

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

62. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2015/7–8

Tartalom

Ajánló

FONYÓ Istvánné: **Javaslatok**

Cikkek

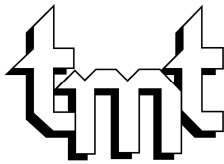
DUDÁS Anikó: Folyóirat – ismertség, elismertség, indexelés	251
GYŐRI Krisztina: A könyvtárközi kölcsönzés története és trendjei Magyarországon és a KSH Könyvtárban	275
TÓSZEGI Zsuzsanna: A szerzői mű a plagizátorok és lélekkufárok fogságában	299

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

Digitális bölcsészet 2014-ben (International Conference of the Association for Literary and Linguistic Computing and Association for Computers and the Humanities ...) (Ism.: Kiss Margit)	305

Hírek

Az e-tartalom a Parnasszusra tart, de a könyvek, könyvtárak még sokáig velünk maradnak • Nem akarnak fizetni a netes hírekért • Optikai hálózat épül négy Vas megyei kistérségben • Egér és billentyűzet helyett moduláris vezérlő (Összeállította: Berke Barnabásné és Fonyó Istvánné)	309

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and
information science

Vol. 62 • 2015/7–8

Summaries

**DUDÁS, A.: The journal – awareness,
recognition and indexing 251**

Professionally produced indexing as well as supporting journals by other bibliographical services is closely related to information linking and discovery, dissemination of knowledge and access. Newly founded open-access scholarly journals are usually not aware of the benefits of these opportunities. Furthermore, one can be puzzled by the dubious indexing enterprises popping up that provide misleading metrics. This paper wishes to contribute to a more conscious information management of journals that takes into consideration bibliographic and indexing facilities. It reviews the development of quality criteria and linking indicators as well as the recent practices in recording quality parameters and quantifying the indexing of humanities and social sciences journals in bibliographic databases. Comparisons are made between several, by Hungarians less known but significant metaindexes that comprise valuable information on academic values. The following secondary reference sources are discussed among others: Latindex, DIALNET, MIAR, DOAJ, ERIH Plus and the Hungarian journal portal maintained by the Database of Hungarian Scientific Works (Magyar Tudományos Művek Tára, MTMT).

**GYŐRI, K.: History and trends of interlibrary
loan in Hungary and in the Hungarian Central
Statistical Office (HCSO) Library275**

It is an indispensable condition of writing a thesis or carrying out research work to have a thorough knowledge of the subject and to study the full range of scientific literature. It may occur, however, that not all the required materials can be found in the library where the reader is registered. As the access to documents is a fundamental right of all people, it has been a worldwide practice for centuries that libraries obtain documents from each other and thus provide their readers with documents sent by other libraries.

The article summarizes the history of interlibrary loan, reviews the rules of the service and presents the operation of the interface of the National Document Supply System (ODR), as well as how the service is operated in different types of libraries. In addition, the experiences gained in the interlibrary loan activities of the HCSO Library are discussed in detail.

**TÓSZEGI, Zs.: The author's work in the
captivity of plagiarists and soul-hucksters ...299**

Plagiarism – i.e. the use of an original work without indicating its author's name and his quality as author – may infringe the author's personal and property rights. In other words, the plagiarist, by appropriating someone else's work as his own, excludes the author of the original work from being entitled for copyright and from recognition as author.

Folyóirat – ismertség, elismertség, indexelés

A tudományos folyóiratok bekerülése a bibliográfiákba és a professzionális indexelő szolgáltatásokba szoros összefüggésben van a hozzáféréssel, az ismertséggel és a tudás terjesztésével. A tudományos indexek minőségi elvárások alapján fogadják be a kiadványokat, illetve maguk is indikátorokat állítanak elő a lapok jellemzőiről, így a hasonló, másodlagos források a folyóiratok tudományos megítélésére, minősítésére és elismerésére is hatással vannak. Hol érdemes indexeltetni, hogyan jelennek meg a tudományos folyóiratok a másodlagos referenciaforrásokban, milyen tulajdonságokat rögzítenek róluk, és hogyan használják fel ezeket az információkat a kutatásértékeléseknél? A cikk ezeket a kérdéseket járja körül néhány bejáródott illetve újabb, bibliometriai fogódzót is nyújtó metaindex áttekintésével és összehasonlításával, specifikusabban a bölcsészet- és társadalomtudományok problémakörét figyelve.

A folyóiratok szerepe – 350 év hagyománya

A XVII. századig a friss eredmények közlésének írásos műfajai kimerültek a kísérletekről való beszámoló leírásában, a levelezésben és a magánkezdeményezésű nyomtatott dokumentumok terjesztésében. A szerkesztői munka és a lektorálás gyakorlata a kritikai módszer kialakulásával¹ és a tudomány intézményesülésével szoros összefüggésben fejlődött ki és épült be a kiadási eljárásba.²

Az 1665. esztendő jelentős fordulópont a tudományos közlemények kiadástörténetében: Franciaországban, január 5-én hagyta el a nyomdát az első tudományos folyóiratnak tekintett *Journal des Sçavans* (*Denis de Sallo* alapításában, későbbi címe *Journal des Savants*). A lap a viharos történeti időszakokban többször is szünetelt, ám mindannyiszor újraindult, ma modern bölcsészettudományi folyóiratként tartják számon. A francia időszaki kiadvány megalakulását mindössze két hónap elmaradással követte Angliában, a *Royal Society* tudós társaság patronálásával egy másik új nyomtatvány, a *Philosophical Transactions*. Ennek első száma *Henry Oldenburg* szerkesztésében 1665. március 6-án, Londonban jelent meg, füzetei azóta is rendszeresen napvilágot látnak.³ Húsz éves működése után, a terjedelmi növekedés miatt a lap 1886-ban két nagyobb témakörre vált szét: az *A* jelzésű matematikai–fizikai ágazatra és a *B* jelzésű biológiai tematikát befogadó sorozatra. Mára mindkét folyóiratot a kezdetektől digitalizálták és több archívumból is elérhetővé tették az interneten: a *Journal des Sçavans* megtekinthető a

Gallicán és a Persée-n; a *Philosophical Transactions* pedig – a cikkeknek visszamenőlegesen is kiosztott DOI azonosítókkal – a megjelenés 350. évfordulója alkalmából megalakult kutatási program⁴ weboldalán kapott elhelyezést a *Royal Society Publishing* kiadásában, valamint a JSTOR szabadon elérhető gyűjteményi részlegében is megtalálható.⁵ A két sorozat füzetei ezzel szélesebb nyilvánosságot kaptak, mint első megjelenésükkor, a tudományos tudás ösvényeit kitaposó, nyomtatott korszakukban. Ma világszerte elérhetőek és felhasználhatóak a kiadás- és tudománytörténeti tanulmányokhoz.

A két tudományos folyóirat megalapítását az új meglátások és felismerések rögzítésére, megismertetésére, terjesztésére és megőrzésére szolgáló meggyőző és hiteles közlési eszköz megteremtése motiválta. Ezeket a feladatokat mind a mai napig a periodikumok alapfunkcióinak tekintjük.⁶ Mai szemmel különösen jelentősnek tűnik a *Philosophical Transactions* szerkesztéspolitikája, a kiadvány profilját meghatározó testület ugyanis tudós közösség bevonásával – recenzensi véleménnyel, javaslatokkal és jóváhagyással – egybekötött szerkesztési eljárást követelt meg. Ebből a szemléletből eredeztetik a tudományos periodikumok „kapuőr” funkcióját is, nevezetesen azt, hogy a tudós munkáját egy másik tudós is megismeri, aki a kéziratot alapos figyelemmel olvassa el, hogy aztán véleményt fűzzön a tartalmához és – ha szükséges – javaslatokat tegyen a javításhoz, jobbításhoz; a művek megjelentetését pedig egy felhatalmazott testület (szerkesztőség, szerkesztőbizottság) mérlegeli és fogadja el.⁷

A kerek évforduló jó alkalmat ad a *folyóirat* – mint kiadványtípus – és a benne foglalt *cikk* szerepének, valamint a *kiadási modellek* mostanság történő gyökeres átalakulásának elemzésére.⁸ A publikálási folyamatot érő technológiai, finanszírozási, kiadói és kutatópolitikai körülmények korunkban a cikk évszázadokon át szabványosult, hagyományos kereteinek szétfeszítését sejtetik. Ennek ellenére az új eredmények formális és színvonalas publikálása, az eredmények elismert fórumon való nyilvánosságra hozatala valamint bemutatása a teljesítményértékelők és kutatófinanszírozók előtt, ma is változatlanul jelen van, sőt, erősödő követelményegyüttes. A tudományos folyóiratok szerepe továbbra is sokrétű: egyszerre jelenti a kutatási eredmények rögzítésének és igazolásának helyét; kommunikációs csatornát; a szakmai elismerés és legitimitáció megszerzésének, valamint folyamatos megújításának egyik meggyökeresedett eszközét. A folyóiratok *ismertséget* és *elismerést* hoznak, s mindebben kiváló segítők lehetnek az indexelő szolgáltatások és a szaklapok tudományometriai státuszát is feltérképező metaindexek.

Változó környezet – dinamikusabb közlési forma

Sok változás zajlik a folyóiratok kiadása, terjesztése és használata körül amióta az elektronikus webes média meghódította a világot. A *nyílt hozzáférés* kiadási modell egyre nagyobb teret nyer a kutatási alapoknál, az egyetemeken és a tudománypolitikai stratégiákban. Ezt a folyamatot erősíti többek között az *Európai Unió* kutatási és innovációs keretprogramja, a *Horizon 2020* is, amelynek összefoglaló brosúrájába is bekerült a határozott állásfoglalás: „Az eredmények tudományos közleményekben való közzétételekor a kiadványhoz nyílt hozzáférést kell biztosítani.”⁹ A publikációk közlési díját kalkuláló rovatok megjelennek a kutatási pályázatokban, jelezve a tudományfinanszírozás rendszerében zajló átcsoportosítási folyamatokat.

A cikk terjedelmi kötöttségei online környezetben fellazulnak, tartalma ennek folytán is változatos elemekkel gazdagodhat. Az elfogadott és megszerkesztett kézirat elektronikusan általában már a formális publikálást megelőzően olvasható, ezzel is gyorsítva az információáramlást. A szerzők a tudományos közlemények új típusait alkotják meg azzal, hogy a cikk akkurátus dokumentációját nemcsak bibliográfiai és forrásjegyzékszerű utalásokban jelzik, hanem összekapcsolják a digitális térből közvetlenül is elérhető, változatos külső

forrásokkal. Így nemcsak a szövegbe és a közvetlenül a textus köré rendezett ábrázolásokba szőtt mű ismerhető meg, hanem a szisztematikusan kiválasztott dokumentáció, az alátámasztást és a megértést segítő tágabb háttér világa is kitárulkozik. A gazdag média- és információs környezetbe ágyazott dolgozatot nevezik *kiterjesztett publikációnak* (*enhanced publication*), amelyhez a megszo-kott textuális, ábrás és bibliográfiai szakaszokon kívül, dokumentációként vagy szemléltetesképp, terjedelmesebb kiegészítő külső források (adatbankok, nyers adatok, kép, szöveg, hang, multimédia, vizualizációk, archívumok, újmédiás és futtatható alkalmazások) csatlakoznak.¹⁰ Az új dokumentálási módszer egyben számos hivatkozási problémát is felvet, ilyen többek között a dinamikusan frissülő adatok egy adott időpillanatban való rögzítése, statikus állapotra hozása és historikus visszahívásának lehetősége. A keresés ideje szerinti rögzítésre és ennek hozzáférési pontjára azért van szükség, hogy pontosan a felhasznált adathalmaz legyen hivatkozható és, hogy hitelesen lehessen rekonstruálni az írásmű ténylegesen felhasznált ismeretanyagát.¹¹ Ha a közlemények és a kutatási adatok is nyílt hozzáférésűek, változatos módon és széleskörűen hasznosulhatnak – ezek a szempontok megjelennek a kutatástámogatási stratégiákban és programokban is.¹²

A fejlett online kiadói platformok egyre több hasznos funkcióval látják el a formális publikációk környezetét: olvashatóvá válnak a megjelenésre előkészített előzetes verziók,¹³ rugalmasan követhető az intertextuális kapcsolatok, a hivatkozott irodalom, a külső, digitális forrás pedig látványosan is alátámasztja az eredményeket. A használati statisztika és a közösségi alkalmazások becsatolásával naprakészen követhető mások érdeklődése, láthatóvá és mérhetővé válnak a valós forgalom adatai (megtekintés, letöltés, megosztás, könyvjelző, bibliográfia-kezelő rendszer gyűjteményeibe való elmentés, kommentek és sok más egyéb hálózati történés). Az olvasói fogadtatás dinamikája izgalmas, érdekes közegben kísérhető az interneten hagyott nyomok alapján a webometriai és altmetriai mutatókkal, de még bizonytalan, mivel forrják ki magukat a w2-es térben érzékelhető adatok, felhasználhatók lesznek-e és hogyan a teljesítményértékelésekben is.¹⁴ Itt érdemes megemlítenünk az *ACUMEN* konzorcium (*Academic Careers Understood through Measurement and Norm*) által 2014-ben közreadott, az európai projektekhez kapcsolódó, sokrétű szempont bevonásával megszerkeszthető portfóliót, amelyben a publikációs összesítéseken és az

indexelő szolgáltatásoknál (*Web of Science – WoS* és *Scopus*) jegyzett idézettségi adatokon kívül helyet kapnak az alternatív bibliometriai impakt-adatok is.¹⁵

A cikkek felkutatását segítik a globális keresők és a szolgáltatásokba beépített egyesített indexek. A letöltés történhet a kiadói platformokról, előfizetett adatbázisokból, repozitóriumokból vagy akár a közösségi helyekről is. A digitális cikkformát mára természetesnek vesszük. Egy sokfunkciós webfelületen megjelenő, az általános keresőmotorokkal is megtalálható folyóiratnak ma már magasabb a presztízse, mint a nyomtatott füzeteknek. Általánosan elterjedt az a vélekedés, hogy az elektronikus „zöldebb” mint a nyomtatott és hogy az e-cikket többen olvassák.¹⁶ A nyílt hozzáférés, az e-tudomány hatása, a feldolgozatlan és feldolgozott adathalmazok becsatolása a cikkbe, a közösségi (új)médiába való beágyazhatóság és a használati adatok láthatósága is változásokat generál a tudományos kommunikációban és a kutató internet-csatornákon való érvényesülésének útjaiban is.¹⁷

A hatásokat vizsgálva *Cope* és *Phillips* megállapítja: a tudományos kommunikáció, azaz a tudás megszerzésének, terjesztésének, a visszajelzések, véleménynyilvánítások küldésének és fogadásának csatornái változatosabbak lettek, újfajta együttműködést segítő eszközök állnak rendelkezésre. Nem mellékesek azok a körülmények sem, hogy a repozitóriumok szélesebb spektrumban fogadják be a médiatípusokat, a szöveg- és adatbányászat révén pedig a kutatók hatalmas anyagot tudnak módszeresen és gyorsan átvizsgálni. Mindez a folyóiratok tartalmára is hatással van, a cikkek óhatatlanul átalakulnak. A folyóiratok változatlanul fontos szerepet játszanak a kutatás elismerésében és a pénzforrások elnyerésében, a minőségi indikátorok megszerzésének és megtartásának pedig nagyobb jelentősége van, mint valaha.¹⁸ A *tudományos minőség* elismerésének kivívása viszont nem kis gondot okoz a csak elektronikusan, nyílt hozzáféréssel megjelenő fiatal folyóiratoknak, esetükben különösen fontos megtalálni annak módját, hogy a tudományértékelésben érdemük szerint vegyék figyelembe őket.¹⁹

Indexelés

Az ismertséggel és elismeréssel szorosan összefügg a folyóiratok jelenléte a különféle nemzetközi és regionális szakbibliográfiákban valamint az indexelő szolgáltatásoknál. A nyilvántartások különféle entitásszintekre terjedhetnek ki, részletes-

ségükben és összetettségükben változók, a céltól és a funkciótól függően más-más adatelemek kerülnek előtérbe.

A jelen cikk kontextusában a folyóiratot tekintem forráskiadványnak, a különféle bibliográfiai (indexelő és referáló) feldolgozásokat pedig másodlagos forrásoknak fogom nevezni.

A tudományos jellegre és a kiadvány minőségére is kiterjedő bibliográfiai feltárás a könyvtári formai feldolgozásból jól ismert, alapvető leíró adatelemek mellett más specifikus jellemzőket is rögzít. Három feltárási szint – más megközelítésből módszer, illetve a létrejött produktum szerint adattártípus – különböztethető meg, attól függően, hogy a feltárás milyen strukturális mélységre törekszik, ezek a következők:

- (1) *Folyóirat-kalauz*, azaz folyóiratcím-szintű nyilvántartás – eredménye a tudományos folyóiratok regisztere, amely a kiadványok leírását kiterjeszti a tudományossági szempontból releváns jellemzőkre is.
- (2) *Cikkszintű index* – a bibliográfiai feldolgozás a folyóirat, évfolyam, füzet, cikk tagolással történik. A módszert a könyvtár- és információtudományban analitikus feltárásnak nevezik. Többlépcsős, hierarchikus bibliográfiai leírási modellt követve készülnek a tartalomjegyzék-mutatók, az indexelő/referáló szolgáltatások, illetve a szakterületi adatbázisok. A folyóirat adatain kívül a teljes vagy válogatott tartalomjegyzék, illetve az ágazat szempontjából releváns cikkeket regisztrálják. Ez utóbbi eredménye a szakbibliográfia, amely nem feltétlenül irányul a szemlézett periodikum teljes tartalmára; nem feltétlenül csak a magfolyóiratokat fedi le és természetesen nem csupán folyóiratcikkek tételeit tartalmazza.
- (3) *Hivatkozás- vagy idézőszintű indexelés* – A folyóiratokhoz kapcsolt cikkek adatain kívül egy harmadik strukturális réteg foglalja magában a közleményekben hivatkozott irodalom meta-információit, azaz a „rejtett” bibliográfia is bekerül a mátrixba, közkeletű néven „citációs” adatbázist eredményezve. Ismeretes, hogy az idézettségi adatokat széleskörűen használják a publikációs hatás kvantitatív mérésében és a tudománymetria más ágazataiban is.

A tudományosságot is figyelő adattárak egy-egy kiadványról jelzik a minőségi kritériumok meglétét azzal a szándékkal, hogy az indikátorok összessége alapján mérlegelni lehessen a színvonalat, az elterjedtséget, a hatást, a szakterületen belül elfog-

lalt pozíciót és a tudományos kommunikációs szerep fontosságát. Több szolgáltatásnál, a szelekció során eleve csak a tudományos kiadás mércéjét megütő, minőségi folyóiratok kerülnek be (WoS, Scopus, ERIH Plus, Hrčak és mások). Ha a gyűjtemény ennél szélesebb körben fogadja be a kiadványcímeket, akkor alapvető fontosságú, hogy szűrni lehessen a különböző jellegű periodikumok csoportjaira, például meg lehessen különböztetni az ismeretterjesztő vagy gyakorlati célú magazinoikat és tájékoztató hírleveleket a tudományos apparátussal felszerelt, új eredményeket először közlő, a szűkebb kutatói közösségnek szánt, lektorált és gondosan megszerkesztett kiadványoktól.

A folyóirat tudományometriai profilját mutatókkal vagy kategóriákba sorolással jelzik, ezek egyúttal minőségi indikátorokat is képviselnek. A kvantitatív mérésekre alkalmas adatbázisokban, valamint a szakértők által, megegyezéssel összeállított kategorizáló listákon való jelenlét önmagában is az elismertség és ismertség jelzője. A bibliometriában úgy tartják, «„sikermutatóként” alkalmazható [...] a folyóirat jegyzettsége, jelenléte a nemzetközi citációs adatbázisokban és listákban.»²⁰ Egy-egy folyóirat többféle szakterület és többféle ország jegyzékére, illetve nemzetközi folyóiratlistára is felkerülhet, ugyanaz a cím a különféle szakterületek és országok szempontjából pedig különböző pozíciójú besorolást is kaphat. Abszolút kategóriák nem állapíthatók meg, „pontos meghatározott cél [...] nélkül értékelés **nem lehetséges.**”²¹

A konszenzussal kialakított besorolás megállapításánál és a tudományosságra vonatkozó adatelemek bejegyzésénél több paramétert vizsgálnak meg, ezek rendszerint a következők:

- formai jellemzők,
- a szerkesztés minősége és az eljárás minőségbiztosítása,
- a szerkesztőbizottság és a szerzők nemzetközi/intézményközi összetétele,
- a tudományos tartalom színvonala,
- a lap stabilitása, rendszeressége,
- technikai kivitelezés és jellemzők, újabban: a metaadatok minősége és arathatósága, a weben aktív azonosítók megléte, nyílt hozzáférés (az online kiadvány esetében),
- indexeltség,
- az elérhető bibliometriai mutatók.

Több olyan adatbázist említhetünk, amelyik célja, hogy egy-egy folyóirat profilját a változatos forrásokból elérhető minősítések kompozitumával árnyalja. Némelyikük egyszerűen csak gyűjti ezeket

az információkat, mások pedig kifejezetten azért jöttek létre, hogy az információkat komplex módon lehessen hasznosítani az értékelési eljárásokban.

„Anyakönyvezés” – alapnyilvántartások

Az új folyóirat bejegyeztetésének állomásai közé tartozik az ISSN jelzet megkérése. Hordozónként (nyomtatott, online) más-más azonosító jár. Az időszaki kiadványok nemzetközi azonosítójának (ISO 3297: 1975; jelenlegi verzió 2007) bevezetése negyven éves hagyományra tekint immár vissza. Az induló folyóirat – legyen az hagyományos vagy elektronikus – bejegyeztetése, nemzetközi ISSN jelzettel történő ellátása alapvető formai követelmény a tudományos számbavételeknél, s ugyanilyen elvárás a nyilvános hozzáférés is. A nyomtatott kiadványok esetében ezt a könyvtári hálózat segíti elő, amelyben kiemelkedő szerepe van a kötelezpéldányokat begyűjtő, hosszú távon megőrző és a kutathatóságot garantáló nemzeti gyűjteményeknek. A nemzeti könyvtár a rendelkezésre bocsátott periodikumot a legalapvetőbb nyilvántartásba – a katalógusba, illetve a nemzeti bibliográfiába veszi fel, a hétköznapi élet más adminisztrációs intézményeihez hasonlóan, mondhatjuk úgy is: anyakönyvezi (törzskönyvezi) az új kiadványokat, így a hasonló intézmények afféle bibliográfiai hiteleshelyként működnek.

A nemzeti bibliográfiák vagy a hasonló funkciójú könyvtári nyilvántartások alapvető referenciaforrásai lehetnek a tudományos folyóiratoknak is (1. ábra). A speciális nézőpont viszont további adatok feljegyzését teszi szükségessé.²² A tudományos jelleg szerint a nemzeti bibliográfiák nem csoportosítanak (ennek megítélése nem tartozik a hatáskörükbe), s nehézség, hogy az elektronikus dokumentumokra vonatkozóan még nem tisztázódtak a kötelezpéldány-elvárások. Számos online változatról²³ vagy újonnan induló nyílt hozzáférésű folyóiratról²⁴ például a magyar nemzeti bibliográfia sem tudósít. Ennek több oka is lehet, amelyek közül a legfontosabb talán az, hogy a bibliográfiába (és a könyvtári katalógusba) általában az a kiadvány nyerhet felvételt, amelynek példányával az intézmény rendelkezik és azt archiválni is tudja. Magyarország vonatkozásában, az *Országos Széchényi Könyvtárban* (OSZK) például a csak online folyóiratok esetében a jelenlegi feldolgozási rend a következő: miután az e-ISSN regisztrálása a nemzetközi adatbázisba megtörtént, az új bejegyzésről a nemzeti központ értesíti az ugyanebben az intézményben működő, az elektronikus folyóiratokat archiváló osztályt, az EPA-t (Elektronikus Periodi-

ka Archívum és Adatbázis).²⁵ Az EPA szerkesztői igyekeznek felkutatni az új kiadványok hálózati helyeit, távoli kiadványként számon tartják a periodikumot akkor is, ha az csak a szerkesztőségi vagy kiadói webhelyen érhető el. Megfelelő kiadói jogi megállapodás esetén megtörténik a lapszámokénti szövegarchiválás és tartalomjegyzékfeldolgozás. Az OSZK katalógusa számára azok az online időszaki kiadványok kerülnek összefoglaló leírással feldolgozásra, amelyeket az EPA archivált. Az OSZK katalógusából negyedévente előállított *Magyar Nemzeti Bibliográfia Új Periodikumok* egyelőre nem közli ezeket a tételeket.²⁶

VEZETÉSTUDOMÁNY	
Hosszú név:	VEZETÉSTUDOMÁNY
Rövid név:	VEZETÉSTUDOMÁNY
ISSN:	0133-0179
Jelleg:	Tudományos
Lektorátság:	Lektorált
Open Access:	Ismeretlen
Predator:	Nem predator
Impakt faktor:	nincs
MTA besorolás:	IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya: B
Hazai/Nem hazai:	Hazai
Megjelenés kezdete:	1976
URL:	http://corvinus-mba.hu/hungarian/vezetestudomany/
Permalink:	http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/1003222
Közlemények száma az MTMT-ben:	1 218
Módosítva:	2015. április 2. 09:57

1. ábra MTMT – Folyóiratok: egy hazai periodikum adatlapja

Forrás: <https://www.mtmt.hu/vezetstudomny>

A nemzetközi ISSN iroda, az e-ISSN-ek kigyűjtésével, egy másik virtuális selyemúton nemzetközi kalauzba (ROAD Directory) irányítja az új, internetről elérhető folyóiratcímeket. Ezt az adattárat az UNESCO Kommunikáció és Információ szakosztálya működteti. A gyarapítás módszere: az ISSN nemzetközi központ nyilvántartásából, valamint több nagyobb adatbázisból (EconLit, PsycInfo, Scopus, Latindex, DOAJ stb., lásd még a későbbiekben) kiszemezgetik a nyílt hozzáférésű folyóiratokat és kereshető rendszerbe gyűjtik.²⁷

Míg egyfelől szembeötlő jelenségként tűnik fel az, hogy számos nyílt hozzáférésű lap kimarad a legalapvetőbb országos nyilvántartásokból, másfelől új kezdeményezések sorozata törekszik a digitális hálózati média periodikumait globálisan vagy regionális gyűjtőkörrel áttekinteni. Speciális, a tudományos nyílt hozzáférésű folyóiratok ügyét előmozdító, nemzeti szolgáltatásokra is van már pél-

da, amelyek egyszerre több funkciót vállalnak fel: bibliográfiai számbavétel, indexelés, tartalom- és aratható metaadat-szolgáltatás, archívum, online kiadói platform. Ilyen komplex rendszer például a horvátországi tudományos folyóiratok elérését biztosító Hrčak portál. Ha viszont kezdetlegesebb webes kivitelű közzétételről van szó – repozitóriumi vagy kiadói platformról elérhető minőségi metaadatok, azonosítók és tartós megőrzés garانتálása nélkül – mind a tartalom hosszú távú archiválása, mind a metaadatok közös keresőrendszerekbe való integrálása kérdésessé válik, így a tudományos kiadványok közé való beszámítás is kétséges marad.

A nemzetközi szabványos könyvtári bibliográfiai leírás és a belőlük építkező adatbázisok sok eleme összhangban van a tudományos paraméterekkel is foglalkozó nyilvántartásokkal, nem terjednek ki viszont azokra a jellemzőkre, amelyek a XXI. századi igényeknek megfelelő bibliometriai szempontokat is lefednek.

Folyóirat-kalauzok – tudományometriai dúsítással

Az általános folyóiratcím-regiszterek (angolul *journal index, registry* vagy *directory*) összefoglaló leírást és azonosító adatokat közölnek a bibliográfiai feltárásban használatos szabványos adatelemekkel. Megközelítésünk szempontjából azoknak a gyűjteményeknek van jelentősége, amelyek az adatok körét kibővítik a tudományos jellegre és a lektorátságra vonatkozó bejegyzésekkel, valamint egyéb más, tudománymenedzselési szempontból releváns információkat is közölnek. Többek között, választ kaphatunk a „Hol van indexelve?” kérdésre is, azaz – reprezentatíván vagy teljesebb körűen – nyomon követhetjük, melyik referáló/indexelő szolgáltatás, szakbibliográfia és kategóriás folyóiratlista jegyzi a címet. Az efféle metaindexekben az adatok típusa és részletessége szolgáltatásonként változik, attól függően, hogy az adatbázist milyen célból hozták létre.

UlrichsWeb

A legismertebb átfogó, az időszaki kiadványok alapadatait, profiljait, indexeltségüket és újabban a teljes szövegű hozzáférést is számon tartó adatbázis az UlrichsWeb. Az előfizetéssel elérhető rendszer folyóiratokat, könyv- és konferencia-kiadvány-sorozatokat, valamint más folytatódó műfajokat regisztrál. A szakírók általában erre a forrásra hivatkoznak, amikor a tudományos folyó-

iratok számáról és az új címek születésének gyarapodási üteméről tesznek kijelentéseket, a „tudományost” általában a „Science”, azaz a természet-, orvosi és műszaki tudományokra vonatkoztatva. Eltérő mennyiségeket közölnek, 2005–2007 táján mintegy 24 000-re teszik a szigorú értelemben vett „tudományos” folyóiratok számát.²⁸

Saját lekérdezéssel, az UlrichsWeb 2015. május 19-én 73 836 lektorált tudományos folyóiratot mutatott ki, az aktív lapok száma 68 663 (Journal, Active, Refereed, Academic/Scholarly beállítások mellett). A magyarországi bejegyzett periodikumok száma a keresés idején 216 volt.

Ez a globális folyóirat-mutató a tudományossághoz kapcsolódó jellemzők között bejegyzi a lektoráltságot, a folyóiratot nyilvántartó indexelő/referáló szolgáltatásokat és szakbibliográfiákat. Követi a publikálási gyakorlat változásait: információt nyújt az online hozzáférésről és annak jellegéről (nyílt hozzáférés, késleltetett, korlátozott), és linkeli a teljes szöveg szolgáltatási helyeit. A frissítéseket részben a kiadók és szerkesztőségek bejelentése alapján végzik. A naprakészen tartás nehézségei a regionális folyóiratok körében már néhány tesztkeresés lefuttatásánál érzékelhetők, a szükséges módosítások sok esetben késnek. Ezek a hiányosságok azonban nem csökkentik az 1932 óta működő index általános jelentőségét: a ma már online keresőfelület korszerű webes megjelenítésű, a figyelt adatelemek köre gazdagodott. Mindezekkel együtt a jelenleg a ProQuest kiadó gondozásában álló adatbázis életképes, modern szolgáltatássá fejlődött, amely értékes információkat tartogat a hajdani és az élő tudományos időszerű kiadványok jelentős hányadáról.

DOAJ

A DOAJ (Directory of Open Access Journals) 2005-től gyűjti a nyílt hozzáférésű tudományos folyóiratokat, az OA-mozgalom térnyerésével egyre ismertebb szolgáltatássá válik. Több mint tízezer címet tart nyilván, amelyből több mint hatezret cikkszinten is indexel, a cikkek száma közelíti a két millióhoz. Az itt regisztrált magyarországi periodikumok száma jelenleg harminckettő.

2014-et megelőzően könnyűszerrel felkerülhettek gyenge kivitelezésű vagy tartalmukban is kétes minőségű kiadványok, amelyek az időközben életbe lépett szigorúbb minőségvizsgálaton már fennakadnak. A hitelesebb tájékoztatás és az adattár minőségének javítása érdekében a kurátorok az

elmúlt év folyamán szigorúbb kritériumokat vezettek be. Korábban a regisztrálást kérő folyóirat képviselőjének mindössze 7 kérdésre kellett kielégítő válasz adnia, hogy a cím felkerülhessen a rendszerbe – most a szerkesztőknek 33 szempontból 55 önellenőrző kérdést kell megválaszolniuk. A kérdőív firtatja a tudományos kiadási eljárást, a nyíltságot, a licenceket, az archiválásról szóló deklaráció közzétételét, a szerzői jogok érvényesülését, a metaadatok meglétét és minőségét, a szabványosságot és az azonosítók alkalmazását.

Az újraértékelésre benyújtott kérelmekre a szigorított elbírálás nagyszámú elutasítással válaszolt,²⁹ ami nem meglepő, ha végigpillantunk a számon kért feltételeken. Az egyik sarkalatos pont a *nyílt hozzáférésű* jelzős szerkezet használatának jogossága: a DOAJ definíciójában nyílt hozzáférésű az a folyóirat, amelyik nem fizeteti meg a kiadványt a használóval, engedélyezi az olvasást, letöltést, másolást, nyomtatást és keresést, valamint a linkelést más cikkekhez. Sok esetben viszont éppen ezek a lényegi mozzanatok maradnak el. Alapvető elvárás a minőségbiztosítási folyamat betartása, a tudományos kiadási eljárás garantálása (szerkesztőbizottság, nyílt bírálati rendszer stb.). A jellemzők között vizsgálják továbbá a fenntartási modellt, a cikkszintű állandó azonosító alkalmazását (DOI – Digital Object Identifier), a szabványos formátumot és az elérhető meta-adatokat; a közlési díj világos közzétételét, az archiválási programot, a teljes szöveg aratásának engedélyezését. Átvilágítják azt is, hogy mennyire nyílt a nyílt hozzáférés a gyakorlatban: fel vannak-e tüntetve a Creative Commons (CC) engedélyek, és azok igazándiból mit engedélyeznek; a Sherpa/ RoMEO rendszerben közzétették-e a repozitóriumi – önarchiválási elveket? További kritikus, a hagyományos publikálási modellel ütköző aspektus a szerzői és a kiadási jogok szerzőnél maradása, átruházás nélküli vagy megengedő érvényesülése.

A felülvizsgálat során a valóban gyökeres üzleti modellváltást és minőségi publikálást gyakorló folyóiratok megkapják a DOAJ tanúsítványt. Erre az elismerésre, minden bizonnyal, jóval kevesebb közlési fórum lesz érdemes, mint ahány címtételt jelenleg a rendszer nyilvántart.

Kategóriás folyóiratlisták

A kvantitatív tudományometriában széleskörűen támaszkodnak a két legismertebb cikk- és idézet-indexelő másodlagos forrásra, a WoS-ra és a Scopus-ra, valamint származékos mérőszámaikra,

a folyóiratok impaktfaktorára (WoS), illetve a Scimago Journal Rank-re (Scopus). Köztudott, hogy számos szakterületen, többnyire a humán- és társadalomtudományos ágazatokban ezek a mutatók nem relevánsak, illetve nem is állnak rendelkezésre komplex, a folyóiratok minősítéséhez felhasználható indexelő szolgáltatások, ezért az értékelésekhez más orientációs pontok és indikátorok bevezetésére történnek kísérletek. A folyóiratok minősítéséhez és a bennük megjelent cikkek elismeréséhez az érintett diszciplínákban a tudományos szervezetek által felállított *kategóriás folyóiratlisták* jelenthetnek támpontot. A listák *szakemberek konszenzuális véleménye alapján* alakulnak ki, a heterogén területi sajátosságoknak, az eltérő kommunikációs szokásoknak és a speciális kívánalmaknak megfelelően. Egy-egy jegyzéken a folyóirat a saját profiljától és pozíciójától függően bekerül a megfelelő, pontértékre váltható periodikumosztályba, a cikk pedig az adott kiadványnak megítélt státusszal vesz részt a teljesítményértékelésben.

Ezt a modellt követi a hazai gyakorlat is, itthon a *Magyar Tudományos Akadémia* osztályainak szakbizottságai gondozzák a követelményrendszerbe beépülő, az egyes szakterületeken releváns nemzetközi és hazai folyóiratok kategóriás listáit.

A kategóriás folyóiratlisták is változatos hatókörűek: kiterjedhetnek vegyesen a nemzetközi és a hazai lapokra is, de korlátozódhatnak valamely szűkebb vagy tágabb régió kiadványaira, ezeken belül pedig szakterületi beosztást és további speciális szempontokat érvényesíthetnek. Az elismerhető publikációs kiadványok mérlegeléséhez gyakran alkalmaznak háromfokozatú skálát (A, B, C-vel jelölve). Szigorúbb elbírálások esetén csak a „magas” rangsorolású nemzetközi és hazai kiadványokat veszik figyelembe. A nem tudományos közönségnek készülő, apparátus nélküli vagy gyakorlatias jellegű további besorolási osztályok (D, E) pedig rendszerint már nem hoznak pontokat a pályázónak.

A folyóiratcsoportok megkülönböztetése nem általános gyakorlat, az MTA II., Filozófiai és Történettudományok Osztálya például nem alkalmaz kategóriás besorolásokat. Ezek helyett egyetlen listát tart fenn, azzal, hogy teljes értékű publikációs helynek tekinti a rokottudományok bizottságai által minősített periodikumokat, művészettörténet-területen pedig „a nemzetközi művészettörténeti szakbibliográfia címlistáján szereplő valamennyi

külföldi szakfolyóiratban megjelent közleményt elismer.”³⁰

A kategóriás listák besorolási szempontjai és rendezőelvei rendkívül változatosak a különböző országokban és szakokban, így ugyanaz a folyóirat eltérő kategóriát képviselhet az egyes ágazati jegyzékeken. A tartalmi és terjesztési szempontokon kívül, perdöntő szokott lenni az anonim lektorálás ténye és/vagy a szerkesztőbizottság összetétele, szakértelme; a hivatkozási apparátus megléte vagy nem jellemző volta. Az MTA IX. Osztály az állam- és jogtudomány területén külön megemlíti, hogy a gyakorlati cél túlsúlya alacsonyabb besorolást von maga után: „Magyarországi folyóiratnál a szerkesztés módja a meghatározó. Eszerint A. kategória az anonim referáló és önálló, független tudományos szerkesztőbizottsággal rendelkező folyóirat; B. kategória az anonim referáló vagy önálló szerkesztőbizottsággal rendelkező folyóirat; C. Kategória az egyéb folyóirat. A merőben gyakorlati igényeket kielégítő folyóirat egy fokozattal alacsonyabb besorolást kap, így D. kategória is lehetséges.”³¹ A Gazdaságtudományi Bizottsága más megfogalmazással csoportosítja a magyar nyelvű folyóiratokat:

- „A: A hazai közgazdasági élet kiemelkedő lapja [...],
- B: Egy terület vezető folyóirata [...],
- C: Egy terület tekintélyes folyóirata [...],
- D: Egyéb figyelembe veendő lapok [...].”³²

Az egyes folyóiratokhoz rendelt besorolások összegyűjtése és rendszeres nyilvántartása újabb feladatot ró a tudományszervezésre, ennek itthoni megnyilvánulása a *Magyar Tudományos Művek Tára* részeként megnyílt *Folyóirat* portál. A nyilvános felületről külön is kereshető adatállomány a rendszer feltöltése során az egyes periodikumokról összegyűlt információkat osztja meg, a folyóiratprofilokon fokozatosan feltöltésre kerülnek az MTA szakbizottságok kategóriás besorolásai is (lásd még a későbbiekben) (1. ábra).

ERIH Plus – az európai referenciaindex

Több tanulmány is megállapította már, hogy a bölcsészeti- és társadalomtudományok XXI. századi eszközökkel történő támogatásához elkelne egy átfogó, a globális és a regionális kutatási területek szakágazatait teljesebben lefedő, nemzetközileg integrált, valamennyi releváns dokumentum-típust elemzően feltáró bibliográfiai rendszer.³³ Az ERIH program ehhez az átfogó koncepcióhoz is kapcsolódik azzal, hogy átfogó tájékoztató forrást

alakít ki az európai kutatásban mérvadó szakfolyóiratokról.

Az *Európai Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Index (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – ERIH Plus)* a két, sokszínű terület tudományos folyóiratait gyűjti össze egyetlen adatbázisba. A tudományos igényű és színvonalú lapokat összeíró adatbázis segítséget adhat a kutatóknak ahhoz, hogy tájékozódjanak, hol érdemes publikálniuk, de általánosabban is hozzájárul a térségben folyó színvonalas kutatások globális láthatóságához, és megkönnyíti az európai nyelveken közreadott folyóiratok áttekintését. Csak a folyóiratokat veszi számba, cikkeket nem indexel – ehelyett átlinkel a szerkesztőségi vagy kiadói tartalomjegyzékekhez.

A projekt indítványozója és fenntartója az *Európai Tudományos Alapítvány (European Science Foundation – ESF) Humántudományi Állandó Bizottsága*. Megalapításakor (2001) az ERIH Initial List csak a bölcsészeti területekkel foglalkozott: 2008-ban adták közre a kísérleti listára felkerült folyóiratok jegyzékét, 2011–2012 folyamán váltak ismertté a megújított címlisták. 2014-ben új időszak vette kezdetét a program életében: a rendszer kezelése átkerült a *Norvég Társadalomtudományi Adatszolgáltatáshoz (Norwegian Social Science Data Services – NSD)*, az elnevezés ERIH Plusra módosult, ezzel is jelezve a társadalomtudományi terület felé történt bővítést. Korábban 19 szakterület, most 30 diszciplína szerepel a keresőfelületen.

A kezdeti koncepcióban még az Eurorégióban alkalmazható egységes kategóriarendszer felállítása szerepelt, szakterületenkénti címlistákkal. A csoportosításnál figyelembe vett főbb szempontok: a folyóiratok nemzetközisége; a tudományos színvonal egyenletessége; a szerkesztőség és a szerkesztőbizottság összetétele; a közreműködők és az olvasótábor nemzetközisége; a nem felkért közreműködők jelentkezése iránti nyitottság és fogadási készség; a cikkek kiválasztásának következetessége; a rendszeres, nem késlekedő megjelenés.³⁴

A kezdeti három (A, B, C) kategóriát a revideálás-kor két fő csoport váltotta fel, ezek az *INT* – nemzetközi jellegre utaló és a *NAT* – regionális/nemzeti folyóiratokat gyűjtő kategóriák. A követelményeket megütő fiatal folyóiratok *W* jelöléssel kerülhettek fel a listára. Összefoglalva, a következő rendszer állt fel:

NATional (NAT): a tudományterületen jelentősnek tartott, Európában közreadott kiadvány; meghatározott (nyelvi) területen ismert; alkalmanként idézik a kiadó országon kívül is; célközönsége inkább a hazai tudományos közösség.

INTernational (INT): nemzetközileg ismert, jelentős európai vagy azon kívüli kiadvány; jelentős tudományos szerepe van az adott kutatási területeken; világszerte rendszeresen idézik

A nemzetközi besorolás két alcsoportra tagolódott a hatás és a szakterület lefedettsége szempontjából:

INT1 Sub-Category: nemzetközi kiadvány; széles körben ismert és nagy hatású különféle kutatási területeken és a különböző országokban is; rendszeresen idézik világszerte.

INT2 Sub-Category: nemzetközi kiadvány; jelentős ismertséggel és hatással a különféle kutatási területeken és a különböző országokban.

A kiegészítő csoport:

W Category Journals: fiatal folyóirat, első száma a pályázat határidejéhez viszonyítva három éve vagy annál rövidebb ideje jelent meg.

A 2014-ben újjászervezett ERIH Plus kiindulópontja a 2011–2012-es jegyzék volt, amelyről valamennyi, addig bejegyzett folyóirat átkerült az új, norvég adatbázisba. Ezentúl a folyóiratok felvétele nem több évente kiírt pályázati ciklushoz kapcsolódik: a bejelentés bármikor történhet, a kritériumokkal való megfelelés vizsgálatának pozitív eredményét a listára való bejegyzés jelzi.

Az elbírálás módszere is megváltozott: megszűntek a kategóriák, nem működnek a szakterületi bizottságok sem. A normákat a háttérben álló szervezetek (NSD és ESF) közösen alakították ki a korábbi ERIH-ben érvényesített alapelvek, valamint a *Norvég Tudományos Folyóiratok, Sorozatok és Kiadók Regisztere* és a *Norvég Felsőoktatási Intézmények Szövetsége* irányelveivel összhangban.³⁵

A vizsgálat továbbra is kiterjed a kiadás minőségi szempontjaira és a nemzetközi/nemzeti ismérvekre, ez utóbbiak viszont nem kapnak *rangsort* sugalló osztályozási jelzetet. A szerzői gárda szempontjából a folyóiratnak, hogy felvételt nyerjen az ERIH Plusz listára, el kell nyernie a „nemzetközi” (a szerzők kevesebb, mint kétharmada származik ugyanabból az országból) vagy „nemzeti” (az ugyanabban az országban működő szerzők aránya meghaladja a kétharmadot) minősítést. A vízvonalasító a „helyi” (LOCAL) minősítés (a szerzők kétharmadot meghaladóan ugyanabban az intéz-

ményben tevékenykednek) – ezek a lapok már nem képezik az ERIH Plusz gyűjtőkörét.³⁶

Az ERIH bevezető, kísérleti szakaszát sok bíráló érte.³⁷ Többek között felmerült, hogy a kategóriák összemosódnak a rangsorolással, a nemzetköziség úgy értelmezhető, mintha az eleve jobb minőséget jelentene. A dominánsan nemzetközi, A kategóriás folyóirat önmagában vajon mitől „jobb”, mint egy „alacsonyabb rangú”, „kevésbé nemzetközi” B kategóriás lap? A felelős szervezetek a program honlapján kezdettől fogva hangsúlyozták ugyan, hogy önmagukban a besorolások értékítéletek megformálására és bibliometriai célokra nem alkalmasak – a besorolások mégis előítéleteket gerjesztettek, beskatulyázást és valamiféle rangsorolást sugalltak, ez a szemlélet viszont nincs összhangban a bölcsészet- és társadalomtudományos szaklapok természetszerűen kialakult és vállalt missziójával. Mind a nemzetközi, mind a nemzeti nyelvű folyóiratoknak vagy a nagyon szűk területtel foglalkozó kiadványoknak is sajátos küldetésük van a szakterületek tudományos életében, a kategorizálás sértheti a működő közlési mintázatokat, nem kívánt módon befolyásolhatják a támogatókat, akadályokat gördíthet a soknyelvűség és a sokféleség megőrzése elé.³⁸

A kutatás, a kommunikáció és a publikálás heterogenitására tekintettel szélesebb körű európai bibliográfiai rendszer koncepciója is körvonalazódik az ERIH-hel kapcsolatos, 2010-ben született tanulmányban.³⁹ Az ERIH Plusz program kezdeti lépés e koncepció megvalósítása felé: a specifikusabb bibliometriai célokat háttérbe szorítva a tudományossági kritériumokat megütő folyóiratok átfogó, kereshető *bibliográfiai* regiszterének a kialakítása került előtérbe (*bibliographic approach*). Ehhez a maghoz a későbbiekben becsatolhatók a cikk- és hivatkozásszintű adatokat nyilvántartó nemzeti adatbázisok, távlatosan pedig folytatódhat a kiteljesedés a nemzetközi indexek integrálásával. Ezzel a szemlélettel az ERIH Plusz jó eséllyel erősítheti meg a két tudományterület nemzetközi bibliográfiai kutatási infrastruktúráját.⁴⁰

A hivatkozási adatbázisok indexelési kritériumai

Általánosan elterjedt vélekedés, hogy a kereskedelmi forgalomban kapható két ismert nemzetközi citációs index, a Web of Science és a Scopus figyelmé már önmagában is emeli a folyóirat rangját, hiszen ezek a vállalkozások szigorú mércéket alkalmaznak a kiválasztásnál. Alapvetően csak a

Bradford-törvénynek megfelelő, nemzetközi jelentőséggel bíró magfolyóiratokra⁴¹ fókuszálnak. Az indexelt lapok többségére – elsősorban a természettudományok területén – valóban érvényes ez a megállapítás, ám az adatbázisokban akadnak népszerűsítő magazinok és más, a szakmai közvélekedésben kevésbé rangos kiadványnak számító periodikumok is. Ezt magyarázhatja az is, hogy a két adatbázis üzleti vállalkozás, tartalmát az aktuális piac igényei is alakítják, a gazdasági érdekektől távolabb eső tudományos témák felé forduló szakfolyóiratok ugyanakkor kevesebb eséllyel nyerhetnek felvételt. Számos más problémával együtt, ezek a kérdések különösen érzékenyen érinthetik a bölcsészet- és társadalomtudományokat.⁴²

A két említett szolgáltatónál a szélesebb, nemzetközi érdeklődésre számot tartó lapoknak érdemes indexelésre pályázniuk, regionális folyóiratok általában akkor remélhetik a felvételt, ha speciális témakörrel foglalkoznak. A követelmények sorában alapelvárás, hogy a lap kiadása a minőségbiztosítási szempontoknak megfelelően, alkalmazzon – lehetőleg kettős-vak⁴³ – lektorálási rendszert, a megjelenés ne késlekedjen, a Scopus hangsúlyosan kéri a kiadói etikai nyilatkozat meglétét. Figyeli a nemzetközi szempontok érvényesülését: előnyt jelent a cikkek angol nyelvű megjelenése. Az angol nyelvű absztrakt elmaradhatatlan. Jelentős súllyal bír a szerkesztők és a szerkesztőbizottság szakmai tekintélye és nemzetközi összetétele.

A tartalmi és szakmai jellemzők között vizsgálják a folyóirat kiadási politikáját és annak megvalósulását. Itt is egyre jelentősebb szempont az online elérhetőség és a szolgáltatási felület funkcionalitása. Már a néhány éve indult folyóiratoknál is számításhoz veszik a lap rövid idő alatt kivívott „pozícióját” a megpályázott adatbázisban: a cikkek idézettségén kívül a készítő (a szerkesztők, a szerkesztőbizottság és a szerzők) korábbi publikációs és idézettségi eredményeit is figyelembe veszik. Felülvizsgálatkor már nagyobb súllyal esnek latba az idézettségi impaktmutatók a folyóirat, illetve a publikációk arányában és egyéb, más indikátorok is szerepet játszanak.⁴⁴

Regionális térségben: spanyol és portugál közös rendszerek

Latindex

A spanyol és a portugál nyelvi és kulturális területek kiterjedt földrajzi térséget foglalnak el. Megszított kutatás-fejlesztési törekvéseik ellenére a

nemzetközi indexelőknél mégis aránytalanul alul-reprezentáltak.⁴⁵ A bibliográfiai és mérési igények hatására alapították meg 1995-ben a latin-amerikai tudományos és kulturális folyóiratok jegyzékét, a *Latindexet* (*Indice Latinoamericano de Publicaciones Científicas Seriadas*). A programnak a *Mexikói Autonóm Nemzeti Egyetem* (*Universidad Nacional Autónoma de México – UNAM*) adott otthont. Csakhamar túllépte a kezdeti latin-amerikai jelleget, 1999-től szélesebb együttműködéssel és feladatkörrel kezdett el működni, regionális információs rendszerként lefedte Latin-Amerika, a Karib-tenger, Spanyolország és Portugália térségeit. A rendszer koncepcióját, a Latindex honlapja szerint, három fő célkitűzés alakította⁴⁶:

- 1) átfogó, minden tematikára és a térség minden nyelvére kiterjedő bibliográfiai adattárat működtetni a szakmai folyóiratcímekről és elérhető formátumaikról;
- 2) olyan katalógust létrehozni, amely válogatva, a minőségi elvárásoknak és a tudományos értékeléseknél elismerhető folyóiratokról nyújt információt;
- 3) megalapítani az elektronikus folyóirat-gyűjteményt, amely az ibero-amerikai impresszumú teljes szövegekhez nyújt hozzáférést.

Az alapelvekkel összhangban három rendszer jött létre:

- 1) Az *Adattár* (*Directorio*) 1997-ben nyílt meg, a térség mintegy 30 országának folyóirat-mutatója a legfontosabb bibliográfiai és terjesztési adatokkal. (23 728 tétel az írás időpontjában).
- 2) A *Katalógus* (*Catálogo*) az Adattár alrendszeréül 2002-től működik. Azokat a folyóiratokat válogatja le, amelyek megfelelnek a tudományos kiadványokkal szemben támasztható nemzetközi normáknak. Mind a nyomtatott, mind az elektronikus, illetve csak online forrásokat helyeket minősíti (8107 cím).
- 3) Az *Elektronikus folyóiratok tára* (*e-Revistas* vagy *Revistas Electrónicas*) a nyomtatott lapok adatbázisához hasonló átfogó bibliográfiai és terjesztési információkat nyújt, jelzi a hozzáférés módját, a honlapok elérhetőségét, a nemzetközi/regionális jelleget. Ha a cím a minősített jegyzéken is fenn van, átveszi a Katalógus kritériumait, kibővítve azt az elektronikus megjelenés minőségi elvárásaival (6510 cím).

A közös rendszer működtetéséhez, az adatok egyértelmű kezeléséhez speciális szakmai terminológiai szótárt fejlesztettek. Ennek szókincse érinti a folyóiratok regisztrálásának módszerét és a technikai kifejezéseket is, a szócikkek kapcsolód-

nak a felhasználói felülethez, megjelennek a katalógus adatai között és a rendszert leíró dokumentációban is.⁴⁷

A Latindex Katalógus tehát célzottan a tudományértékelési–bibliometriai szempontokat veszi figyelembe, speciálisan is jelzi, hogy a térség folyóiratai milyen mértékben állják ki a minőség próbáját és milyen pozíciót foglalnak el a tudományosság szellemi birodalmában. Az indikátorokat a részt vevő országok nemzetközi megegyezéssel definiálták, munkamegosztásuk szerint pedig minden ország a saját szaklapjait követi és dolgozza fel.

Latindex Katalógus: a folyóirat-profilok adatai

A Latindex Katalógus a print változat esetén a folyóiratot 33, online megjelenésnél 36 adatelemmel írja le. Az elemek egy része olyan attribútum, amely könyvtárosi vizsgálattal is megállapítható, másik részük viszont a szakmai közösségek közreműködését feltételezi. A rögzített attribútumok között az elemi könyvészeti alapadatok is szerepelnek, de ott vannak más, az átlagos bibliográfiai leírásokból nem ismert részletek a külső megjelenés sajátosságairól, a szerkesztési elvekről, a kiadási eljárásról és a tartalomról. Az adatelemek egyben indikátorok is, amelyek kompozituma az adott cím kiadványszempontú minőségi erősségeit, gyengeségeit és a normáknak való megfelelés fokozatát is megmutatja, hogy azután eldönthető legyen, eléri-e a közlemény forrása a megkövetelt színvonalat vagy sem, számításba vehető-e vagy sem az értékeléseknél a publikáció.

A kritériumrendszer 8 nélkülözhetetlen alapjellemtől definiál (ezek mindegyike szükséges ahhoz, hogy a cím felvételt nyerjen a katalógusba), 9 feltétel a technikai kivitelezésre vonatkozik, 8 a szerkesztésre és a szerzők összetételére, további 8 pedig a tartalmi jellemzőket írja le. A követelményekkel való tételes megfelelés a külső felületen számozott adatmezőkben, szövegesen, transzparens módon tekinthető át. Itt is alapfeltétel, hogy a folyóirat szerkesztőbizottsággal, szerkesztővel, tudományos munkatársakkal működjön; legyen működő honlapja, ahol ezek az információk elérhetőek (1. adatmező, a továbbiakban csak a mező számát jelzem). Tudományos kiadványról, a rendszer definíciója szerint akkor beszélhetünk – és az akkor kerülhet fel a Latindex-re –, ha a benne foglalt tartalomnak legalább 40 százaléka a következő kategóriákba sorolható: eredeti kutatás vagy műszaki cikk, konferenciaelőadás cikke, levél (*letter*) típusú hozzászólás vagy rövid közlemény; ismerte-

tés, újdonság közlése – amellet, hogy a sztenderd tudományos közlési normák is érvényesülnek (2). A külső megjelenés szemszögéből vizsgálják azt az on-line környezetben is rendkívül praktikus, a felhasználót világosan tájékoztató körülményt, hogy a szövegtükrön azonosítható-e a forrás, megjelenik-e a mű bibliográfiai leírása a cikk-kezdő oldalon, az élőfej vagy a lábléc részeként, s ez végig megjelenik-e a közlemény minden oldalán (12, 13). További nem szokványos, de itt deklarált követelmény például az, hogy a kézirat beérkezésének és elfogadásának mindkét dátuma legyen feltüntetve (17). Az auditálás érinti a külső referenci eljárást és a külső szerzők arányát is – hiszen, többek között ezek azok a hangsúlyos elemek, amelyek alapján egy folyóiratot nemzetközi, regionális vagy helyi lapnak tekintenek. A Latindex erre vonatkozó, jóváírható indikátorai a következők:

- Külső szerzők: a szerzőknek legalább a fele a felelős szervezeten vagy intézeten kívüli. Ez alól kivétel lehet, ha az intézet a saját kutatásainak közzétételére hozta létre a közlési fórumot, ezt feltünteteti és a csoport tagjait is megnevezi. A szerzők elköteleződésének (affiliáció, munkahely) feltüntetése is elvárás (22).
- A szerkesztőbizottság összetétele: a szerkesztőbizottság legalább kétharmada külső személy (23).

További, a Latindex-be bejegyzendő sajátosság a tartalomra vonatkozó, sztenderd tudományossági fokmérő, az *eredetiség*: annak megállapítása és jelzése, hogy a folyóirat valóban a nóvumokra fókuszál, és a szerzői utasításban ezt az irányelvet

világosan ki is mondja (29). Figyelmet kap a mellékletek és a függelékek kivitelezése, a közlemény szövegével megegyező nyelv szintén elvárás (30); ugyanígy a kétnyelvű összefoglalók és kulcsszavak megléte is górcső alá kerül (32, 33). Kiemeljük még az on-line környezetre vonatkozó mutatókat, ezek a következők:

- A metaadatok minősége (34);
- A kiadói honlapon van-e keresési lehetőség (lapszámok, címek, szavak, indexek, logikai műveletek stb.) (35);
- Értéknövelt szolgáltatások esetén: beállítható automatikus értesítés, linkek, fórumok, könyvjelzők és hasonló funkciók megléte (36).⁴⁸

Minimum 25 (8 alap és további 17) paraméter kielégítő megléte szükséges ahhoz, hogy egy lap bekerüljön a Latindex nyilvántartásába⁴⁹ (2., 3. ábra.)

A folyóiratcím szintű, tudományértékelési szempontú számbavétel még csak az első lépcsőfokot jelentheti a kutatásszervezés segítségével. A cikkek hozzákapcsolása a rendszerhez további összetett feladatot jelent. A spanyol-portugál térségben létrehozott bibliográfiai és metrikai elemekkel kibővített szolgáltatásokat, amelyek egyben a latin-amerikai régióban született tudományos ismeretek terjesztését is vállalják, a *Portal de Portales Latindex* honlap fogja össze. A háttérben álló intézmények a bibliográfiák építésével és a folyóiratok online hozzáféréseinek összegyűjtésével járulnak hozzá a spanyol és portugál nyelvterületek eredményeinek terjesztéséhez, csatlakozva egyúttal a nyílt hozzáférés mozgalmához is.

Descripción/Description/Descrição	
	Eikón / Imago es una revista académica semestral --editada por el Grupo de Investigación CAPIRE (Colectivo para el Análisis Pluridisciplinar de la Iconografía Religiosa Europea), adscrito al Departamento de Historia del Arte I (Medieval) de la Universidad Complutense de Madrid-- cuyo objetivo es la iconografía en sentido amplio, con una cobertura temática que abarca cualquier época, cultura o país, así como cualquier variante temática, tipológica o disciplinar de la iconografía: religiosa, mitológica, política, musical, fantástica, animalística u otra.
En catálogo.	Características cumplidas/cumpridas/Standards met: 31 Características no cumplidas/Não cumpridas/Standards not met: 5
Folio	23127
Acopio	España
Fecha de Alta	2014-02-25
Fecha de Modificación	2014-02-25
Tipo de Registro	Modificado
Título	Eikón Imago
Título Abreviado	Eikón Imago
País	España
Situación	Vigente

2. ábra Latindex: Az *Eikón = Imago* folyóirat adatlapja

Forrás: <http://www.latindex.unam.mx/buscador/ficRev.html?folio=23127>

Sistema Regional de Información en Línea para Revistas Científicas de América Latina, el Caribe, España y Portugal	
latindex 15 años	
Folio:	23127
Título:	Eikón Imago
País:	España
Frecuencia:	Semestral
Referencia(s):	Vol 2, N, 2, 2013; Vol 2, N, 1, 2013;
Última calificación:	2014-02-25
Características no cumplidas.	CARACTERÍSTICAS ESPAÑOL/PORTUGUÉS
PARAMETROS RELATIVOS A LA GESTIÓN Y LA POLITICA EDITORIAL	
21	Evaluadores externos/Avaliadores externos
23	Apertura editorial/Abertura editorial
24	Servicios de información/serviços de informação
PARAMETROS RELATIVOS EXCLUSIVAMENTE A REVISTAS ELECTRÓNICAS	
34	Metaetiquetas/Meta etiquetas
36	Servicios de valor añadido/Serviços de valor adicionado

3. ábra Latindex: Az *Eikón = Imago* gyengébb pontjai

Forrás: <http://www.latindex.unam.mx/buscador/paraCum.html?tipoR=1&tipo=2&folio=23127>

Többfunkciós szakirodalmi adatbázis: metrika, folyóirat-szolgáltatási felület

A spanyol szakirodalom virtuális elektronikus könyvtára a DIALNET. A dokumentumtípusok szélesebb körét fedi le (cikkek, könyvrészletek, monografikus kiadványok, konferenciakiadványok, értekezések), mintegy 80 adatbázist fog össze egyetlen szolgáltatási pontra, üzemeltetője a La Rioja egyetem Logroñóban. A 2001-ben alapított hálózathoz számos, többségében spanyolországi és latin-amerikai (Argentína, Brazília, Chile) egyetemi és szakkönyvtár, a spanyol nemzeti bibliotéka, valamint további jelentősebb közkönyvtárak is csatlakoztak. Az együttműködő intézmények döntenek arról, hogy melyik folyóiratot tárják fel analitikusan, a feldolgozás is ezekben az intézményekben folyik. Az utóbbi időben történt, nagyobb mértékű fejlesztésnek köszönhetően, újgenerációs keresővel és sokfunkciós platformmal látták el a felületet, a korszerűsödést a módosított név is jelzi (DIALNET Plus). Dinamikusabb lett a keresési folyamat vezérlése és a találati halmazok pontosításának lehetősége. Az adatbázis speciálisabban is kötődik az egyetemi és kutatói világhoz, a minősítésekhez és akkreditációkhoz, az új verzió ugyanis integrálja a folyóirat-besorolásokat: az adatlapokon megjelenik a korábbi, 2012-ben alkalmazott rangsorolás jelzete (Clasificación Integrada de Revistas Científicas – CIRC) és az aktuálisan frissített, katalán minősítési lista besorolása is (CARHUS+).

A CARHUS is felállítja a saját, A, B, C és D betűjellel rendszerét, amelyben A kategóriás lap az lehet, amelyik szerepel legalább az egyik általánosan elterjedt nemzetközi indexelő adatbázisban (WoS, Scopus), vagy amelyeknek a másodlagos források alapján kiszámított láthatósági indexe elegendően magas ahhoz, hogy az e paraméter alapján készült rangsorban a lapok felső 35%-ába bekerüljön. A nemzetköziség/regionális/helyi jelleg, a szerkesztési folyamat és a többi, szokásosan vizsgált sztenderd alapján az itt alkalmazott besorolási rendszer integrálja többek között a másodlagos adatbázisokban való jelenlétet súlyozó index értékét is (Índice Compuesto de Difusión Secundaria – ICDS), ezt egy másik projekt, a MIAR keretében állapítják meg. Az ICDS értékek feltüntetése a különféle adatbázisokban kedvelt adatelem lett, az értékeléseknél is figyelembe veszik (lásd még a későbbiekben).

Néhány példa a DIALNET-ből:

A *Bilingualism: Language and cognition* (ISSN 1366-7289) a Cambridge kiadó angol nyelvű szakfolyóiratának cikkeit az adatbázis rendszeresen indexeli, besorolása a CIRC (2012) szerint *Ex* (*excellent* – kiváló), a legújabb értékelés során A kategóriás lett. A némi feldolgozási elmaradást mutató *Verbum: revue de linguistique* (ISSN 0182-5887) franciaországi, francia nyelvű lap CARHUS+2014 szerinti besorolása is megjelenik a rekordban (D). Az *Anuario de historia del derecho español* spanyolországi, spanyol nyelvű lap a B csoportban szerepel, elektronikusan is elérhető a

rendszeren keresztül (a régebbi évfolyamok szabdon) (4. ábra).

Anuario de historia del derecho español	
	ISSN: 0304-4319
	Beginning: 1924
	Periodicity: Annual
	Country: Spain
	Language: Spanish
	Journal web page ^a
	Author index
	e-Dialnet
	Latindex
Publishers	
Ministerio de Justicia (http://www.mju.es/)	
Boletín Oficial del Estado, BOE (http://www.boe.es)	
Classification	
Legal sciences: Roman law, history and philosophy of law	
Humanities: History	
CIRC: Integrated scientific journals classification	
[B] Group B	
CARHUS+ 2014	
[B] Group B	
Other catalogues	
University Library Network (REBIUN) ^a	
	Journal table of contents
	2014 84
	2013 83
	2012 82
	2011 81
	2010 80
	2008-2009 78-79
	2007 77
	2006 76
	2005 75
	2004 74
	2003 73
	2002 72
	2001 71
	2000 70
	1999 69
	1998 68
	1997 67
	1996 66
	1995 65
	1993-1994 63-64
	1992 62

4. ábra DIALNET: egy folyóirat adatlapja

Forrás:

<http://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=115>

A CARHUS+ táblázatos jegyzék több címmel foglalkozik, erre felkerülnek egyes, a DIALNET-ben egyébként nem indexelt külföldi kiadványok is, így például a magyarországi impresszumú *Verbum: analecta latina* (ISSN 1585-079X) is látszik, profiljának megfelelően a C kategóriába került.

A munkafolyamat során, nyomtatott és elektronikus verziók esetén az elektronikus változat alapján történik a paraméterek vizsgálata. A rendszer gondozói szerkesztőségtől érkező indexelési kérelmet akkor teljesítenek, ha a lapot a Latindex Katalógus bejegyezte, engedélyezett a nyílt hozzáférés, és ha a metaadatok OAI-PMH protokollal begyűjtethetők.

A portál 2004 óta megjelentetést is segít: a saját webes felülettel nem rendelkező folyóiratoknak kiváló lehetőséget nyújt az elektronikus számok elhelyezésére. Internet-technológiai szempontból is korszerű elektronikus kiadvány készítéséhez az alapítvány rendelkezésre bocsátja a Proeditio elektronikus szerkesztőprogramot. A technológiai támogatással és a vele járó új munkamódszer bevezetésével a lap készítői mentesülnek az informatikai problémák megoldásának terhe alól, s nem szükséges foglalkozniuk a műszaki feladatokkal, ehelyett jobban összpontosíthatnak a lényegi szakmai munkára. A keretrendszerrel átláthatóbbá

és egyszerűbbé válnak a belső folyamatok, javul a szabványos, minőségi megjelenés és a hozzáférés, ezzel együtt feltehetően a lap hatása is jelentősebb lesz.⁵⁰

A másodlagos terjesztés katalán mutatója: ICDS

A másodlagos terjesztés katalán fejlesztésű összesített indexe (Índice Compuesto de Difusión Secundaria – ICDS) súlyozott pontrendszerrel fejezi ki azt, hogy milyen mérvű a két terület folyóiratainak bejegyzettsége az indexelő adatbázisokban, a figyelembe vett paraméterek fényében milyen információs elterjedtségi fokozatot érnek el. Az ötlet a barcelonai egyetem könyvtár és információtudományi iskolájából (*School of Library and Information Science University of Barcelona*) származik, a módszert *Christopher Urbano* irányításával egy kutatócsoport dolgozta ki.⁵¹

A pontozás a következő skála szerint történik:

- 3,5 pont jár a folyóiratnak, ha a lapot hivatkozási adatbázis indexeli (WoS, Scopus),
- 3 pontot ér, az alábbi kettő közül egy szempontot érvényesítve, ha:
 - multidiszciplináris indexelő (egy vagy több) adatbázisában kísérik a megjelenést, ide tartoznak a nemzetközi bibliográfiák (Periodical Index Online, az International Bibliography típusú adatbázisok),
 - szakterületi adatbázis (egy vagy több) – ide tartoznak az indexelő/referáló szolgáltatások és a DOAJ.
- 5 pont (3+2) jár akkor, ha az adott folyóirat szerepel egy vagy több szakterületi adatbázisban és egy vagy több multidiszciplináris adatbázisban is.
- 2,5 pont adható, ha a cím csak a regionális tudományos repertóriumokban vagy a Latindexben szerepel, más indexelő/referáló szolgáltatás a lapot nem követi.
- 0,4 pontot ér az, ha a periodikum bibliográfiai adatai és összefoglalói csak a DIALNET-ben találhatóak meg.
- Mindez kiegészül a folyóirat életkora alapján kiszámolt „túlélési” eséllyel, ennek értékét logaritmikus skálán helyezik el.

A módszert adoptálva jött létre a folyóiratok másodlagos információforrásokon keresztüli terjesztését elemző információs mátrix, a MIAR (Matriz de información para la evaluación de revistas). Ez a folyóiratok adatlapjain, a források típusai szerinti csoportosításban, számba veszi a figyelembe vett indexelési forrásokat, és az algoritmus szerint ki-

számítja a másodlagos terjesztési indikátort, amely 0–10-ig terjedő skálán jelzi a szétsugárzás erősségét. Minél magasabb az érték, annál erősebb potenciális szellemi hatáskifejtést feltételezhetünk a mutató mögött.⁵² A repozitóriumi archiválásra való tekintettel pedig a RoMEO (Rights METadata for Open Archiving) színfokozataival (zöld, kék, sárga, szürke) jelzi a lap nyílt hozzáférési politikáját.

A másodlagos terjesztési mutató is természetesen relatív: a figyelembe vett szempontok és módszer, valamint a hozzárendelt indexelő szolgáltatások paramétereinek kompozituma határozza meg a számszerűsített „osztályzatot”. Abszolút érvényeséget – szakágazattól, folyóirat-profiltól és -életkortól függetlenül – ennek az indikátornak sem lehet tulajdonítani.

A MIAR is együttműködéssel készül: új címekeket a kiadók, szerzők és olvasók is beküldhetnek; az észrevételek a javításokhoz, módosításokhoz járulnak hozzá. Az új felvételekre tett ajánlatokat a tagintézmények bírálják el, a tudományossági és

minőségi kritériumok megléte esetén a kiadvány felkerülhet a másodlagos terjesztést elemző indexre. A frissítésekről, ahol erre lehetőség van, automatizmusokkal gondoskodnak. Írásom időpontjában kereken 100 magyarországi folyóirat e módszer szerinti analizálása is megtalálható a mátrixban, a *Könyvtári Figyelő* például 4,477, a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* (TMT) 6,477 ICDS értékkel szerepel benne (<http://miar.ub.edu/ISSN/0023-3773>; <http://miar.ub.edu/ISSN/0041-3917>), a TMT magasabb diffúzióját a FRANCIS és a PASCAL multidiszciplináris adatbázisokban való jelenléte eredményezi. A címekeknél az évenkénti kiadások mutatói is kísérhetők, így az is látható, ha változás állna be a bejegyzett szétsugárzó vállalkozások érdeklődésében az adott lap iránt, illetve teljesebbé/pontosabbá válna a folyóiratcímhez kapcsolható indexelők katasztere. Szélesen elterjedt, nemzetközi (A, INT) kategóriás lapnál a nemzetközi indexelők fontosabb tudományometriai adatait is átvezetik: az *Acta Linguistica Hungarica* profilján például megjelennek az IF, a h-index és a listás besorolások is (<http://miar.ub.edu/ca/ISSN/1216-8076>) (5. ábra).

ICDS	7.977
AVALUADA A	CIRC: GRUPO A CARHUS2014: A SJR: 0.223, H index: 5 ERIH: , V2011: INT2 ERIHPLUS: found
Enllaç a CATÀLEGS	Catálogo colectivo COPAC (Reino Unido)???, Catálogo colectivo SUDOC (Francia)???, Catálogo colectivo ZDB (Alemania)???, OCLC WorldCat (Mundial)???
Cálculo del ICDS	
Está en una o más bases especializadas o en DOAJ (Linguistic Bibliography, Linguistics & Language Behavior Abstracts, MLA - Modern Language Association Database) pero en ninguna multidisciplinar = +3	
Está en una o más bases de citas WoS/Scopus (Arts and Humanities Citation Index, Scopus, Social Science Citation Index) = +3.5	
Antigüedad = 64 (fecha inicio: 1951)	
Pervivencia: $\log_{10}(30) = 1.477$	
ICDS = 7.977	
ACTA LINGUISTICA HUNGARICA : AN INTERNATIONAL JOURNAL OF LINGUISTICS	
INDEXADA A/AVALUADA A	
▶ WoS / Scopus (3/4)	
▶ Bases de dades especialitzades (3/55)	
▶ Bases de dades multidisciplinars (0/8)	
▶ Sistemes d'avaluació (4/7)	
▶ e-Sumaris (0/1)	

5. ábra MIAR: Az *Acta Linguistica Hungarica* tudományometriai profilja
Forrás: <http://miar.ub.edu/issn/1216-8076>

Ibero-amerikai nyílt hozzáférésű cikkek indexelése, értéknövelt szolgáltatásokkal

„A tudomány, amelyik nem látható, nem létezik” vallja szlogenjében a Red ALyC (*Red de Revistas Científicas de América Latina y El Caribe, España y Portugal*), az ibero-amerikai térség nyílt hozzáférésű tudományos folyóiratainak cikkszínter kereshető elektronikus könyvtára. 2002-ben, a Latindex Katalógussal párhuzamosan indult, sok szerkesztőség a megjelentetésére is ezt a rendszert használja.

A Red ALyC a Latindex követelményrendszerét alkalmazza, kiegészítve azt három további, az elektronikus megjelenésre vonatkozó elemmel. Egyes pontokon valamivel szigorúbb: az eredetiségi követelmény minimuma a cikkek 75 százaléka, ami azt jelenti, hogy a folyóiratban közölt közlemények legalább a háromnegyedének szabványos tudományos dolgozatnak kell lennie ahhoz, hogy a rendszer a lapot befogadja.

A Red ALyC a korszerű technológiának köszönhetően bibliometriai indikátorokat is szolgáltat, hiszen a naplózott közzétételi és használati adatok túlmutatnak a cikkek szokásos bibliográfiai keresésének lehetőségein. Metrikai funkciókat épít be, online felületével hozzájárul a w2-es tudományos közösségi élet fejlesztéséhez, a weben hagyott „lábnyomokból” pedig használati adatokat generál és elemez. A rendszer az ilyen irányú fejlesztésekhez is kiindulópont: új módszerek bevezetésére ad lehetőséget a tudományos kommunikáció jellemzőinek feltárásához, az együttműködési mintázatok felfedéséhez, a szakterületek specifikusságainak megállapításához, a nyílt hozzáférésű publikálás vizsgálatához és más dinamikus elemzésekhez. A rendelkezésre álló adatokból komplex jelentések készülnek a szerkesztőségek, az intézmények és a kutatásfejlesztési szervezetek számára, amelyek egyúttal a régióra jellemző bölcsészet- és társadalomtudományos közlés jellemzőit is megismerhetővé teszik.⁵³

További regionális szolgáltatási hálózat az 1997-től működő, Brazíliából indult kezdeményezés, a SciELO (*Scientific Electronic Library Online*), amelyhez az évek során több ország csatlakozott a saját regionális gyűjteményének megszervezésével. Ez a szolgáltatás tematikájában korlátozottabb, főként az orvostudományokra koncentrál. Tudományometriai mutatókat is integrál, illetve generál a saját adatokból, így jut használatalapú altmetriai információkhoz, amelyek szintén fel-

használhatók riportok készítésére. A rendszer idézettségi indikátorokat is megjelenít. Az országos gyűjtemények a Latindex portálon keresztül integrálódnak több más típusú adatbázissal.⁵⁴

Spanyol humán- és társadalomtudományi metrikai indexek

A bölcsészet- és társadalomtudományos minősített folyóiratok nyilvántartására és terjesztésük felmérésére hozta létre 1996-ban a *Spanyol Nemzeti Kutatási Tanács (Consejo Superior de Investigaciones Científicas – CSIC)*, több társszervezettel együtt a *DICE (Difusión y Calidad Editorial de las Revistas Españolas de Humanidades y Ciencias Sociales y Jurídicas)* adatbázist. A program vezető fejlesztője a publikációs teljesítményértékeléssel foglalkozó kutatócsoport (*Investigación de Evaluación de Publicaciones Científicas – EPUC*), amely elsősorban a bölcsészet- és társadalomtudományos területek közlési szokásait és e területek spanyol publikációs helyzetét mérlegelve, többindikátoros értékelési módszereket kutat.

A kutatócsoport két folyóirat-értékelésre alkalmas platformot hozott létre: az egyik a *RESH (Revistas Españolas de Ciencias Sociales y Humanidades)*, a másik a *DICE (Difusión y Calidad Editorial de las Revistas Españolas de Humanidades y Ciencias Sociales y Jurídicas)*.⁵⁵ Az utóbbi fenntartója az *ANECA* spanyol nemzeti tudományértékelési és akkreditációs iroda (*Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación*), a *RESH (Revistas Españolas de Ciencias Sociales y Humanidades)* pedig a nemzeti K+F+I igényeihez igazodik. Mindkét adatbázis tudományometriai szempontokat is magában foglal és sokféleképp hasznosul. A *DICE* 2012 óta nem frissül, adatait azonban a *RESH* mellett továbbra is felhasználják az eljárásokban.

A továbbfejlesztődő *RESH* három főbb témakörben közvetíti az indikátorokat (társadalom-, bölcsészet-, jogtudomány) és egy vegyes kategóriát is fenntart. Folytatja az *EPUC* megkezdett munkáját a kérdéses szakterületek természetének megfelelő indikátorok kidolgozásában, javaslatokat egyeztetik a *Granadai Egyetemen* folyó, hasonló kutatások eredményeivel. A *RESH* szerepe ebben a közegben az, hogy rögzítse az eddig definiált, követhető és megállapítható indikátorokat, vizsgálhatóvá és átláthatóvá tegye a használók számára. Négyféle módszerből eredő aspektust érvényesít: 1) azonosítja a spanyolországi értékelő szervezetek dokumentumaiban lefektetett kritériumokat, és megmutatja a folyóirat-

ok azokkal való megfelelését; a Latindex rendszer mutatóját is átvezetve, egységes felületen jeleníti meg a megfeleléseket;⁵⁶ 2) tájékoztat a másodlagos elterjedés (diffúzió) mértékéről; 3) rögzíti a konszenzuális, szakmai értékítéletek alapján megállapított, kategóriás listák szerinti besorolást; 4) megállapítja a sajátosan számított impaktmutatót.⁵⁷

A négy szegmens háttérben folyamatos elméleti kutatás, komplex igények, összetett kutatásértékelési struktúra és folyamatos frissítési eljárások húzódik meg.

A RESH mintegy 1340 periodikumról, a fenti szempontoknak megfelelő bontásban közli a rendelkezésre álló adatokat és a súlyozott mutatókat. A szakaszok tartalmát a következőkben röviden részletezzük:

1) Az értékelő szervezetek minőségi indikátorainak és a folyóirat-szerkesztés minőségének Spanyolországban két kutatásértékelő szervezet követelményrendszerére kell tekintettel lenni: az egyik testület a már említett akkreditációs bizottság (ANECA), a másik pedig a minisztériumi hatáskörbe tartozó, kutatásfejlesztési területekért felelős CNEAI (*Comisión Nacional Evaluadora de la Actividad Investigadora*). A RESH feltünteteti a Latindexben kimutatott, a szerkesztési minőségi profilt karakterizáló szempontokat is. A két spanyolországi szervezet követelményrendszerét más-más cél vezérli, ezért nem teljesen egységesek, az értékeléseknél (akkreditáció, előmenetel, kutatási pályázat stb.) más-más hangsúllyal veszik figyelembe a kért indikátorokat. A vizsgált kritériumok és módszerek is különböznek az egyes forrásokban: a CNEAI 21, az ANECA 22, a Latindex 33, illetve elektronikus kiadvány esetén 36 kritériumot vizsgál.⁵⁸ A kapott értékek relatívak, és közvetlenül nem hasonlíthatók össze. A RESH áttekinthetővé teszi az eredményeket, de ennél többet nem is tesz: alapfeladata csak annyiból áll, hogy közvetítse azokat az információkat, amelyeket a döntéshozók feladattól, követelményektől függően alkalmas módon vehetnek figyelembe.⁵⁹

2) Indexelés útján való terjesztés

Spanyolországban 2010-ben végeztek nagyobb léptékű vizsgálatot a szakfolyóiratok tudományos indexeltségéről. A rendszer igyekszik követni az időközben bekövetkezett módosulásokat (például az ERIH Plusz átalakulása) és a frissített információkat átvezetni a nyilvántar-

tásba. Az adatbázis nem terjed ki a spanyolországi publikációkra korlátozódó, rendszeres számbavételi céllal készülő, tartalomjegyzék-jellegű repertóriumokra.⁶⁰

3) Elismertség és presztízs a szakma véleménye alapján

2009-ben nagyszámú egyetemi oktató és kutató kérdőíves megkeresésével szerveztek felmérést a bölcsészet- és társadalomtudományi folyóiratokról. A visszaérkező vélemények összeállításával készült el a szakma értékítéletét reprezentáló integrált folyóiratlista második kiadása (*Clasificación Integrada de Revistas Científicas – CIRC*), amely, a nemzetközi kiadványokkal együtt, összesen több mint húszezer A–C kategóriás címet tartalmaz. A jegyzéket mindkét spanyol értékelő szervezet beépített a saját rendszerébe, a minősítések megjelennek a kapcsolódó adatbázisokban is. Létrejött egy speciális, „fajsúlyt” jelző mutató is: a szakmai minőségi indikátor (*Indicador de Calidad Según Expertos – ICE*). A számítás képlete magában foglalja a rangsorolást és a kérdőívekből ismert címek előfordulásának gyakoriságát az említések arányosításával.⁶¹

4) Impakt

Hivatkozási adatok elemzésével megállapított, összesített, statikus mutató. Forrásadatok híján viszonylag kevés folyóiratot érint: négyszáz spanyol lap hivatkozásainak vizsgálatával és a WoS-ban található spanyol címek idézési adatainak alapján készült, ötéves periódusra vetítve (2005–2009 a társadalomtudományok és jog témakörében, valamint 2004–2008 a bölcsészettudományok esetében)⁶² (6. ábra).

Másodlagos referenciaforrás Magyarországon: MTMT – Folyóiratok

A folyóiratok tudományos profiljait gyűjtő másodlagos forrás itthon is készül a *Magyar Tudományos Művek Tára* mellékleteként (*MTMT honlap. Folyóiratok*). A háttértár az MTMT-ben regisztrált kutatók személyi bibliográfiáin előforduló folyóiratcímeket integrálja és alakítja egységes struktúrában kontrollált állománnyá. A rendszer központi adminisztrátorainak közreműködésével az egyes szaklapokról a legfontosabb azonosító adatok mellett információk kerülnek bejegyzésre a kiadási eljárásáról és a tudományos jellegről. További adatmezők tájékoztatnak a magyarországi gyakorlatban használatos külföldi és hazai referenciaindexekben való

Indicadores							
FILOLOGÍA CLÁSICA (Total revistas: 23)							
Ir a Inicio							
REVISTA	CRITERIOS DE CALIDAD EDITORIAL				DIFUSIÓN	OPINIÓN EXPERTOS	IMPACTO
	CNEAI	ANECA	LATINDEX		BASES DE DATOS	2009	2004-2008
Anuari de Filologia. Secció D. Studia Graeca et Latina	3	4	19		1	0.12	0
Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Griegos e Indoeuropeos	15	18	32	C	3	32.75	0.159
Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Griegos e Indoeuropeos (Ed. electrónica)	15	18	34 / 32	C	3	32.75	0.159
Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos	17	20	33	C	4	1.41	0.266
Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos (Ed. electrónica)	17	20	35 / 33	C	4	1.41	0.266
Emerita. Revista de Lingüística y Filología Clásica	17	20	33 / 35	C	9	62.45	0.257

6. ábra RESH-indikátorok

Forrás: <http://epuc.cchs.csic.es/resh/> >> *Filología Clásica*

jelenlétről. Ezek olyan verifikációs céllal csatolt adatbázisok is lehetnek, amelyek további, akár bibliográfiai természetű, akár a kiadást érintő minőségi információkról tanúskodnak vagy egyéb státuszjelentést tartalmaznak. Ilyen források többek között az UlrichsWeb, a nemzeti vagy más könyvtári katalógus tételéhez kapcsoló állandó URI, valamely tudományos folyóiratportál megfelelő pontja (például a horvát Hrčak) vagy az MTA szakbizottságok folyóiratlistáiról átvezetett besorolás, amely a szerzőket, értékelőket tájékoztatja a hazai tudományos közösségek konszenzusáról (1. ábra).

Az MTMT feltöltésével és a folyóiratok törzslapjainak részletezésével egyúttal pragmatikus töltetű kép alakul ki arról is, hogy a magyar kutatók, közöttük a humán- és társadalomtudományok művelői hányféle szaklapban közölnek, ezek között milyen arányú a lektorált, tudományosnak bejegyzett folyóirat, hányat indexelnek az ismert kereskedelmi adatbázisok (WoS, Scopus), emellett más, ma még feltáratlan vonatkozások is elemezhetővé, összehasonlíthatóvá válnak. Egy rövid kísérlet erejéig vegyük szemügyre például az UlrichsWeb és az MTMT-folyóiratok adatait: a globális regiszter 216 lektorált, tudományos, aktív magyarországi címet jegyez – az MTMT ezzel szemben 870 ugyanilyen szaklapot tart nyilván (2015. május 12-ei állapot). A hazai országos rendszer feltöltésével teljesebb képet kaphatunk mind a külföldi, mind a hazai kiadású folyóiratok valós igénybevételéről és szerepéről a magyarországi kutatók tudományos kommunikációjában.

Regionális folyóiratok hivatkozási adatai

Nyitott kérdés még viszont a regionális szaklapok hivatkozottságának feltárása. Minthogy csak az idézett irodalmat feltáró adatbázisok alkalmasak az idézettségi hatás vizsgálatára, érthető a hivatkozásgyűjtő rendszerek iránti nagy érdeklődés. A két legismertebb citációs adatbázis, amint arra az ibero-amerikai térség helyzetét elemző szerzők is rámutattak, csak gyéren fedi le még a nagyobb nyelvterületek szakirodalmát is. A nemzetközi rendszereknél tapasztalható hiátusok a lefedettségben különösen a nem-angol-nyelvű megjelenést és a sokszínű bölcsészeti- és társadalomtudományokat érintik. Ennek ellensúlyozására több regionális (nemzeti), a folyóiratok rendszeres indexelését végző hivatkozási adatbázis kelt életre például Kínában, Taiwanban, Indiában és Szerbiában.⁶³ Magyarországon is felmerült hasonló, a tudományometriai igényeket kielégítő szolgáltatás megalapítása.⁶⁴

A manuális indexelés alternatíváját nyelvtechnológiai módszerekkel is kutatják, megváltást hozna viszont az, ha a dolgozatok eleve gépi úton kezelhető metaadatokkal felszerelve kerülnének be a digitális világ vérkeringésébe. Egy cikk irodalomjegyzékéből, ha az a metaadatok szempontjából szabványosan tagolt, gépi úton is kinyerhető hivatkozások. A sikeres gépi kinyerésre és adatbázisba való konvertálására nagyobb az esély, ha cikk- és szerzői azonosítók állnak rendelkezésre (DOI, ORCID), és ha bibliográfia-kezelő (hivatkozáskézelő) alkalmazással készül a dolgozat. Számos ilyen szabadon elérhető, fizetős vagy részben

szabad eszköz ismert (Zotero, Mendeley és mások), ám használatuk a humán- és társadalomtudományok művelői körében, tapasztalatunk alapján, részben a változatosabb és bonyolultabb hivatkozási formák okán is, még kevésbé terjedt el. A weben elérhető bibliográfiákat kivonatolja például a CiteSeer^x keresőmotor,⁶⁵ vagy a globális világháló tudományos tartalmát pásztázó és kiadói adatbázisokba is bekukkantó Google Scholar hivatkozáselemző szolgáltatása.⁶⁶ A szerzők és dokumentumok, valamint az idéző szerzők és idéző dokumentumok precíz azonosítása azonban valamennyi szolgáltatásnál alapvető probléma és sok kívánnivalót hagy maga után,⁶⁷ s még nagyobb gondot okoz a folyó szövegekben hivatkozott irodalom adatainak kinyerése szövegbányászati–nyelvtechnológiai módszerekkel.

A hivatkozási adatok nyelvtechnológiai módszerekkel történő kinyerését kutatja a hazai MATRICA (Magyar társadalomtudományi citációs adatbázis) projekt, az eredmények azonban nem túlságosan kecsegtetők: a kifejlesztett nyelvtechnológiai lánc nagy mennyiségű, terjedelmükben és formátumukban is heterogén PDF szövegek esetében 49,2%-os eredménnyel képes működni (Váradi [et al.] 2014).⁶⁸ A projektben részt vevő fejlesztők ésszerű javaslatokat tesznek a folyóirat-készítőknek: „A citációs adatbázis jövőbeli fejlesztése és fenntarthatósága szempontjából jelentős előrelépés lenne, ha az egyes kiadók és szerkesztők olyan metainformációkkal látnák el kiadványaik elektronikus változatát, ami megkönnyíti az automatikus feldolgozást. Még jobb lenne, hogyha ez a formátum egységes lenne az egyes kiadványok között. A Matrica adatbázisba bekerülő cikkek esetében már bármilyen kimeneti formátum előállítható a későbbiekben.”⁶⁹

Összefoglalás

A tudományos folyóiratok indexei maguk is változatosak a rendeltetés, a feldolgozott adatok köre és részletessége, valamint a szolgáltatás jellege szempontjából. Van, amelyik egyszerűen csak számba veszi a tudományossági és kiadási minőségi elvárásoknak megfelelő kiadványokat a nemzetközi tájékoztatás és a lapok ismertségének, terjesztésének növelése céljából (ERIH Plusz); s van, amelyik minőségi tanúsítvánnyal jutalmazza a jól működő metaadatokat, a szerkesztési eljárást és a valódi nyílt hozzáférést (DOAJ). Az általános tájékoztató rendszerek is törekszenek tudomány-metriai elemekkel dúsítani a folyóiratok bibliográfiai

leírásait (UlrichsWeb, ROAD). Az ibero-amerikai térségből bemutatott adatbázisok célzottan az e térségben alkalmazott, a bölcsészet- és társadalomtudományos területekre kidolgozott értékelési eljárásokat hivatottak segíteni a folyóiratok tudományos profiljáról szóló információk rögzítésével (Latindex). A mai technológia a bibliográfiai és bibliometriai funkciók mellett a teljes körű elektronikus megjelenést is támogatja, minek során a valós használat közvetlenül is mérhető almetriai adatokkal. Felhasználásuk újabb értékelési módszerek kidolgozását teszi lehetővé, az eredmények informatívak lehetnek a szerzőknek, szerkesztőségeknek, intézményeknek, a kvantitatív metriai és a kvalitatív módszerek fejlesztőinek és a kutatásszervezés egyéb résztvevőinek, döntéshozóinak is (DICE, Red ALyC).

A két ágazatban kevésbé volt eddig szokásos másodlagos kataszterek és az azokban közreadott különféle ikonikus mutatók alapján megítélni egy lap rangját és abból következtetni az egyedi cikk színvonalára, ez az eljárás sokakban idegenkedést vált ki. Semmi sem helyettesítheti az olvasást és az így megalapozott értékelést.⁷⁰ Elterjedt gyakorlat viszont a folyóiratok megegyezései, szakmai értéktételek alapján történő kategorizálása, minek során ágazatonkénti vagy regionálisan használt jegyzékek jönnek létre. A kategóriás listák általában a nemzetköziségi, tudományossági és kiadási-minőségi mércéket veszik figyelembe és ezek alapján csoportosítják a lapokat. A másodlagos indexekben ezek a besorolások is megjelenhetnek. A két tudományterület kiadványainak idézettségéről nem rendelkezünk kielégítő adatokkal, s kérdés, a kvantitatív idézetelemzésnek e területeken egyáltalán milyen jelentősége van.⁷¹ A spanyol–portugál szekunder referenciaelemzések magas relevanciával veszik figyelembe a két ismert professzionális indexen való jegyzettségét és az azok alapján kimutatott impaktot (WoS, Scopus), párosítva a regionális térségre megállapított hasonló jellegű értékkel (RESH).

A másodlagos terjesztés indexelésével újabb elemzési módszerrel megállapított indikátor, az *elterjedés* (*diffúzió*) mutatója bukkan fel a folyóiratok profiljain (ICDS a MIAR adatbázisban), s komplex, mindezeket összegző nyilvántartás is készül a spanyol kutatásértékelési-infrastruktúra alapszolgáltatásaként (RESH). A folyóiratok másodlagos referenciaforrása Magyarországon is megnyitotta kapuit az MTMT portálon. A világ számos más országában folyik hasonló törekvés vagy már létre

is jöttek a két terület adatait tudományértékelési szempontból is hasznosítható rendszerek.⁷²

Mindez arról tanúskodik, hogy a szaklapok tudományos jelentőségének szekunder referenciaforrások alapján történő figyelembevételére erős igény mutatkozik, megvalósításuk pedig jelentős erőbefektetéssel folyik. S mivel ezekre a forrásokra erősen támaszkodnak mind a kutatók, mind az értékelők, nem lehet közömbös számunkra az sem, hogy milyen minőségűek – mennyire naprakészek, milyen lefedettségűek – maguk a szekunder források.⁷³ A nemzetközi indexelők hiátusait a regionális indexelő források egészítik ki, ezek együttesen teljesebb fényt vetnek az itt tárgyalt két tág szakterület vonatkozásában a szaklapok összességére és a bennük reprezentált eredményekre.

A folyóiratok körében a digitális fordulat erőteljesen érezteti hatását, ennek folytán megérett a helyzet arra is, hogy a sokasodó elektronikus cikkek közzétételének minőségét képviselő paraméterek bővüljenek olyan elemekkel, mint az internetes objektumazonosító (Digital Object Identifier – DOI), a kiadói körökben alkalmazott kutatói azonosító (Open Researcher and Contributor ID – ORCID), az aratható metaadatok, beleértve a tudományos műben hivatkozott bibliográfiát is. A könyvtár- és információtudományos szakma elsősorban abban érintett, hogy szorgalmazza az ilyen irányú metaadat-áramlást és kezelést. A tárgyalt meta-indexek egyben olyan tájékoztató eszközök megteremtésének útkereséseit hordozzák magukban, amelyekkel a bölcsészet- és társadalomtudományos témákat kutató folyóiratok profiljai a minőségi kiadványok mércéinek viszonylataiban, saját természetüknek megfelelően, közelebbről és mélyebben megismerhetők.

Források

* Az internetről elérhető források és szakirodalom elérhetőségének legutóbbi ellenőrzése, hacsak másképp nincs jelölve, 2015. május 31.

ANECA - National Agency for Quality Assessment and Accreditation <http://www.aneca.es/>

CARHUS+ <http://dialnet.unirioja.es/info/ayuda/carhus>. A külföldi folyóiratokat is befoglaló letölthető teljesebb táblázatok https://boga.agaur.gencat.cat/agaur_boga/AppJava/FlowControl?cmd=RedirectorDocumentsRevistesCmd&view=VCercaRevistesRev&procedencia=CercaRevistes&Submit=Cercar&rev_titol=+Revista+digital+de+iconograf%E

Da+medieval&rev_issn=&rev_ambit=&rev_valoracio=T#op

CIRC – Clasificación Integrada de Revistas Científicas <http://ec3metrics.com/circ/>

CNEAI - Comisión Nacional Evaluadora de la Actividad Investigadora <http://www.mecd.gob.es/ministerio-mecd/organizacion/organismos/cneai/informacion-general.html>

CNEAI kritériumok: Últimos criterios CNEAI (BOE 1/12/2014) = Boletín Oficial del Estado, Núm. 290, 1/12/2014

<http://www.um.es/documents/793464/1180186/BOE-A-2014-12482+Criterios.pdf/0df86967-a62a-4af4-98c2-eaf9549f198f>

CRiStin (Norvégia) – The Research Information System <http://www.cristin.no/english/system/index.html>

DIALNET <http://dialnet.unirioja.es/>

ERIH Plus <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/>

ERIH Plus. Approval procedures https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/about/approval_procedures

ERIH Working Group. Towards comprehensive bibliographic coverage of the scholarly literatures in the humanities and social sciences. Report from a working group, September 2010

https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/resources/pdf/ERIH_Report_from_a_working_group.pdf

EPUC – Investigación de Evaluación de Publicaciones Científicas = Evaluation of Scientific Publications Research Group http://humanidades.cchs.csic.es/cchs/epuc/index_en.php

Hrčak (Horvátország) <http://hrcak.srce.hr/>

ICDS – Índice Compuesto de Difusión Secundaria http://www10.gencat.cat/agaur_web/AppJava/castellano/a_info.jsp?contingut=carhus_FAQ_2014

Journal des Sçavans, digitalizált számok, Gallica <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb343488023/date>

Journal des Savants, digitalizált számok, Persée <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/revue/jds>

Latindex <http://www.latindex.unam.mx/>

Latindex Glossary http://www.latindex.unam.mx/documentos/Glosario_Latindex_ing.pdf

MIAR – Matriz de información para la evaluación de revistas = Information Matrix for the Analysis of Journals <http://miar.ub.edu/>

Philosophical Transactions, digitalizált számok 1887-től, JSTORE <http://www.jstor.org>

Philosophical Transactions, digitalizált tartalom 1667-1887, The Royal Society Publishing, honlap
<http://rstl.royalsocietypublishing.org/content/by/year>

Philosophical Transactions, digitalizált tartalom 1887-től
<http://rsta.royalsocietypublishing.org/content/by/year>

Publishing the *Philosophical Transactions*: the economic, social and cultural history of a learned journal, 1665-2015, projekthonlap, támogató: Arts & Humanities Research Council, 2013–2017.
<https://arts.st-andrews.ac.uk/philosophicaltransactions/>

Portal de Portales Latindex
<http://www.latindex.ppl.unam.mx/>

Proeditio – folyóirat-szerkesztését támogató rendszer
http://dialnet.unirioja.es/info/ayuda/edicion_electronica

RESH (Revistas Españolas de Ciencias Sociales y Humanidades)
<http://epuc.cchs.csic.es/resh/>

RESH-indikátorok
http://epuc.cchs.csic.es/resh/sites/default/files/Relacion_indicadores.pdf

ROAD – Directory of Open Access Scholarly Resources
<http://road.issn.org/>

RoMEO – Rights Metadata for Open archiving
<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

SciELO – Scientific Electronic Library Online
<http://www.scielo.cl>

UlrichsWeb: Global Serials Directory (előfizetett adatbázis)
<http://ulrichsweb.serialssolutions.com>

Elsevier. Scopus. Content Policy and Selection. Honlap
<http://www.elsevier.com/online-tools/scopus/content-overview#content-policy-and-selection>

Irodalom

ACUMEN Portfolio. Guidelines for Good Evaluation Practice with the ACUMEN Portfolio. ACUMEN Consortium, 2014.

<http://research-acumen.eu/wp-content/uploads/ACUMEN-Guidelines-Portfolio-TOC-document-v13.pdf>

ADAMS, Caralee: Directory of Open Access Journals Introduces New Standards to Help Community Address Quality Concerns = SPARC blogbejegyzés (2015. márc. 5.) Lars Bjørnshauge, a DOAJ igazgató szerkesztőjének (managing editor) nyilatkozatáról
<http://sparc.arl.org/blog/doaj-introduces-new-standards>

AGUIRRE, Marcela – CETTO, Ana María – CÓRDOBA, Saray – FLORES, Ana María – ROMÁN, Adelaida: Calidad editorial y visibilidad de las revistas: La experiencia de Latindex. In: BABINI, Dominique – FRAGA, Jorge (szerk.): CLACSO, Consejo Latino

americano de Ciencias Sociales, Ciudad de Buenos Aires, Argentina, 2006., 103-122. ISBN 987-1183-53-4
Kötet URL:

<http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/secret/babini/Babinintero.pdf>

Tanulmány:
<http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/secret/babini/Aguirre%20Cetto%20Fy%20R.pdf>

AGUADO-LÓPEZ, Eduardo – BECERRIL-GARCÍA, Arianna – ROGEL-SALAZAR, Rosario – GARDUÑO-OROPEZA, Gustavo – ZÚÑIGA-ROCA, María Fernanda – BABINI, Dominique – LÓPEZ-LÓPEZ, Wilson – MELERO, Remedios: Una métrica alternativa y comprehensiva para el análisis de la actividad científica: la metodología redalyc-fractal. Laboratorio de Cienciometría Redalyc-Fractal, Junio 2013 (Cápsulas). Pre-print
<http://ri.uaemex.mx/handle/123456789/242>

ANDERSEN, Hanne [et al.]: Editorial: Journals under threat: A joint response from history of science, technology and medicine editors. = *Social Studies of Science* 39. évf. 1. sz. 1999. p. 6–9.
oi:10.1177/03063127090390010702

BARDI, Alessia – MANGHI, Paolo: Enhanced publications: Data models and information systems. = *LIBER Quarterly*, 23. köt. 4. sz. 2014. p. 240–273.
<http://liber.library.uu.nl/index.php/lq/article/view/8445>

BROWN, David J. – BOULDERSTONE, Richard: The impact of electronic publishing: the future for publishers and librarians. München, Saur, 2008.

CONTRERAS MONTELLANO, Oscar – PUGA Espinosa, C. – BECERRIL-GARCÍA, A. – AGUADO-LÓPEZ, E.: Informe sobre la producción científica de México en revistas iberoamericanas de acceso abierto en Ciencias Sociales, Artes y Humanidades dentro de la base de datos redalyc.org, 2005- 2011. México: Academia Mexicana de las Ciencias, Consejo Mexicano de las Ciencias Sociales, Universidad Autónoma del Estado de México, 2014. ISBN: 978-061-599-171-9
<http://ri.uaemex.mx/handle/123456789/6655>

COPE, Bill – PHILLIPS, Angus: Introduction. In: COPE, Bill – PHILLIPS, Angus (szerk.): The future of academic journals. 2nd ed. Amsterdam: Chandos Publications, 2009. (Chandos information professional series, ISSN 2052-210X) ISBN 978-1-84334-783-5

COSTAS, Rodrigo – CALERO-MEDINA, Clara – WALTMAN, Ludo – WOUTERS, Paul: Development of indicators based on the performance of editorial board members to predict the potential impact of scientific journals, 2013.
https://www.surf.nl/binaries/content/assets/surf/en/knowledgebase/2013/CWTSreport_AVector_20130321.pdf

DI LEO, Jeffrey R.: Falling into rank: How I learned to stop worrying and love journal rankings, = *Journal of Scholarly Publishing* 42. évf. 3. sz. 2011, p. 323–339.

Tematikus blokk részeként: WHEELER, Bonnie (szerk.): Journal 'ranking' issues and the state of the journal in the humanities, p. 323–381.

DUDÁS Anikó: Hivatkozásokra vezérlő kalauz: bölcsészet- és társadalomtudományok. – In: Workshop, 2013. márc. 26–28., Sopron. Budapest: NIIF, 2013. p. 1–15. ISBN 978-963-88335-3-2

<http://nws.niif.hu/ncd2013/docs/ehu/045.pdf>

DUDÁS Anikó: A tudományos kiadási eljárás kéziratválogatásainak terminológiája. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 60. évf. 11-12. sz. 2014. p. 463–479.

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5832&issue_id=554

DUDÁS Anikó: Tudományos önismeret. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 55. évf. 3. sz. 2008. p. 107–126.

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4872&issue_id=491

DUDÁS Anikó: Who are the users and what are their expectations? Humanity and social science researchers' personal bibliographies and the Hungarian national evidence of academic publications and citations. Kézirat. Előadás változata elhagzott: IFLA Setellite Meeting, Bibliography in the Digital Age, Warsawa, 9 August 2012. Ismertetés: DUDÁS Anikó: Bibliográfia a digitális korban: IFLA 2012 elő-konferencia, Varsó = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 60. évf. 2. sz. 2013. p. 90–96.

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5734&issue_id=545

FLECK, Christian: The Impact Factor fetishism. = European Journal of Sociology 54. évf. 2. sz. 2013. p. 327–356. Összefoglalása magyarul: Wessely Anna: Az impaktfaktor, BUKSZ, 25. évf. 4. sz. 2013. p. 377–380.

GERESTEIN, Danielle van: Quality Open Access market and other initiatives: A comparative analysis. = LIBER Quarterly 24. évf. 4. sz. 2015. p. 162–173.

<http://liber.library.uu.nl/index.php/lq/article/view/9911/10463>

GIELAS, Anna: After 350 years of academic journals it's time to shake things up. = The Guardian, Saturday 4 April 2015

<http://www.theguardian.com/science/political-science/2015/apr/04/after-350-years-of-academic-journals-its-time-to-shake-things-up>

GIMÉNEZ-TOLEDO, Elea – MAÑANA-RODRÍGUEZ, Jorge – DELGADO-LÓPEZ-CÓZAR, Emilio: Quality indicators for scientific journals based on experts' opinion. Submitted on 4 Jul 2013. Preprint arXiv:1307.1271

GÖRÖGH Edit – KĘDZIERSKA, Edyta – KAVALCHUK, Natalia – STEPNIAK, Jolanta – DZIVAK, Jozef; KOŽUCH, Andrej – PEJŠOVÁ, Petra – VYČÍTALOVÁ, Hana: Enhanced publications in V4 countries. In: Conference on Grey Literature and Repositories, Proceedings 2014.

http://repozitar.techlib.cz/record/807/files/idr-807_4.pdf

GRAFTON, Anthony: A lábjegyzet: egy különös történet. Ford. Boros Gábor. Budapest: L'Harmattan: Német-Magyar Filozófiai Társaság, 2011. (Historika; A Német-Magyar Filozófiai Társaság Közleményei, 8.) ISBN 978-963-236-421-6

HAJNAL WARD Judit – BEJARANO, William – DUDÁS Anikó: Tudományos szelfi: szerzői profilok az interneten. = Könyvtári Figyelő 60. évf. 3. sz. 2014. p. 290–304.

Horizon 2020 rövid bemutatása : az Európai Unió kutatási és innovációs keretprogramja. Brüsszel : Európai Bizottság, 2014. ISBN 978-92-79-38921-4

doi:10.2777/81201

http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_HU_KI0213413HUN.pdf

Data Citation Synthesis Group: Joint Declaration of Data Citation Principles. Ed. Martone M. San Diego: FORCE11; 2014

<https://www.force11.org/datacitation>

LARSEN, Peder Olesen – VON INS, Markus: The rate of growth in scientific publication and the decline in coverage provided by Science Citation Index. = Scientometrics 84. évf. 3. sz. 2010. p. 575–603.

MARKÓ Tamás: Adatbázisba kerülnek a magyar szakfolyóiratok cikkeinek hivatkozásai is? MKE 44. Vándorgyűlés, Győr, 2012.

Prezentáció: <http://slideplayer.hu/slide/2208531/>

Video:

[tps://videotorium.hu/hu/recordings/details/5199,Adatbazisba_kerulnek_a_magyar_szakfolyoiratok_cikkeinek_hivatkozasai_is_](https://videotorium.hu/hu/recordings/details/5199,Adatbazisba_kerulnek_a_magyar_szakfolyoiratok_cikkeinek_hivatkozasai_is_)

MARKÓ Tamás: Szigorú elszámolású kaláka: a magyar folyóiratok hivatkozási adatbázisának működési terve. Workshop 2015, Sárospatak

Prezentáció: <http://slideplayer.hu/slide/2887457>

MARTIN, Ben [et. al.]: Towards a bibliometric database for the social sciences and humanities : a European Scoping Project. Research report produced for DFG, ESRC, AHRC, NWO, ANR and ESF. 8 March 2010.

http://www.dfg.de/download/pdf/foerderung/grundlagen_dfg_foerderung/informationen_fachwissenschaften/geisteswissenschaften/esf_report_final_100309.pdf

MOED, Henk F.: Citation analysis in research evaluation. Dordrecht: Springer, 2005. ISBN 1-4020-3713-9

MOED, Henk – LINMANS, Janus – NEDERHOF, Anton – ZUCCALA, Alesia – LÓPEZ ILLESCAS, Carmen – ANEGÓN, Moya: Options for a Comprehensive Database of Research Outputs in Social Sciences and Humanities. Version 6 April 2009. A spanyol vonatkozások: p. 34–38.

http://83.143.5.70/download/pdf/foerderung/grundlagen_dfg_foerderung/informationen_fachwissenschaften/geisteswissenschaften/annex_2_en.pdf

OCHSNER, Michael – HUG, Sven E. – DANIEL, Hans-Dieter: Setting the stage for the assessment of research

quality in the humanities: consolidating the results of four empirical studies. = Zeitschrift für Erziehungswissenschaft 17. évf. 6 Supplement (2014), p. 111–132. doi:10.1007/s11618-014-0576-4

Philosophical Transactions: 350 years of publishing at the royal Society (1665–2015). Kiállítási katalógus <https://royalsociety.org/~media/publishing350/publishing350-exhibition-catalogue.pdf>

PRÖLL, Stefan – RAUBER, Andreas: Asking the right questions: query-based data citation to precisely identify subsets of data. = ERCIM News, 100, January 2015. p. 26–27. <http://ercim-news.ercim.eu/images/stories/EN100/EN100-web.pdf>

RAMOS TORRE, Ramón – CALLEJO, Javier: El español, en las ciencias sociales. In: GARCÍA DELGADO, José Luis [et al.] (szerk.): El español, lengua de comunicación científica. Barcelona: Ariel ; Madrid Fundación Telefónica, 2013. (Valor económico del español. II, Oportunidades y retos; 2), p. 29–96. ISBN 978-84-08-11316-4

RODRÍGUEZ-GAIRÍN, Josep Manuel – SOMOZA-FERNÁNDEZ, Marta – URBANO, Cristóbal: MIAR: hacia un entorno colaborativo de editores, autores y evaluadores de revistas. = El profesional de la información. 20. évf. 5. sz. 2011. p. 589–595. <http://eprints.rclis.org/16145/>

RÓZSA Dávid – LENCSES Ákos: A KSH Könyvtár társadalomtudományi hivatkozásgyűjtő adatbázisa, a Mathias. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 60. évf. 10. sz. 2013. p. 446–449. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5856&issue_id=553

SOÓS Sándor – SCHUBERT András: A tudományos folyóiratok kutatásértékelési célú osztályozási gyakorlatának korszerűsítése az MTMT adattartalmának felhasználásával. MTA KIK Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály, 2014. április http://www.mtak.szi.iif.hu/docs/jelentesek/TTO_jelentes_MTMT2_D6.pdf

SZALAI László: Adatbázisba kerülnek a magyar szakfolyóiratok cikkeinek hivatkozásai. Networkshop 2015, Sárospatak
Prezentáció: <http://slideplayer.hu/slide/2906719/>

TESTA, Jim: The Thomson Reuters Journal Selection Process. Updated 5-2012. Web of Science. Honlap, <http://wokinfo.com/essays/journal-selection-process/>

VÁRADI Tamás – MITTELHOLCZ Iván – BLÁGA Szabolcs – HARMATI Sebestyén: Magyar társadalomtudományi citációs adatbázis: A MATRICA projekt eredményei. In: TANÁCS Attila – VARGA Viktor – VINCZE Veronika (szerk.): MSZNY 2014. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged: JATEPress, 2014. p. 269–276. http://pi.nmdps.net/~kojak/MSZNY2014_press_b5.pdf

ZAHEDI, Zohreh – COSTAS, Rodrigo – WOUTERS, Paul: How well developed are altmetrics? A cross-disciplinary analysis of the presence of 'alternative metrics' in scientific publications. = Scientometrics vol. 101 no 2 2014. p. 1491–1513. DOI 10.1007/s11192-014-1264-0

Hivatkozások és jegyzetek

- ¹ A kritikai módszer kialakulásának története, specifikusabban a történettudományos narratívában, jól követhető Grafton művében.
- ² Chubin – Hackett (1990), p. 9.
- ³ Uo., p. 19, 85.
- ⁴ Publishing the Philosophical Transactions – project-honlap; Philosophical Transactions: 350 years of publishing at the royal Society (1665–2015). Kiállítási katalógus.
- ⁵ A hozzáférési útvonalakat lásd a cikk végén a *Források* szakaszban.
- ⁶ Brown – Boulderstone (2008), p. 103–104.
- ⁷ Chubin – Hackett (1990), p. 20.
- ⁸ Gielas (2015)
- ⁹ Horizon 2020 rövid bemutatása (2014), p. 26.
- ¹⁰ Bardi – Manghi (2014)
- ¹¹ Data Citation Synthesis Group (2014); Pröll – Rauber (2014)
- ¹² Görögh [et al.] (2014), p. [2–5].
- ¹³ Dudás (2014)
- ¹⁴ Zahedi [et al.] (2014)
- ¹⁵ ACUMEN portfolio (2014)
- ¹⁶ Di Leo (2014), p. 335–336.
- ¹⁷ Hajnal Ward [et al.] (2014)
- ¹⁸ Cope – Phillips (2009) p. 7.
- ¹⁹ Costas [et al.] (2013)
- ²⁰ Soós – Schubert (2014), p. 2.
- ²¹ Uo., p. 4.
- ²² Dudás (2012), A tudományos adatbázisokkal való metaadat-kapcsolatok lehetőségei c. szakasz
- ²³ A cikk írásának idején az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában például nem szerepelnek a következő e-változatok, amelyeket más indexekben (többek között Directory of Open Access Journals – DOAJ, Index Copernicus) megtalálhatók a kiadó országra keresve: ISSN 1587-2440, ISSN 1788-7119.
- ²⁴ Például: ISSN 2063-7330, ISSN 1027-5207, ISSN 1787-4637

- ²⁵ Gazdag Tiborné (OSZK, Magyar ISSN Nemzeti Központ) személyes közlése
- ²⁶ Tóth Loránd (OSZK, Kurrens Feldolgozó Osztály, osztályvezető) személyes közlése
- ²⁷ Az ISSN–ROAD közötti összefüggések megvilágítását ezúton is köszönöm Gazdag Tibornénak.
- ²⁸ Larsen – Ins (2010), p. 593–595.
- ²⁹ Adams (2015) Lars Bjørnshauge, a DOAJ ügyvezető szerkesztője nyilatkozatáról számol be, miszerint az első felülvizsgálati hullámban, 2014 márciusáig 4100 pályázat érkezett be, közöttük több duplum volt. 700-at elfogadtak, 1100-at visszautasítottak, 2300 elbírálás alatt állt. Egy év leforgása alatt 175 folyóiratot töröltek a DOAJ rendszeréből.
- ³⁰ MTA honlap, II. Osztály, Doktori ügyek, A Művészettörténeti Tudományos Bizottság folyóiratlistája (http://mta.hu/data/cikk/12/13/91/cikk_121391/MTB_folyoiratlista_2013.doc). Az Osztály 2013. február 28-i üléséről készült feljegyzés (18/2013. (II. 28.) sz. osztályhatározat) szerint: „Az Osztály [...] jóváhagyta a tudományos bizottságok folyóiratlistáit azzal a kiegészítéssel, hogy az Osztály egyes bizottságai kölcsönösen elismerik a másik listáján szereplő folyóiratokat teljes értékű publikációs helyként, az Osztály a Magyar Tudományos Akadémia bármely más osztályának hasonló listáján szereplő folyóiratokat elismeri teljes értékű publikációs helyként, az Osztály fenntartja a jogot, hogy bizottságai javaslata alapján a mellékelt listákat módosítsa, valamint a Művészettörténeti Tudományos Bizottság a folyóiratlistákon felül teljes értékű publikációs helyként ismeri el a Getty Institute (Los Angeles) Bibliography of the History of Art (BHA) által tartalmazott periodikumokat is.” (http://mta.hu/data/cikk/12/13/91/cikk_121391/Folyoiratlista_osztalyhatározat.doc)
- ³¹ MTA IX. Osztály, Doktori ügyek, Speciális szakterületi szempontok („09_Specialis_szempontok” feliratnál, http://mta.hu/ix_osztaly_cikkei/doktori-ugyek-121451 p. [3–4.]
- ³² Uo., p. [18.]
- ³³ Martin [et. al.] (2010); Moed [et al.] (2009)
- ³⁴ Dudás (2008), p. 110–111.
- ³⁵ ERIH Plus. About
- ³⁶ ERIH Plus. Approval procedures
- ³⁷ Andersen (1999)
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ Martin [et. al.] (2010)
- ⁴⁰ Martin [et. al.] (2010); ERIH Working Group
- ⁴¹ Folyóiratok viszonylag szűk körében publikálják a jelentős új eredmények nagyobbik hányadát. A leg-
- nagyobb koncentráció potenciállal bíró kiadványokat nevezik magfolyóiratoknak – köznapibb megfogalmazásban, ezek azok a lapok, amelyek nélkülözhetetlenek a szakma identitásában és életében. Az indexelő szolgáltatások erre a jelenségre alapozzák a szakterület szempontjából legkompetensebb folyóiratok kiválasztását. Megjegyezzük viszont, hogy a törvényszerűség inkább a reáltudományokra vonatkozatható, a bölcsészet- és társadalomtudományokban más publikációs szokások dominálnak, így a folyóiratok mag-periféria megoszlásáról is kevésbé vagy egyáltalán nem beszélhetünk, márcsak azért sem, mert a publikációk jelentős hányada nem folyóirat-közlemény. Hasonlóképp, bármely más, regionális témákkal és szűkebb érdeklődési körre számító szakfolyóirat gyengébb eséllyel kerülhet a két ismert indexelő látókörébe. L. hozzá Martin [et al.] (2010); Moed (2005), p. 42–45, 110.
- ⁴² Fleck (2013)
- ⁴³ Kettős-vak lektorálás vagy referálás (double blind review): a cikk szerzője vagy szerzői és a szaklektorok kiléte egymás előtt ismeretlen.
- ⁴⁴ Testa (2012); Elsevier. Scopus. Content Policy and Selection; Porosz Péter, az Elsevier magyarországi képviselőjének tájékoztatója a KATALIS-en, 2015. jan. 7.
- ⁴⁵ Ramos – Callejo (2013), p. 79–90.
- ⁴⁶ Aguirre [et al.] (2006); Latindex honlap
- ⁴⁷ Latindex glossary
- ⁴⁸ Latindex honlap; Aguirre [et al.] (2006)
- ⁴⁹ Latindex honlap
- ⁵⁰ Proeditio honlap
- ⁵¹ ICDS honlap
- ⁵² Rodríguez-Gairín [et al.] (2011)
- ⁵³ Aquado-López [et. al.] (2013); Contreras Montellano [et. al.] (2014); RedALyC honlap
- ⁵⁴ Portal de Portales Latindex
- ⁵⁵ A spanyol kutatásértékelési rendszerek és adatbázisok között nem könnyű eligazodni, személyes megkeresésemre a CSIC fiatal kutatója, Jorge Mañana Rodríguez készségesen segített a részletek tisztázásában, az itt következő szakasz ezeket az információkat is magukban foglalják.
- ⁵⁶ RESH-indikátorok
- ⁵⁷ RESH-honlap
- ⁵⁸ RESH-indikátorok
- ⁵⁹ RESH-honlap
- ⁶⁰ Uo.
- ⁶¹ Giménez-Toledo [et al.] (2013); CIRC honlap

- ⁶² RESH-honlap
⁶³ Dudás 2013, p. 6.
⁶⁴ Markó (2012 és 2015); Szalai (2015); Rózsa – Lencsés (2013)
⁶⁵ CieSeer <http://csxstatic.ist.psu.edu/about>
⁶⁶ Google Scholar <https://scholar.google.com/>
⁶⁷ Hajnal Ward [et al.] (2014)
⁶⁸ Váradi – Mittelholcz – Blága – Harmati (2015), p. 272.
⁶⁹ Uo.
⁷⁰ Di Leo (2011), p. 323, 327.
⁷¹ Ochsner [et al.] (2014),
⁷² Uo.; Dudás (2013); Martin [et al.] (2010)
⁷³ Az interneten keresgélve számos indexelő hamisítványra lehet bukkanni. Ezek silány metaadatfeldolgozást, kevés indexelt címet, nagy feldolgozási lemaradást, nem működő hivatkozásokat vagy félrevezető információkat vezetnek fel. Néhány ismertető-

jegy: ígéretes honlapszöveg – silány produktum; ígéretes honlapszöveg – nincs impresszum; tudósok rangsorolását ígérő honlap – menüpontjai félrevezetnek (pl. „felnőtt” magazinokhoz linkelnek); az ismert adatbázisok nevére a megtévesztésig hasonlító elnevezés, „impaktfaktor” szolgáltatásokkal; tudományos és minőségi kritériumok alapján való beválogatást hirdet – kétes minőségű folyóiratokat indexel, minimálisan sem elegendő metaadatokkal, rendszertelenül.

Beérkezett: 2015. VI. 2-án.

Dudás Anikó

a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tudományszervezési referense.

E-mail: dudas.aniko@btk.ppke.hu

2015. augusztus 20-i kitüntetések

Állami kitüntetéseket és szakmai díjakat adott át Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere 2015. augusztus 20-a alkalmából a Pesti Vigadóban.

Magas színvonalú munkájáért Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült: **Dr. Virágos Márta**, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának főigazgató-helyettese.

Könyvtári szakterületen hosszabb időn át végzett kiemelkedő teljesítménye elismeréseként Szinnyei József-díjban részesült:

Laki-Lukács László, könyvtáros, helytörténeti kutató, néprajzi gyűjtő, vázonszöveg, **Szilágyiné dr. Bánfi Szilvia**, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos kutatója, **Strasser Mihályné**, az Óbudai Egyetem Könyvtárának könyvtárigazgatója, **Várterész Cecília**, a debreceni Méliusz Juhász Péter Könyvtár igazgatóhelyettese.

/Forrás: katalist/

A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás szerkesztősége gratulál a kitüntetetteknek!

Győri Krisztina

A könyvtárközi kölcsönzés története és trendjei Magyarországon és a KSH Könyvtárban

*Szakdolgozat írásához, kutatói munkához elengedhetetlen feltétel a téma alapos ismerete, a teljes körű szakirodalom áttanulmányozása. Előfordulhat azonban, hogy nem minden dokumentum található meg abban a könyvtárban, ahová az olvasó beiratkozott. Mivel minden ember alapvető joga a dokumentumokhoz való hozzáférés, évszázadok óta világszerte működik az a gyakorlat, hogy a könyvtárak egymástól kérik, és ily módon biztosítják olvasóik részére a másik könyvtár által küldött dokumentumot. Dolgozatomban összefoglalom a könyvtárközi kölcsönzés történetét, ismertetem a szolgáltatással kapcsolatos szabályokat, bemutatom az ODR-felület működését és azt, hogy a különféle könyvtártípusokban miként működtetik ezt a szolgáltatást. A történeti áttekintés mellett főként saját, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtár könyvtárközi kölcsönzésében szerzett tapasztalataimról írok.**

1. A könyvtárközi kölcsönzés története, szabályozása

A fejezetben bemutatom a könyvtárközi kölcsönzés múltját. Utalok arra, hogy mely feljegyzések említették elsőként világszerte és hazánkban a könyvtárközi kölcsönzést.

A 20. század elejétől lépésenként követhetjük végig azokat a rendeleteket, amelyek Magyarországon a könyvtárak közötti dokumentumszolgáltatást rendezték, és a jelenlegi szabályozással is megismerkedünk, amit 1997-ben rögzítettek törvényben.

1.1 A könyvtárközi kölcsönzés története az 1997. évi CXL. törvényig

A könyvtárak közötti kapcsolat több évszázados múltra tekint vissza. Már a középkorban találhatunk a könyvtárközi kölcsönzéshez hasonló jelenségeket. A különböző kolostori könyvtárak arra törekedtek, hogy állományuk sokszínű legyen, amihez legnagyobb mértékben a kódexmásolás járult hozzá. Ehhez kértek kölcsön egymástól könyveket, amikért cserébe saját könyvtárukból kellett hasonló céllal kölcsönadni kódexeket, misekönyveket. [1]

Az első, postai úton történő szolgáltatás 1880 körül kezdte meg működését. 1883-ban az Osztrák Császárságban, majd pár évvel később Franciaországban szervezték meg a könyvtárak közötti együttműködést, a könyvtárközi kölcsönzést. Az

első fontosabb könyvtárak közötti egyezmény a berlini királyi könyvtár és a porosz egyetemi könyvtár között jött létre, amely már a könyvtárközi kölcsönzés szabályzatát is tartalmazta.

Az első világháború utáni könyvtárközi kölcsönzés legjelentősebb országa Németország és Anglia volt, ahol nagyon fejlett, országon belüli, majd külföldi dokumentumszolgáltatás jött létre. 1934-ben már a világ harminc országának könyvtárai közel 12 000 kötetet kölcsönöztek harmincnégy országba. [2] 1935-ben az IFLA (*International Federation of Library Associations – Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége* –, a világ könyvtáros szakmai egyesületeinek legfőbb érdekvédelmi szerve) II. kongresszusán fogadták el a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés szabályzatát, ami tartalmazta a célt, a feltételeket és a kölcsönzés módját. [3]

Magyarországon a 20. század elején indultak meg a könyvtárközi kölcsönzés szabályozására irányuló törekvések. Ekkor még igen kevesen – főként kutatók – vehették igénybe a szolgáltatást, csak néhány nagy könyvtár kölcsönzött ilyen formában, és igen kis példányszámban, az állományvédelem miatt.

Az I. világháborút követően növekedett meg a könyvtárközi kölcsönzés iránti igény, ugyanis sok kiadvány nem jutott el hazánkba. A szükségletek kielégítése érdekében 1923-ban csatlakoztunk a brüsszeli csereegyezményhez, és bekapcsolódtunk a nemzetközi kiadványcserébe. Ugyanebből a

célből itthon megalakult az *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ*, amelynek feladata a könyvtárközi kölcsönzés koordinálása volt. Ha egy könyvtárnak olyan könyvre volt szüksége, amely nem található meg az állományában, a központ vállalta a lelőhely felkutatását, és ha a kérdéses dokumentum kölcsönözhető volt, a könyvtár készpénzbiztosíték ellenében megkaphatta, illetve saját költségén elszállíthatta.

A központon belül alakult *Tudakozó* kezelte a központi katalógust, amely fontos eszköze volt a könyvtárközi kölcsönzésnek, emellett lelőhelynyilvántartóként is működött. [4] Később az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ jogutóda, az *Országos Könyvtári Központ* vette át a könyvtárközi kölcsönzés koordinátori szerepét.

A II. világháború után a könyvtárak életében egyre fontosabbá vált a tudományos és kutatómunka támogatása. A szocialista könyvtárügy egyik legfontosabb törekvése volt, hogy lehetőleg minden könyvtár bekapcsolódjon a könyvtárközi kölcsönzésbe. Ennek szervezését segítette az Országos Könyvtári Központ. Minden kérés ebbe a központba érkezett be levél formájában, ahol iktatták, majd rendszerezték, és a katalógusukban bármilyen formában visszakereshetővé tették. Emellett folyamatosan nyomon követték a dokumentumok útját. [5]

A 2042-13/1952-es minisztertanácsi rendelet megszüntette az Országos Könyvtári Központot és feladatait részben az *Országos Széchényi Könyvtárra* (OSZK), részben a *Népkönyvtári Központ*ra ruházta át. Ekkortól beszélhetünk a könyvtárközi kölcsönzés töretlen fejlődéséről. Az OSZK-ba folyamatosan érkeztek a kérések, de már olyan mennyiségben, hogy kezdett áttekinthetlenné válni. Ezt tapasztalva, könnyítésképpen, az 1950-es évek közepétől a magyarországi könyvtárak közvetlenül egymástól kölcsönöztek, míg az OSZK a külföldi könyvtárközi kölcsönzés felelőse maradt.

A közvetlen kölcsönzés elősegítésére 1955-ben bevezették az egységes könyvtárközi kéréslapot, és a szolgáltatás működését is szabályozták. [6] A szabályozás főbb pontjai a mai napig érvényesek. Ezek között megemlítendő a 30 napos kölcsönzési idő, az érkezett kérésre adott rövid határidejű válasz, a felelősség.

1958-ban az *Országos Könyvtárügyi Tanács* (1953-ban hozta létre a *Népművelési Minisztérium*) elfogadta a könyvtárközi kölcsönzési szabályzatot,

amelynek betartása minden könyvtár érdeke volt. A szabályzat szerint „A könyvtárközi kölcsönzés célja a kutatás, a hivatásos tudományos munka, az oktatás, valamint a szakmai és társadalompolitikai továbbképzés és tapasztalatszerzés szolgálata.” [7] A szabályzat meghatározta továbbá a kölcsönzésben részt vevő intézmények körét, a kölcsönzés módját és formáját, a határidőket, a költségekkel kapcsolatos tudnivalókat. Lényegében a mai napig ez az alapja a könyvtárközi kölcsönzés szabályainak, amelyeket az évek során természetesen kiegészítettek, néhány pontban átalakítottak.

A művelődésügyi miniszter 126/1963. számú utasítása a könyvtárközi kölcsönzés történetében nagy jelentőségűnek mondható, ugyanis ez a jogszabály tette valamennyi könyvtár számára kötelezővé a könyvtárközi kölcsönzésben való részvételt. [8] Ezáltal jutott érvényre az az elv, hogy ha egy olvasó bármely könyvtár tagja, annak közvetítésével igénybe veheti az összes többi könyvtár szolgáltatásait. A jogszabály a területi felosztással megpróbálta kiküszöbölni a már évek óta jelenlévő, a kölcsönzési idővel kapcsolatos problémákat is, amely által az átkölcsönzési idő lerövidült. A szabályozás kijelölte a könyvtárközi kölcsönzés három területi központját: OSZK (Budapest, Pest, Bács-Kiskun és Csongrád megye, valamint Szeged ellátásával), debreceni *Kossuth Lajos Tudományegyetem* (Békes, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves, Nógrád, Szabolcs-Szatmár és Szolnok megye, valamint Debrecen és Miskolc ellátásával; ma: Debreceni Egyetem), KSH (a dunántúli megyék és Pécs ellátásával). Az utasításban megfogalmazták, hogy minden könyvtárnak éves statisztikát kell készítenie nyilvántartása alapján a könyvtárközi kölcsönzésről, melyet az OSZK-nak kell megküldenie. [9]

Az utasítás kimondta, hogy a könyvtár a kérés beérkezését követően három napon belül köteles a kérést teljesíteni (dokumentum küldése, igénylés továbbítása stb.) vagy jelezni a teljesíthetlenség okát, így elkerülhetővé vált, hogy az igényelt könyv csak hónapokkal később érkezzen meg, amikor esetleg már nincs is rá szükség. [10]

A következő szabályozás a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet kibocsátásával született meg. Ez az öt kötelempéldányban részesülő könyvtár megnevezésével továbbra is hálózatban történő könyvtárközi kölcsönzést írt elő.

A törvényerejű rendelet felhatalmazása alapján készült el a művelődési miniszter 19/1981. számú

rendelete a könyvtárközi kölcsönzésről. A rendelet a könyvtárközi kölcsönzés gyakorlati megvalósítását, és a kérések teljesítésének realizálását az 1977-es kötelespéldány-rendeletben meghatározott könyvtárakra és az országos szakkönyvtárakra bízta. A szabályozás lehetővé tette a településen belüli könyvtárközi kölcsönzést is. Külön paragrafusban szólt a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés szabályairól. Rögzítette, hogy csak olyan dokumentum kérhető külföldről, ami egészen biztosan nem található meg Magyarországon, lehetőleg egy-két évnél régebbi, és elsősorban szakkönyv. Nemzetközi kölcsönzést a 3. bekezdésben felsorolt könyvtárak mind közvetlenül indíthatnak. [11]

1.2 A könyvtárközi kölcsönzés jelenlegi szabályozása

A kulturális javak védelméről és muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény, valamint a néhány évvel később a törvény végrehajtására kiadott 73/2003. (V. 28.) Kormányrendelet meghatározta az *Országos Dokumentum-ellátási Rendszer* (ODR) feladatát. A törvény 59. §-ának 1. bekezdése kimondja, hogy a kultúráért felelős miniszternek olyan országos dokumentumellátási rendszert kell létrehoznia, amely biztosítja a könyvtárközi dokumentumellátást, a dokumentumok lelőhely-nyilvántartását és hasznosítja a könyvtárak állományából kivont dokumentumokat. [12]

A rendelet lényegében azt fogalmazza meg, hogy ha egy könyvtárban az olvasó által kért dokumentum nem található meg, akkor a könyvtár feladata, hogy az országos lelőhely-nyilvántartásban megkeresse, melyik az a – lehetőleg az illetékes megyei – könyvtár, ahol megtalálható. Miután megtalálta, könyvtárközi kölcsönzés keretein belül megigényli a szolgáltató könyvtártól a dokumentumot. Ha a megkeresett könyvtárban nem hozzáférhető a dokumentum, akkor a kérő könyvtár másik szolgáltató könyvtárba juttatja el a kérését, ahonnan a dokumentumot rövid időn belül eredetiben, másolatban, elektronikus vagy más egyéb formátumban megküldik. Miután a dokumentum megérkezik, a kérő könyvtár átadja olvasójának, és felhívja a figyelmét arra, amit a szolgáltató könyvtár a dokumentum kezelésével kapcsolatosan megfogalmazott. A kérő könyvtár felelőssége a szolgáltató könyvtárral szemben az eredetiben megkapott dokumentumért az átvételtől a szolgáltató könyvtárba való visszaérkezéséig terjed.

A jogszabály felsorolja az ODR keretében működő szolgáltató könyvtárakat, ezek: a nemzeti könyvtár, a nemzeti gyűjtőkörű könyvtár, az országos szakkönyvtárak, az állami egyetemi könyvtárak és a megyei könyvtárak.

Az 1997. évi CXL. törvény 72. §-a kimondja, hogy „A miniszter által vezetett minisztérium költségvetési fejezetében kell gondoskodni az országos dokumentum-ellátási rendszer létrehozásának és fenntartásának feltételeiről.” [13] A létrehozás finanszírozása többnyire pályázati pénzből történt, a fenntartásban a minisztérium a mai napig részt vesz. Az *Emberi Erőforrások Minisztériuma* minden évben támogatja a szolgáltató könyvtárakat és az országos lelőhely-nyilvántartás fejlesztését, működtetését. A támogatás dokumentumok vásárlására, technikai eszközök beszerzésére, az ODR szolgáltatásaival kapcsolatos költségekre, postaköltségre fordítható. „Az egyes könyvtárak támogatásának összegére a minisztérium által felkért szakmai kuratórium tesz javaslatot”. [14]

Az 1997. évi CXL. törvényt folyamatosan felülvizsgálják, kiegészítésekkel, módosításokkal látják el. Az ODR-rel kapcsolatban 2013-tól annyi volt a módosítás, hogy most már „a könyvtári dokumentumok lelőhely-nyilvántartását együttesen megvalósító Magyar Országos Közös Katalógus adatbázist és az erre épülő Országos Dokumentum-ellátási Rendszer elektronikus szolgáltató központot” [15] is magában foglalja a miniszter által kialakított dokumentumellátási-rendszer.

2. A könyvtárközi kölcsönzés menete, használata

A fejezetben bemutatom a könyvtárközi kölcsönzés régen használt szabályait és menetét, amelyből jól láthatjuk, hogy az évek során a technika fejlődésével a szolgáltatás is egyenes arányban fejlődött. Bemutatom a *Magyar Országos Közös Katalógust (MOKKA)*, ami – mint látni fogjuk – segítségére van a könyvtárosoknak a mindennapi munkájuk során. Megismerjük a könyvtárközi dokumentumszolgáltatás jelenlegi menetét is, amelynek napjainkban az interneten elérhető *odrportal.hu* az alapja. Az ODR régi és mai formájáról is ejtek néhány szót, a jelenleg használt felületet részletesen bemutatom, a folyamatos fejlesztés pedig biztosítja, hogy munkánk könnyítése érdekében sok új funkcióval bővül a szolgáltatás.

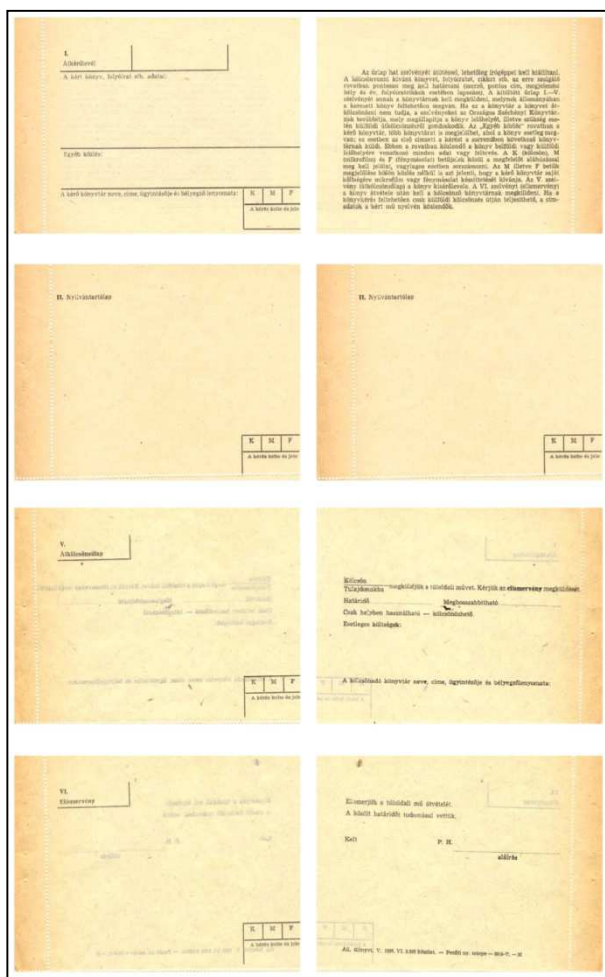
2.1 A könyvtárközi kölcsönzés használata a 21. század első évtizedéig

Az előző fejezetben említett törvények és rendeletek szinte minden területen szabályozták a könyvtárközi kölcsönzés menetét. Az 1956-ban bevezetett egységes könyvtárközi kölcsönzés céljára szolgáló űrlap egyszerűbbé és gyorsabbá tette a kölcsönzést. Az űrlap hat szelvényből állt, amelyet átütéssel, írógéppel kellett kitölteni (1. ábra). A kéréslapon a kért dokumentum bibliográfiai adatait, valamint a kölcsönkért dokumentumtípust kellett feltüntetni: kölcsönzés, mikrofilm vagy fénymásolat – utóbbi kettő költségei a kérő könyvtárat terhelték. Az első öt lapot annak a könyvtárnak kellett elküldeni postán, amelyiknél feltehetően megtalálható volt a dokumentum. Ha a könyvtár el tudta küldeni a dokumentumot, az V. szelvényt, az ún. *Átkölcsönző lapot* a dokumentummal együtt becsomagolta, ez volt a kísérőlevél. Amint a dokumentum megérkezett a kérő könyvtárhoz, az elküldte a VI. szelvényt, az *Elismervényt* a szolgáltató könyvtárhoz, amelyben megerősítette, hogy a kért dokumentum megérkezett. Ha a szolgáltató könyvtár nem tudta a kért dokumentumot elküldeni, úgy az űrlapot vagy továbbküldte a következő olyan könyvtárnak, amelyben feltehetően megtalálható volt a dokumentum, illetve az OSZK-hoz továbbította, amely megkereste a lelőhelyet. A II–IV. űrlap az OSZK számára készült az ilyen esetekre. [16]

A következő állomás a könyvtárközi kölcsönzést elősegítő négylapos kéréslap volt. Az A- és B-lap a teljesítő könyvtár adminisztrációjához kellett, a C a kölcsönzött dokumentum kísérőlapja volt, míg a D a kérő könyvtár adminisztrációjában játszott szerepet. [17] A kéréslapot – amin egy dokumentum kérhető – írógéppel kellett kitölteni, majd lebélyegezni. Az adatok között megtaláljuk a kérő könyvtár nevét, címét, a kéréssel foglalkozó könyvtáros nevét, a kérés keltét, továbbá a kölcsönkért dokumentum formátumát (kölcsönzés, xerox vagy mikrofilm), illetve a pontos bibliográfiai adatokat tartalmazó kérést. A postaköltséget mindig a küldő könyvtár vállalta magára, a dokumentumokért való felelősséggel együtt, amely a postára adástól a kézhezvételig tartott.

Az 1981-ben kiadott minisztertanácsi rendeletben találkozunk olyan általános szabályokkal, amelyek napjainkig hatnak. Ilyen például annak rögzítése, hogy mely könyvtártól kérhetünk dokumentumot. A szabályozás szerint, ha a dokumentum lelőhelye ismert, akkor a kérő könyvtár közvetlenül fordulhat a teljesítő könyvtárhoz a kérésével. Ma is érvé-

nyes, hogy ugyanaz a kiadvány nem kérhető egyszerre több könyvtártól. Általános elv, hogy a könyvtár csak akkor küldje tovább más településre kérését, ha a saját településének többi könyvtárában nem található meg a dokumentum. A megküldött kéréslapon minden esetben fel kell tüntetni, ha a kérés nem teljesíthető, például azért, mert kikölcsönzött, kötésközlőként lévő vagy elveszett dokumentumról van szó.

1. ábra A hat szelvényből álló kéréslap

A 20. század utolsó két évtizedének könyvtári gépesítése nagy fordulóponthoz hozta a könyvtárközi kölcsönzés helyzetében. Egyrészt a könyvtárak tájékozódni tudtak más könyvtárak állományáról az OPAC-on (open public access catalogue – nyílt, bárki által elérhető katalógus), az elektronikus katalóguson keresztül, másrészt egyre inkább előtérbe kerültek az elektronikus úton leadott kérések. Az ezredfordulón háromféle kölcsönzésindítási lehetőség volt, a hagyományos négykéréslapos,

a faxon, valamint az elektronikus úton leadott kérések.

Az 1997. évi CXL. törvény a hazai könyvtárügy rendszerváltás utáni első stratégiai fejlesztési terve volt. A törvény felhatalmazása alapján alakították ki az ODR-t, és e szabályozás tette lehetővé, hogy kijelöljék a korszerű, minőségi szolgáltatás irányát, támogassák a könyvtárak informatikai hálózatának kiépítését, fejlesztését.

A törvény hatályba lépését követően megindultak a kísérletek az ODR létrehozására. Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszernek olyan szolgáltatást kellett nyújtania, amely az országos lelőhelynyilvántartás segítségével a könyvtárakon keresztül biztosítja a könyvtárhasználók számára a dokumentumok hozzáférhetőségét. Különösen fontos volt rögzíteni az ODR-rel kapcsolatosan: „Célja az, hogy megteremtse az információhoz és a dokumentumokhoz való hozzájutás azonos esélyét az ország bármely részén élő állampolgár számára a könyvtári rendszeren keresztül.” [18]

Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerről 2003-ban megjelent kormányrendelet „meghatározta fő tartalmi pilléreit, és mintegy keretbe foglalta a rendszer működését.” [19] A rendelet felsorolta az ODR-ben szolgáltató 55 könyvtárat, ezek fő feladatait, a támogatás szabályait. Az 55 szolgáltató könyvtár felelős az ország könyvtárainak dokumentumellátásáért. A támogatást dokumentumok beszerzésére, informatikai fejlesztésekre lehetett fordítani. Ez azért is volt fontos, mert a postai úton érkező papíralapú kérések helyett egyre jobban elterjedt a faxon, e-mailben vagy webes felületen küldött igénylés. A dokumentumok gyors és hatékony fellelhetősége érdekében létrehozták az ODR lelőhely-adatbázist a Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárában, amely a könyvtárak folyamatosan bővülő állományát tartalmazta.

Az 1998-tól működő ODR-t a könyvtárak regisztráció után vehették igénybe. Többféle keresési lehetőség volt a felületen: kulcsszavas keresés, összetett keresés, CCL-szabvány (common command language – parancsnyelvi keresés) szerinti keresés, teauruszkeresés, valamint böngészés. Az útmutató a felhasználó segítségére volt abban, hogy milyen esetben melyik keresési módot válassza. A keresett dokumentum lelőhely-információit a bibliográfiai rekordok (ezek egy dokumentum leíró adatait tartalmazzák, melyek a dokumentum azonosítására, visszakereshetőségére és a róla való általános tájékoztatásra szolgálnak) meg-

jelenítése után kapták meg a könyvtárosok, ahonnan a részletesebb példányinformációkért (példányszám, státus) tovább kellett lépniük a dokumentumot birtokló könyvtár online katalógusába. A keresett dokumentum elektronikus kölcsönzése úgy történt, hogy a választott könyvtár neve mellett ikonra kattintva egy kérelmet kaptunk, amelyen a legfontosabb adatok már automatikusan ki voltak töltve, nekünk csak a saját iktatószámunkat, megjegyzéseket, a kért részdokumentum adatait kellett kitöltenünk. A *Kérem* gomb megnyomásával útnak indult kérésünk, a dokumentum további sorsának alakulásáról a szolgáltató könyvtárral kellett felvenni a kapcsolatot. Az ODR-felületen üres kérelmlappal is lehetett kérést indítani az olyan dokumentumra, amelyik nem található meg az adatbázisban. Ilyenkor a könyvtáros feladata volt a bibliográfiai adatok és a szolgáltató könyvtár adatainak kitöltése.

A szolgáltató könyvtárhoz a kérés e-mailben érkezett, amelynek alapján a könyvet elküldte a kérő könyvtár részére. A rendszer 2010-ig folyamatos fejlesztés alatt állt, hogy a könyvtárközi kölcsönzés jobbá, könnyebbé és gyorsabbá válhasson. Ez a régi felület több mint tíz évig szolgálta a lelőhelynyilvántartást, valamint a könyvtárközi kölcsönzés menetét.

2.2 A Magyar Országos Közös Katalógus története

A 2000-es évek elején kísérletek kezdődtek egy olyan kombinált könyvtári katalógus létrehozására, amely valamennyi magyarországi könyvtár gyűjteményét, állományadatait egy közös felületen teszi elérhetővé. A kezdeményezéshez tizenhét könyvtár csatlakozott, melyek a rendszer terveinek kidolgozása után a Magyar Országos Közös Katalógus Egyesület (MOKKA Egyesület) tagjaivá váltak. Az egyesület gondoskodott arról, hogy a működéshez szükséges szoftvert előállítsák, valamint arról, hogy a könyvtárak adatbázisai összeköthetők legyenek a Magyar Országos Közös Katalógus adatbázisával, illetve feltölthetők legyenek a helyi katalógusban lévő rekordok. Annak ellenére, hogy a szoftver elkészítése nagyon sok időbe telt, a MOKKA 2001-ben megkezdte működését. Egy évvel később a hatékonyabb üzemeltetés érdekében a MOKKA az OSZK felügyelete alá került, a MOKKA Egyesülettel kötött megállapodás szerint közösen végzik a munkát.

A tervek szerint a közös katalógus használata lehetővé teszi, hogy a jobb áttekinthetőség

érdekében a már MOKKA-ban lévő bibliográfiai leírást vegyék alapul a könyvtárak, és azt egészítik ki saját adataikkal könyvtárak számára, valamint azt is, hogy minden olvasó tud keresni az ország minden könyvtárának katalógusában egy helyen. A tervek megvalósítása megtörtént, számos könyvtár egységes katalógizálási formát használ, és létrejött az a közös keresőfelület is, amelyben a könyvtárak leíró adatai találhatóak. [20] A különböző könyvtárakból érkező rekordok duplum-, formai és tartalmi ellenőrzésen esnek át. Véleményem szerint ez a megoldás nem túl sikeres, ugyanis egy dokumentumhoz több rekordot is találunk a keresésnél. Egy egyszerű szépirodalmi mű három-négyféle változatban is előfordul a katalógusban.

A MOKKA mai formája teljesen megegyezik az ODR-felülettel. A kereséseket ugyanúgy lehet folytatni, mint az ODR-ben, ugyanolyan megjelenési formában kapjuk a találatokat, de nem tudunk kéréseket indítani, és még sok más szolgáltatást igénybe venni – ezekről a következő fejezetben ejtek szót.

Jelenlegi felületén a katalógus mellett az Infoportál és a MOKKA Egyesület hírei, dokumentumai, tagkönyvtárai találhatóak. Az Infoportál fül alatt tájékozódhatunk arról, hogy pontosan mi is a MOKKA, statisztikai kimutatásokat találunk a 2010–2012 közötti évekről, és itt található a MOKKA wiki, amely a működésről és a használatról nyújt bővebb felvilágosítást.

A KSH Könyvtár 2006-ban kezdett együttműködni a MOKKA-val. Első feladatként a könyvtár által használt OLIB-ot kellett összehangolni a Corvina integrált rendszerrel. Első címrekordjaink 2007-ben még nem online töltődtek, arra 2010-ig várni kellett. A MOKKA–ODR összekapcsolás miatt több hónapig nem volt lehetőség állományadatok küldésére. 2011 végétől a címrekordjaink újra folyamatosan töltődnek, 2012 júniusában, a közös katalógusban 167 000 volt megtalálható. [21] 2015 márciusában ez a szám megközelítette a 195 000-et.

Könyvtárunk feldolgozó könyvtárosai naponta 250-300 rekordot töltenek fel a MOKKA-ba. A MOKKA minden nap statisztikát készít a könyvtár által felküldött és betöltött rekordról, ami az előbb említett 195 000 rekordhoz minden nap hozzá is adódik. 2015. március 26-án megvizsgáltam az előző napi adatokat, ami több érdekességet is tartalmazott. Egyrészt a feltöltött bibliográfiai rekordok száma 118 volt, ebből 10 kötetet és 88 monográfiát töltöt-

tek fel a kollégák. Másrészt megnéztem a MOKKA-ban fent lévő állományadatainkat, ami március 24-én 194 930 volt, a betöltött 98 után pedig 194 931. [22] Felmerül a kérdés, hogy hová tűnnek a címrekordjaink, illetve ha ilyen mennyiségű a feltöltés egy nap alatt, akkor mennyi idő kell majd ahhoz, hogy a közel egymillió dokumentumállományunk mindenki számára visszakereshetővé váljon a közös katalógusban.

2.3 A könyvtárközi kölcsönzés napjainkban, az új ODR használata

Már a 2000-es évek elején felmerült, hogy egyesíteni kell az ODR-adatbázist a MOKKA-val a lelőhely-nyilvántartás továbbfejlesztése érdekében. Az összekapcsolás tíz év alatt nem sikerült, de egyre sürgetőbbé vált a két rendszer összehangolt fejlesztése, amelynek következtében létrejöhetett az egyesülés. 2010-től európai uniós források felhasználásával megkezdődtek a munkálatok. A MOKKA megújítását az OSZK irányította, míg az infrastrukturális fejlesztések a *Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtámál* (DEENK), valamint a *Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtámál* történtek, ahová új szerverek kerültek a továbbfejlesztett rendszer gördülékeny működéséhez. [23]

Az egyesítés egyik legnagyobb hozadéka, hogy a könyvtárak példányadatait nem kell két helyre küldeni, elég csak a MOKKA-ba feltölteni, és azonnal megjelennek az ODR-felületen is. A katalógusok 2010-ben indult fejlesztésében az e-Corvina és a Monguz Kft. – két jelentős, integrált könyvtári rendszerek kialakításával foglalkozó cég – vett részt. [24] Már a kezdetekkor is túlnyomórészt az általuk kidolgozott könyvtári rendszereket használó könyvtárak állományadatai töltődtek folyamatosan a MOKKA-ba, és ez a mai napig sincs másként.

A MOKKA–ODR katalógusban található a könyvtárak által regisztrált művek jegyzéke. A dokumentumok keresése többféle módszerrel lehetséges. Az egyszerű keresésnél négyféle szempont szerint kereshetünk: szerző, cím, tárgyszó, bármely kulcsszó. Az összetett keresésnél mezőnként tizenöt szempontból választhatunk, a három mezőn kívül továbbiakat adhatunk hozzá azért, hogy szűkítsük a találati listát. Emellett folytathatunk CCL-keresést vagy böngészést is. A találati listán megjelenik, hogy összesen hány dokumentumot tartalmaz a keresésünk, az aktív szűrők pedig külön kategóriákba szedik a teljes lista anyagát. Itt tudunk kiadási évet, nyelvet, dokumentumtípust beállítani, hogy

tovább szűkítjük a számunkra megjelenő találatokat. A *Megnéz* ikonra kattintva kapjuk meg a példány leírását egyszerű formátumban. Itt választhatunk még teljes, részletes, MARC (machine readable cataloging – géppel olvasható katalogizálás) és MARCXML (XML: extensible markup language – kiterjesztő jelölő nyelv), cédula vagy RIS-formátumban (research information systems – kereshető információrendszer) megtekinthető leírást is. A szolgáltató könyvtárak + ikonjára kattintva tekinthetjük meg, hogy mely könyvtáraknál található meg a dokumentum, innen tudjuk közvetlenül elindítani a kérésünket – regisztrált könyvtárként történő bejelentkezés után. A könyvtár neve melletti *házikó* ikonra kattintva a könyvtár online katalógusába jutunk – a legtöbb esetben – a példány leírásához, ahol ellenőrizhetjük, hogy a keresett dokumentumnak mi a jelenlegi státusa. A kérésindítás után megjelenő űrlapot ez alapján töltjük ki. Az űrlap tartalmazza a kérő és a szolgáltató könyvtár nevét és adatait, valamint a dokumentum katalógusban található adatait. Beállíthatjuk, ha csak egy adott kiadást szeretnénk, ha magyarországi lelőhely híján külföldről is megfelelő a kérés teljesítése, vagy ha előjegyezni szeretnénk a dokumentumot, mert az éppen kölcsönzésben van. Nem léphetünk tovább az űrlapról, ha nem állítjuk be, hogy a megrendelt szolgáltatást eredetiben, fénymásolatban vagy digitális másolatban szeretnénk megkapni. Eredeti kérése esetén a dokumentum visszaküldésének költségeit a kérő könyvtár vállalja, digitális másolat kérése esetén „a kérő könyvtár vállalja, hogy a megkapott elektronikus dokumentumot a hatályos szerzői jogi törvénynek megfelelően kezeli és szolgáltatja.” [25] A felületen bejelölhetjük a kérő olvasó adatait, ezen kívül küldhetünk üzenetet a szolgáltató könyvtárnak, amiben pontosítjuk a kérés adatait. Másolat kérése esetén a dokumentum adatainál tudjuk egyértelműen feltüntetni, hogy mely oldal(ak)ra, milyen tanulmányra vagy cikkre lenne szükségünk. Ezeket a mezőket érdemes kitölteni, mert így a szolgáltató könyvtárnak jóval könnyebb és zökkenőmentesebb a dokumentumküldéssel kapcsolatos munkája.

Elolvasván az előzőeket, felmerül a kérdés, hogy vajon szükség van-e a MOKKA-ra, ha van ODR. Amikor a két adatbázis elindult, más-más funkciója volt mindkettőnek, és az egyesítés után is megtartották mindkét felületet. Az alap továbbra is a MOKKA maradt mint hiteles bibliográfiai és authority információk gyűjtésére és kezelésére szolgáló adatbázis. Az ODR a MOKKA-ba feltöltött adatokat átvette, emellett a példányinformációk

adatbázisává vált, a könyvtárközi kölcsönzés online kölcsönzési helye lett. Együttélésükre én egy adatot találtam, a MOKKA-ba feltöltött állományt az ODR-ben is elmentik, így az adatok két különálló szerveren is megmaradnak. [26]

2012. január 2-ától új felületen, kissé egyszerűbb keretek között működik az ODR. Amikor először nézünk a felületre, négy fület látunk. A MOKKA–ODR katalógust, az ODR-keresőt, a Mi az ODR?-t, és a régen Szolgáltatások, ma Könyvtárosoknak szóló menüt. Az elsőt nem kell magyaráznom, a második viszont annál érdekesebb, ugyanis ott tudunk folyóiratcikkekre keresni, majd találat után a cikket elektronikusan megjeleníteni, ha van rá mód. Az ODR-kereső tehát „*Cikkarchívumokban és intézményi repozitóriumokban is keres, emellett integrálja az egyik legnagyobb nemzetközi katalógus, az OCLC WorldCat adatait is.*” [27]

A kérésadminisztráció felületén egyaránt látjuk a szolgáltató könyvtárként és a kérő könyvtárként folyamatban lévő kéréseket státus, illetve partnerkönyvtár szerinti bontásban. Itt jelenik meg, ha új üzenetet kapunk, itt tudunk keresni a kérések között, az üres űrlapos kérésünket is innen tudjuk elindítani.

A portál egyik fontos szolgáltatása a könyvtárnyilvántartó, amiben a regisztrált könyvtárak legfontosabb adatai találhatóak. A tavaly új felülettel jelentkező nyilvántartó kezdőlapján tudunk a könyvtárak között böngészni és keresni OSZK-kód, lelőhely, a könyvtár neve és helye szerint. A keresést szűkíthetjük szolgáltatás, tagság, típus, megye, státus és szint szerint is. A találati listáról választjuk ki a könyvtárat, amelynek három típusa van: könyvtár, szolgáltatási hely és gyűjtemény. A könyvtártípusban megtekinthetők a könyvtár hivatalos adatai, a gyűjtőköre, a használt integrált könyvtári rendszere, a különféle adatbázis-szolgáltatások. A szolgáltatási hely típusban egy-egy könyvtár szolgáltatási pontjaival találkozhatunk, itt lehet beállítani, hogy egy könyvtár melyiktől vesz át, illetve melyik könyvtárnak ad át kéréseket. Itt látható, hogy egy könyvtár egy másik könyvtár számára milyen szolgáltatásokat nyújt milyen feltételek mellett, illetve a jogosultságok beállítása is itt történik (például a könyvtári főadminisztrátor), amelynek alapján kezelhető lesz a kérésadminisztráció felülete. A gyűjteménytípusba a hasonló jellemzőjű dokumentumcsoportok tartoznak. Főként azoknak a könyvtáraknak érdemes ezt kitölteni, amelyek nem küldenek példányinformációkat a MOKKA–ODR kataló-

gusba, így a felvitt gyűjtemény szerint lesznek a dokumentumok visszakereshetők.

A *Könyvtárosoknak* fül következő menüpontja az *NPA (Nemzeti Periodika Adatbázis)*. A MOKKA–ODR katalógus azzal a funkcióval is bővült, hogy folyóiratok rekordjait is tárolja. A teljes adatbázis bibliográfiai rekordokkal és állományinformációkkal együtt 2012-ben került a katalógusba. A bibliográfiai rekordokat az OSZK munkatársai töltik fel, de az állományadatokat a könyvtáraknak maguknak kell bejelenteniük az erre kialakított felületen. [28] Könyvtárközi kölcsönzés során ezt a menüpontot nem használom, az erre jogosultságot kapott kollegám kezeli ezt a felületet.

Könyvtárközi kölcsönzésre csak a regisztrált, felhasználói névvel és jelszóval rendelkező könyvtáraknak van lehetőségük. Ezt a lejjebb található menüpontban meghatározott feltételekkel lehet megtenni. A könyvtár regisztrációs lapot tölt ki, amit a DEENK-nek juttat el, ahol aktiválják a hozzáférést.

Az ODR-felületen lehetőség van külföldi kérésközvetítésre. Ezt azok a könyvtárak tudják megtenni, amelyeknek van külföldi partnerük. Könyvtárunkban hagyományos módon az OSZK-n keresztül küldünk kérést külföldre, erről a későbbiekben fogok írni.

Rendkívül fontos megemlíteni, hogy az új ODR a fejlesztéseknek köszönhetően már nemcsak a dokumentum megkérését biztosítja – mint korábbi verziója –, hanem annak teljes útját végigkövethetjük. A kérésadminisztráció felületen a dokumentum státusánál látjuk, amikor a szolgáltató könyvtár elkezdi foglalkozni a kéréssel, nyomtatja, vagy rögtön elfogadja, esetleg előjegyzi. Ha valamilyen probléma merül fel a kérés kapcsán, feltételt egyeztet, vagy beállítja, ha nem teljesíthető. Ilyen esetekben a legtöbbször szöveges üzenetet kap a kérő könyvtár arról, hogy ennek mi az oka. Ugyanígy látjuk, ha a könyvtár a kért dokumentumot elküldte, ilyenkor a lejárat határidőt is beállítja. Onnantól kezdve már csak a postán múlik, hogy mikor érkezik el a dokumentum a kérő könyvtárhoz. A státusinformációknál található az a lehetőségek is, ha egy adott dokumentum kölcsönzési határidejét meg szeretnénk hosszabbítani, ha megkapjuk a hosszabbítást, vagy a dokumentumot visszakerék. Amikor a dokumentum megérkezik a könyvtárba, státusátállítással jelezzük a szolgáltató könyvtár felé, ezek után ránk van bízva, hogy további információkat (könyv vagy másolat az olvasónak átadva, olvasó visszahozta) is közlünk-e.

Amikor a könyvet visszaküldjük, azt szintén státusállítással jelöljük. Ha a szolgáltató könyvtárhoz visszaér, az beállítja, hogy visszaérkezett, ami után a kérést lezártak és sikeresen teljesítettnek tekinthetjük. Bizonyos időközönként ezeket a kéréseket a rendszer archiválja.

Az 1997. évi CXL. törvényben meghatározottak szerint „A miniszter által vezetett minisztérium fejezetéből kell támogatni” [29] a könyvtárközi dokumentumszolgáltatás postaköltségét. A már említett támogatásban minden szolgáltató pont részeseül, sokan valóban postaköltségre fordítják az összeget. A szolgáltató könyvtár nem kérhet pénzt azért, hogy a dokumentumot eljuttatja a kérő könyvtárhoz, a dokumentum visszaújtját pedig a kérő könyvtárnak kell vállalnia, különben el sem tudja indítani kérését. Több olyan könyvtár van, ahol az olvasótól nem kérnek pénzt a szolgáltatásért, de egyre több az olyan könyvtár, ahol a könyvtárközi kölcsönzésnek díja van. Ilyenkor két eset lehetséges, az egyik, hogy a könyvtár egy fix összeget kér, a másik, hogy az olvasóval a dokumentum visszaküldésének postaköltségét fizettetik ki, ami egy átlagos súlyú könyvnel kb. 1000 forint. Egységes ára van a külföldről kért dokumentumnak, általában 4500 forintba kerül. Fénymásolat és elektronikus másolat esetén a könyvtárak a költségeket kiszámlázzák a kérőnek. Minden könyvtár maga dönti el, hogy mennyire veszi szigorúan a másolatok költségeinek számlázását, néhány oldalért nem érdemes pénzt kérni, mert a számla postaköltsége többbe kerül, mint maga a szolgáltatott dokumentum.

Az IFLA 1954-ben kiadott és legutóbb 2009-ben felülvizsgált, a nemzetközi kölcsönös együttműködésről és dokumentumszállításról szóló irányelveiben gyűjtötte össze, hogy melyek azok az ajánlások, amelyek megkönnyítik egy ország nemzetközi könyvtárközi kölcsönzését. Az irányelvek egyik alapvető gondolata, hogy egy országban ki kell jelölni egy olyan könyvtárat – lehetőleg a nemzeti könyvtárat –, amelyik koordinálja és felügyeli a nemzetközi tevékenységet. [30] Hazánkban elfogadták az irányelveket, ezért „a szolgáltatást hazánkban az Országos Széchényi Könyvtár koordinálja, a hálózatban több ezer magyar illetve külföldi könyvtár működik együtt, küld és fogad dokumentumokat.” [31]

A regisztrált könyvtárak az OSZK honlapján keresztül online kéréslap kitöltésével indíthatják a kérést. Ez vonatkozik egyrészt a külföldről kért dokumentumokra, másrészt pedig az OSZK álló-

mányi Könyvtár, Zeneművészeti Könyvtár –, és mindegyikben egymástól elkülönülve folyik a könyvtárközi kölcsönzés. Egyedül a BTEK az, amelyik a sajátján kívül a Zeneművészeti Könyvtár kéréseit is intézi. A könyvtárközi forgalom itt, valamint a Kenézy Élettudományi Könyvtárban és a Társadalomtudományi Könyvtárban jelentős, a többiben elenyésző. Dolgozatomban a BTEK szolgáltatásait mutatom be.

A kari könyvtárban jelenleg két kolléga foglalkozik könyvtárközi kölcsönzéssel. Az egyikük feladata az olvasói kérések teljesítése, valamint a digitalizált dokumentumok elküldése a kérő könyvtárak részére, a másiké pedig a könyvtárak kéréseinek teljesítése, a csomagolás, a hosszabbítás és az előjegyzés.

Lehetőség van gyorsított eljárást kérni, ha egy könyvre sürgősen szüksége van a másik könyvtár olvasójának. Egy dokumentumnak három hét a kölcsönzési határideje, ami kétszer meghosszabbítható, ha nem érkezik rá előjegyzés, de bizonyos állományrészek nem hosszabbíthatók. Könyvtárközi kölcsönzéssel nem adható át a speciális gyűjtemények állománya, a kézikönyvtárak állománya, a muzeális értékű kiadványok, egyes tanszékek állománya, valamint az időszaki kiadványok. A nem kölcsönözhető kiadványokról fénymásolat vagy szkennelt másolat készítése kérhető térítési díj ellenében.

Az egyetemi könyvtár a könyvtárközi kölcsönzést az ODR-felületen intézi. Minden nap a délig beérkezett kérésekkel foglalkoznak. A dokumentumot a könyvtár online katalógusában keresik, de ha nem találják, mert 1986 előtti kiadású, akkor a cédulakatalógusban is megnézik. Az állomány ugyanis retrospektíve még nem teljesen feldolgozott, az adatbevitel jelenleg is folyamatosan történik. Délután kéri ki a dokumentumot a raktárból vagy szedik le a szabadpolcra, ahol a gyakrabban használt könyvek és folyóiratok találhatóak. A kölcsönzés a könyvtár nevére a Corvina integrált könyvtári rendszerben a könyvtár profiljára történik. A dokumentumot még délután csomagolják, postára adják. A dokumentum mellé kísérő- és visszaküldési lapot küldenek, amelyen a DEENK címe szerepel, hogy így biztosítsák a dokumentumok megfelelő helyre történő visszaküldését. A kölcsönkapott könyveket állományvédelmi szempontok miatt a könyvtárak csak helyben, az olvasótermekben szolgáltatathatják olvasóik számára.

A könyvtár vállalja a dokumentum küldésének költségeit, a visszaküldés költségeit a kérő könyvtárnak kell állnia. A digitális másolat és a fénymásolat minden esetben költséggel jár, amiről a gazdasági hivatal egy későbbi időpontban küld számlát. A számla kiállításának nincs határideje, ami nem minden esetben jó, ugyanis például a könyvtárunk tavaly kilenc hónappal a teljesítés után kapott számlát, és akkor már nem is emlékeztünk rá (tartottuk nyilván), hogy volt valaha olyan kérésünk.

Minden nap érkeznek kérések az egyetemi könyvtárba digitális másolatra vagy fénymásolatra. A kollégák először a cikk vagy tanulmány forrásdokumentumát keresik ki a katalógusból, majd elindítják a kérést a raktár felé egyedi „könyvtárközi” jelöléssel. A raktáros ebből tudja, hova kell vinnie a kért dokumentumot. A kikeresett részt – ha a feladat kisebb gépen elvégezhető – a raktáros kolléga szkenneli vagy másolja. Ha így nem oldható meg, a dokumentum a digitalizáló műhelybe kerül, ahonnan e-mailben jut el a kért részlet a könyvtárközi kölcsönzést végző kollégához. Ellenőrzés után a cikket vagy tanulmányt feltöltik, majd értesítik a könyvtárat, hogy honnan tudja letölteni a kért dokumentumot.

Hosszabbítás kérése többnyire az ODR-felületen történik, de előfordul, hogy e-mailben vagy telefonon kéri a könyvtárak. A kölcsönzési modulban elvégzik a hosszabbítást, majd az ODR-ben átállítják a státuszt, és beállítják az új lejárat határidőt. Előjegyzés kérése is az ODR-en keresztül történik. Ha a keresett dokumentum ki van kölcsönözve, a kérésindításnál bejelölhető, hogy előjegyzést kérünk a dokumentumra. A könyvtár a kölcsönzési modulban a kérő könyvtár profiljára felveszi az előjegyzést. Amikor az előjegyzett könyv visszaérkezik, az integrált rendszer jelzi, hogy egy könyvtár számára van félretéve. A könyv a kölcsönzésből a könyvtárközibe kerül, ahonnan azonnal tudják postázni.

A könyvtár saját olvasói is kérhetnek könyvtárközi kölcsönzéssel könyvet más könyvtártól. „*A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) tagjaként az olvasók számára könyvtárközi kölcsönzéssel szolgáltatja azokat a könyvtári dokumentumokat, amelyek állományában nem lelhetőek fel.*” [34] A könyvtár beiratkozott olvasói egy viszonylag új szolgáltatás keretein belül tudják igénybe venni a könyvtárközi kölcsönzést. 2014-ben fejlesztették véglegesre az ODR-en való olva-

sói kérésindítást, ami regisztráció után az ország minden könyvtárlátogatója számára használható. 2015 januárjáig az olvasók egy elektronikus felületen, egy űrlap kitöltésével indíthatták meg kéréseiket, január óta az ODR-es kérésindítást használják. A DEENK olvasója a honlapon található segédletek alapján könnyedén elsajátíthatja, hogyan tud regisztrálni, hogyan tudja használni a kérésindítást, mire kell figyelnie, mi történik a kéréssel, milyen a kért dokumentum aktuális státusza. Az olvasóknak szánt útmutató részletesen kitér a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókra: előjegyzésre, hosszabbításra, fénymásolatra, digitális másolatra, külföldről igényelt dokumentumokra, térítési díjakra. Ha az olvasó nehezen boldogul a felülettel, akkor a könyvtár dolgozói segítenek neki, de akár maguk is szívesen felviszik a kérést az ODR-be, hogy folyamatosan nyomon tudják követni a dokumentum útját. Amint beérkezik a dokumentum – belföldről kért dokumentum esetén, a kérésindítás után egy-két héttel –, e-mailben értesítik az olvasót, hogy átvehető. Ha nem jelentkezik, telefonon is megkeresik. A beérkezett könyv a postaköltség kiegyenlítése után helyben olvasható a könyvtár olvasótermében. Az egyetemi könyvtár az egyetemi oktatóktól és diákoktól nem kér pénzt, de az egyetemmel jogviszonyban nem lévő olvasóitól a visszaküldés postaköltségét, valamint az ajánlott küldemény díját minden esetben beszedi.

Ha egy dokumentumnak nincs belföldi lelőhelye, és az olvasó mindenképpen szeretné megkapni, akkor azt a DEENK az OSZK közvetítésével szerzi be. Ha az olvasónak külföldi cikkmásolatra van szüksége, akkor azt a könyvtár a Subito dokumentumszolgáltatón keresztül rendeli meg. Külföldi cikkmásolatokat csak oktatók és PhD-hallgatók kérhetnek. A megrendelt cikkek ára 6-11 euró, a teljesítés 2-5 napot vesz igénybe. [35] A külföldről kért dokumentumszolgáltatás viszonylag népszerű

az egyetemi könyvtárban, havonta átlagosan 6-7 könyvet, cikkmásolatot, tanulmányt kérnek az olvasók, többnyire az egyetem oktatói.

Az ország második nemzeti könyvtáraként a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár a belföldi könyvtárközi kölcsönzés egyik legnagyobb szolgáltató könyvtára, több mint hatszáz könyvtárral áll kapcsolatban, a könyvtárközi kérések száma pedig folyamatosan nő. 2000–2002 között a duplájára nőtt kérésszám mellett az ODR-es kérések aránya 27-ről 66%-ra emelkedett, míg a hagyományos kérések aránya 56-ról 24%-ra csökkent. Az ODR-be bejelentkezett könyvtárak száma a 2001-es 198-ról 2002-ben 299-re nőtt.

A kéréseket 2000-ig hagyományos cédulás és naplózásos nyilvántartásban kezelték, 2002-től már csak excelben vezették. Akkoriban álltak át a Corvina integrált könyvtári rendszerre, ahol minden partnerkönyvtárat regisztráltak, így elkezdődhetett a gépesített kölcsönzés is. [36]

Az 1. táblázatban látható, hogy az elmúlt években hogyan alakultak a könyvtárközi kérések a DEENK-ben. Azért 2013-as adatokkal dolgoztam, mert a 2014-es adatokat még nem hozta nyilvánosságra a *Könyvtári Intézet*.

A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtárban a könyvtárközi kölcsönzések száma évről évre csökken. Megfigyelhető, hogy a 2007-ben bevezetett fizetési kötelezettség visszaesést hozott, ekkortól kellett vállalnia minden könyvtárnak, hogy a dokumentum visszaküldésének költségeit maguk fizetik. 2007-ig napi 30-40 csomagot küldött a könyvtár, ez mára napi 8-10 csomagra csökkent. A folyamatosan emelkedő postai díjak is nehezítik a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatást.

1. táblázat

A DEENK könyvtárközi kölcsönzésének statisztikai adatai

Év	Összes kérés	Adott eredeti	Adott elektronikus	Adott másolat	Adott összesen	Kapott eredeti	Kapott elektronikus	Kapott másolat	Kapott összesen
1999	7 290	...	...	...	5 919	...	...	...	1 371
2003	22 062	13 072	23	4 917	18 012	2 163	707	1 180	4 050
2008	14 591	8 776	1 398	2 365	12 539	1 148	465	439	2 052
2013	7 039	3 277	2 682	107	6 066	622	310	41	973

... = nem ismeretes.

Forrás: Könyvtári Intézet.

A DEENK hét egysége szakterületekre van osztva, a könyvtárak állománya az adott szakterület irodalmából áll össze. A BTEK-ben a hallgatók igényeinek megfelelő témájú dokumentumok, valamint szépirodalmi művek, útikönyvek, szórakoztató irodalom és nyelvkönyvek találhatóak. A mintegy négymillió állomány kölöngyűjteményt képez a könyvtáron belül, ami az 1952 után a bölcsészeti és természettudomány témakörében szinte minden hazai megjelenésű dokumentumot tartalmaz. Értelemszerűen ezekből a könyvekből tudnak igényelni a kérő könyvtárak.

A könyvtárközi kölcsönzés népszerű szolgáltatás a könyvtárban. Sok oktató és PhD-hallgató szerzi be így a kutatásához szükséges dokumentumokat. Egyre gyakrabban veszik igénybe a hallgatók is a könyvtár e szolgáltatását, akár szakdolgozathoz, akár évfolyamdolgozathoz. Az ODR-felületen indított kérésekkel a hallgatók könnyen boldogulnak, az idősebb oktatók néha segítségre szorulnak, de leküzdve a nehézségeket, gyakran használják a kérésindítást.

A 2014. évi ODR-kérések könyvtárankénti „minisztériumi” statisztikája (2. táblázat) azt mutatja, hogy – hasonlóan az elmúlt évekhez – az ország egyik legnagyobb szolgáltató hálózata a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár. A hat szolgáltatási pont együttesen közel 5000 kérést teljesített, 1800-zal többet, mint a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont.

A DEENK könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó kollégái mindent megtesznek azért, hogy a szolgáltatás továbbra is gyors és hatékony legyen, az

olvasók pedig minél többen igénybe vegyék. Ennek érdekében próbálják népszerűsíteni a honlapon és különböző hírlevelek kiküldésével. Véleményük szerint egyre több könyvtárnak kellene a kapuit megnyitni a könyvtárközi kölcsönzés előtt, azonban ennek anyagi vonzata elég nagy visszatartó erőt jelenthet egy kevés pénzből gazdálkodó könyvtárnak.

A DEENK fontos szerepet játszik a könyvtárközi kölcsönzésben. A Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtár munkatársai elégedettek a könyvtárközi kölcsönzés menetével, az ODR-felületet remek lehetőségnek tekintik, mert nagyban megkönnyíti a munkát. A szolgáltatás gyors, pontos és hatékony, ami annak köszönhető, hogy a munkafolyamatok jól szervezettek, és olyan kollégák foglalkoznak vele, akik magukénak érzik ezt a területet.

4.2 A könyvtárközi kölcsönzés és statisztikai adatai a József Attila Megyei és Városi Könyvtárban

„Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer szolgáltató könyvtáraként más könyvtárak felhasználói számára is hozzáférhetővé tesszük az állományunkban található dokumentumokat könyvtárközi kölcsönzéssel.” [37] Ez a mondat szerepel a tatabányai József Attila Megyei és Városi Könyvtár (JAMK) honlapján, ahol felvilágosítást kaphatnak a könyvtárak és az olvasók a szolgáltatással kapcsolatos legfontosabb tudnivalókról. Könyvtárközi kéréseket ODR-en keresztül, valamint e-mailben és OPAC-on keresztül is fogadnak a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó kollégák.

2. táblázat

„Minisztériumi” statisztika éves bontásban, könyvtáranként, 2014

Szolgáltató könyvtár	Beérkezett kérés	Adott eredeti	Adott elektronikus	Adott másolat	Adott összesen	Küldött kérés	Kapott eredeti	Kapott elektronikus	Kapott másolat	Kapott összesen
DEENK	5 365	3 046	1 538	243	4 827	726	432	168	18	618
PTE	3 227	2 190	820	22	3 032	1 602	627	746	8	1 381
KSH Könyvtár	3 121	2 832	141	15	2 988	257	190	41	0	231
SZTE	2 712	1 923	373	66	2 362	277	154	86	7	247
Somogyi-könyvtár	2 527	1 926	113	42	2 081	84	56	16	2	74

Forrás: ODR.

A könyvtár szervezeti és működési szabályzata szerint „a költségvetési szerv az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerről (ODR) szóló jogszabály alapján, az ODR keretében működő szolgáltató megyei könyvtár.” [38]

A megyei könyvtárban az állományfejlesztési és olvasószolgálati osztály két munkatársa végzi minden nap a könyvtárközi kölcsönzést. Egyik dolgozójuk az olvasói kérésekkel, a másik a más könyvtáraktól érkezett kérésekkel foglalkozik.

Kölcsönzés tekintetében a könyvtárakra más szabályok vonatkoznak, mint az olvasókra. Míg az olvasó harminc napra kölcsönözhet egy könyvet, addig könyvtárközi kölcsönzéssel a lejárat határidő három hét. CD, DVD esetében az olvasó hét, a könyvtár három napra kölcsönözhet. A hosszabbítás módja is eltér, az olvasóknak háromszor, a könyvtáraknak egyszer lehetséges, ha a dokumentumra nem érkezik előjegyzés.

Eredetiben igényelt dokumentumoknak nincs kölcsönzési díja. Olvasótermi, kézikönyvtári és helyismereti dokumentumokat valamint folyóiratokat nem kölcsönöznek. Ezek részéről másolat kérhető a díjszabályzatban meghatározott összeg kifizetése ellenében, illetve digitális másolatot húsz oldalig ingyenesen küldenek.

A könyvtárba érkező kérések többféle módon adhatók le. Az ODR-ben kérő könyvtárak a megyei könyvtár felé is ODR-en keresztül indítják meg kéréseiket. Amely könyvtárak nem használják ezt a rendszert, azok e-mailben adhatják le kérésüket. Ezen kívül a megyében működő partnerkönyvtáraknak lehetőségük van a könyvtár OPAC-ján keresztül kérést indítani. A kérő könyvtár a megyei könyvtár online katalógusában a találati listából kikeresi a kívánt dokumentumot, majd kiválasztja a részletes leírási formátumot. A leírásnál található könyvikonra kattintva megindul a kérés folyamata: egy formanyomtatvány ugrik fel, amelyet kitöltés után elküldenek a könyvtárhoz. A formanyomtatványon megjelenő kért dokumentum címe alatt feltüntetik a kérő könyvtár nevét, e-mail címét, az ügyintéző nevét, a postázási címet, az esetleges megjegyzést. A kérések a megyei könyvtár könyvtárközi e-mail címére érkeznek, ahonnan egy Word-fájlba másolják őket, majd nyomtatás után elkezdnek foglalkozni velük. Ha teljesíthető a kérés, kölcsönözhető a dokumentum, akkor azonnal csomagolják. Minden nap a délig beérkezett, valamint az előző nap délután becsomagolt dokumentumok kerülnek a postázóba. A megyében

több olyan könyvtár is van, amelyik nem igényli a postázást, viszik-hozzák a könyveket. A legtöbb könyvtár inkább csak a visszajuttatást próbálja személyesen megoldani, így az olvasójának nem kell fizetnie a szolgáltatásért.

Naponta érkeznek vissza dokumentumok a könyvtárba, melyet a TextLib integrált rendszer segítségével levesznek a kérő könyvtár nevééről. ODR-ben jelölik a visszaérkezést, de a partnerkönyvtárak és az e-mailben kérő könyvtárak nem kapnak visszajelzést arról, hogy a dokumentum visszaérkezett.

A könyvtárba érkező kérések között az eredeti dokumentum mellett előfordulhat digitális másolat és fénymásolat iránti igény is. Ezek többnyire cikkek, tanulmányok másolatai, amelyek 1–50 oldalig is terjedhetnek. Fénymásolatot egyre ritkábban kérnek tőlük, a digitális másolat teljesítése – az eredetiben történő küldéshez hasonlóan – egy munkanap, nehézségek estén maximum három munkanap.

A kölcsönkért dokumentumokra hosszabbítás kérése ODR-en keresztül, telefonon, illetve e-mailben történik. Az ODR-es hosszabbítást a felületen jelölik az új határidő beállításával, de ha nem hosszabbítható, ott azt is jelölni tudják. A telefonon történő kérés esetén telefonban közlik az új határidőt, míg e-mailben hosszabbítás kérése esetén válaszlevélből tudják meg a könyvtárak, hogy mi az új határidő. Az előjegyzés először a TextLib-ben történik, majd a könyvtárközi kölcsönzést végző kollégák e-mailben értesítést küldenek a könyvtárnak, hogy felvették az előjegyzést. Ha a kérés nem teljesíthető, vagy nem találják a dokumentumot, esetleg időközben kikölcsönözték, akkor e-mailben üzenetet küldenek a kérő könyvtárnak a felmerülő problémáról, legtöbbször a könyv egy másik leőhelyét feltüntetve, ahonnan így a kis könyvtárak könnyedén el tudják kérni ODR-en keresztül vagy e-mailben.

A partnerkönyvtáraknak küldött dokumentumok útja ugyanúgy nem követhető, mint a régi ODR használatakor. A könyvtárközi kölcsönzés jelenleg két fórumon működik, ugyanis az ODR kezelése mellett a nem ODR-es kéréseket is meg kell tudni oldani a megyei könyvtárban. Elsősorban ez utóbbiak nyomán követése a könyvtárban használt integrált rendszer mellett egy úgynevezett könyvtárközi naplóban történik, ahol a kérések mellett minden esetben feltüntetik, hogy melyik felületen érkezett, ODR-en, e-mailben vagy OPAC-on keresztül.

A JAMK beiratkozott olvasói is igénybe vehetik a könyvtárközi kölcsönzés szolgáltatását, így a magyarországi ODR-tagkönyvtárak teljes gyűjteményét használhatják valamilyen formában. Eredeti dokumentum kérése esetén a szolgáltatás díja hatszáz forint, másolat esetén a szolgáltató könyvtár határozza meg a díjat.

A könyvtár ritkán szokott az OSZK állományából – főként régi folyóiratcikkek másolatát – kérni, de a külföldről kért dokumentum esetén a könyvtár az OSZK-n keresztül intézi a könyvtárközi kérést. A könyvtár olvasói nagyon ritkán veszik igénybe ezt a szolgáltatást, 2014-ben mindössze négyen, mert nagyon drágának tartják.

A könyvtár ODR-en keresztül nem fogad olvasói kéréseket. A kérés indításához az olvasónak ki kell töltenie a könyvtárközi kölcsönzési kérelmet, amelyen a dokumentum minél több adatának és az olvasó adatainak kell szerepelnie. Az olvasók 1–3 hét után értesítést kapnak, ha beérkezik a dokumentum, amit a kölcsönzőpultnál vehetnek át. A kölcsönzés tényét és a határidő betartását aláírásukkal igazolják, ugyanis ha nem hozzák vissza határidőre a kért dokumentumot, késedelmi díjat kell fizetniük. [39] Ha egy könyvtár nem küldi vissza határidőre a könyvet, azt nagyon rugalmasan kezelik a kollégák. Az egyszeri hosszabbítás után, ha még szüksége van a kérő könyvtár olvasójának a könyvre, akkor megállapodnak egy végső határidőben, amíg a könyv maradhat, de ha előjegyzés érkezik rá, akkor visszakerik.

A könyvtár egy nagyon fontos könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatos rendezvény megtartását vállalja minden évben, méghozzá az országos ODR-konferenciát, amely hagyományosan a könyvtári hét záró rendezvénye szokott lenni október elején, egy hétfői napon. Minden évben egy téma köré szervezik a konferenciát, amelynek elnevezése tükrözi az elhangzó előadások tartalmát. Ennek a rendezvénynek a segítségével tudjuk, hogy milyen a jelenlegi könyvtárközi kölcsönzés helyzete, lesznek-e változások a szabályozásával kapcsolatban, mik a tapasztalatok az új ODR-rel, milyen új ODR-fejlesztésekkel találkozhatunk a közeljövőben, amelyeket általában be is mutatnak a debreceni kollégák. 2013-ban a konferencia kapcsán a JAMK koordinálásával zajlott le egy online könyvtárhasználói elégedettségmérés az ODR-tagkönyvtárak olvasóinak körében. Abban

az évben a kérdőív kiértékelése adta a rendezvény anyagát. Kiderült, hogy az olvasók általában elégedettek a könyvtárközi kölcsönzéssel, az árakkal valamint a kölcsönzést végző munkatársakkal. Kevésbé vannak megelégedve a rövid határidővel, a szkennelés minőségével, és többen úgy gondolják, hogy tovább kellene népszerűsíteni a szolgáltatást.[40]

A JAMK könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozó statisztikája az ODR-ben található adatokból és a saját TextLib integrált könyvtári rendszerükben lévő statisztikából tevődik össze. A TextLib-ben végzett kölcsönzésekről a rendszer statisztikát készít, melyet egy Excel-táblában a másolatkéresekről vezetett statisztika egészít ki. Ezekből pontosan végigkövethető, hogy 1998 óta a kölcsönzött dokumentumok száma folyamatosan növekszik, míg az olvasói kérések az elmúlt években csökkenést mutatnak.

A növekedés annak ellenére látványos, hogy a megyei könyvtár állományából egyetlen rekord sincs feltöltve a MOKKA–ODR katalógusba. Azért nincsen, mert a TextLib Hunmarc-rekordjainak feltöltésénél problémák adódtak. Ezt folyamatosan próbálják elhárítani, és ha ez sikerül, akkor a könyvtár állománya még idén felkerülhet a közös katalógusba. Ez jelentős kérésszám-növekedést jelenthet majd a későbbiekben, ugyanis az ODR-ben keresést indító könyvtárak leginkább csak azoktól a könyvtáraktól kérnek dokumentumot, amelyek a rekord találati listájánál megjelennek. A kérésszám-növekedés a gyors és pontos szolgáltatásnak köszönhető, ami a kollégák elkötelezett és lelkiismeretes munkájának eredménye.

A 3. táblázatban nyomon követhetjük a könyvtár statisztikáját 1998 és 2013 között, amiből megállapítható, hogy mely kérések milyen számban nőttek, illetve csökkentek az évek során.

A MOKKA–ODR-be feltöltött rekordok jelentős változást hozhatnak majd a könyvtár életében. A teljes állomány feltöltése után valószínűsíthető, hogy a kérések zömét már nem a megyéből OPAC-on keresztül érkezők fogják alkotni, hanem az országban lévő egyéb könyvtárak is gyakran igénybe veszik a könyvtár szolgáltatását. Ez azért is jelentős előrelépés lehetne, mert akkor nagyobb ODR-támogatást kaphatnának, amit postaköltségre, új dokumentumok vásárlására költhetnek.

3. táblázat

A JAMK könyvtárközi kölcsönzésének statisztikai adatai

Év	Összes kérés	Adott eredeti	Adott elektronikus	Adott másolat	Adott összesen	Kapott eredeti	Kapott elektronikus	Kapott másolat	Kapott összesen
1999	474	...	...	...	348	...	...	...	126
2003	1 231	733	1	72	806	360	12	53	425
2008	2 385	1 909	9	20	1 938	389	10	48	447
2013	2 855	2 545	69	10	2 624	135	16	80	231

... = nem ismeretes.

Forrás: Könyvtári Intézet.

Az olvasói kérések 2011 óta folyamatosan csökkennek. A 2010-ben még 497 olvasói kérésindítás 2011-ben 316-ra, 2012-ben 245-re, míg 2013-ban 231-re csökkent. [41] Ennek az oka a 2011 tavaszán bevezetett díjfizetéssel függ össze, amikor a könyvtárközi kölcsönzés az olvasók számára térítéses szolgáltatássá vált. A 2013-as használói elégedettségmérés is rávilágít erre a problémára. Általánosságban elmondható, hogy jóval többen vették igénybe a könyvtárközi kölcsönzést, mielőtt fizetőssé vált. [42]

Az elektronikusan szolgáltatott dokumentumok száma is jelentősen megnövekedett az elmúlt évek során. 2010-ben még 17 kérés érkezett digitális másolatra, 2013-ban ez már 69 volt. Ezzel együtt a fénymásolatok küldése évről évre csökken, 2013-ban már csak tízet kértek ebben a formátumban. [43]

A könyvtárközi kölcsönzés keretein belül szépirodalmat, gyermekirodalmat és szakirodalmat egyaránt kérnek. A szép- és gyerekirodalmat inkább a megyében, a *Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer* könyvtárainak küldenek. De még mindig jellemző, hogy a könyvtárak inkább szakirodalmat igényelnek a megyei könyvtártól. Saját olvasóik a 2013-as olvasói elégedettségmérés szerint főként szakirodalmat és -cikkeket kérnek, főleg amióta fizetniük kell a szolgáltatásért. [44]

A könyvtár 2015-ben is megpróbálja a szolgáltatást gyorsan és pontosan végezni. A rendelkezésre álló adatok szerint az év első három hónapjában a kérések száma megközelítette az ezret, 997 volt.

4. A könyvtárközi kölcsönzés és statisztikai adatai a KSH Könyvtárban

A fejezetben bemutatom a munkahelyemet, a KSH Könyvtárat és a könyvtárközi kölcsönzés ott zajló folyamatait. Büszkén mondhatom, hogy szolgáltatásunk évről évre folyamatosan fejlődik, 2014-ben szolgáltatási pontként országos viszonylatban első helyen, könyvtárak között pedig harmadik helyen végeztünk.

4.1 A KSH Könyvtár bemutatása

A KSH könyvtára 1867-ben jött létre. Eleinte kizárólag hivatalos statisztikai kiadványokat, szakirodalmat gyűjtött, de 1897-től kötelespéldányra is jogosulttá vált. Ettől kezdve ez a forrás jelentette a gyarapodás mintegy felét. 1898-ban a könyvtár a mai napig működő jelenlegi helyére költözött. [45] A könyvtár 1956-tól vált a hivatal alá tartozó önálló költségvetésű és szervezetiileg is önálló intézménnyé (2. ábra) [46].

Az 1970-es években a könyvtár állományának folyamatos gyarapodása miatt a raktárakban jelentős helyhiány alakult ki, ezért megkezdődött a dokumentumok átköltöztetése a törökbálinti depó hatalmas raktárépületébe. [47] A könyvtár külső raktára mind a mai napig üzemel, az olvasók igényeit egyebek mellett a naponta a központba érkező szállítmánnyal elégítjük ki.

A KSH Könyvtárat az 1997. évi CXL. törvény országos szakkönyvtárrá nyilvánította, majd a 60/1998. (III. 27.) Kormányrendelet újra kötelespéldány-jogosultsággal látta el (3. ábra). [48]

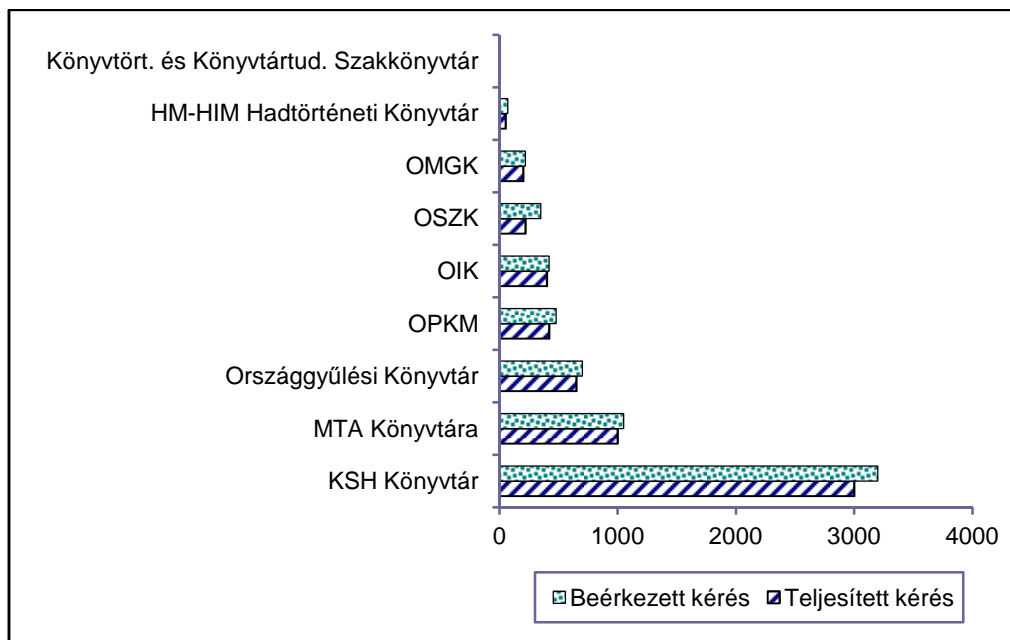

2. ábra A KSH Könyvtár épülete

A 2000-es évek elején az addig használt könyvtári rendszerről (TEXTAR) a könyvtár folyamatosan átállt az IQSoft forgalmazásában lévő OLIB 7.1 integrált rendszerre. 2004-től indult meg a rekatalógizálás, azaz a cédulakatalógus feldolgozása a számítógépes adatbázisba. [49]

Az 1897 óta nyilvános könyvtárból a 21. század első évtizedéig csak a KSH munkatársai kölcsö-

nözhetnek. A könyvtár 2012-ben nyitotta meg a kölcsönzés lehetőségét minden magyar állampolgár előtt. A statisztikai adatokból jól látható, hogy jelentősen megnövekedett a regisztrált olvasók (2008-ban 4212, míg 2012-ben 6082), valamint a kölcsönzött dokumentumok (2008-ban 16 038, míg 2012-ben 40 861) száma. [50]

3. ábra Az ODR-tag országos szakkönyvtárak könyvtárközi beérkezett és teljesített kérései, 2014 (darab)

A kilencszázezer dokumentumot őrző könyvtár a magyar statisztikai és demográfiai szakirodalmat teljes körűen, a külföldit (száz ország és a nagyobb nemzetközi szervezetek kiadványait) válogatva gyűjti. Gyűjtőkörébe tartoznak továbbá a fontosabb kézikönyvek és lexikonok, a közgazdasági, szociológiai és jogi tárgyú, a gazdasági és statisztikai vonatkozású, valamint a szépirodalmi munkák. Jelentős gyűjteményt őriz magyar és külföldi napi- és hetilapokból, folyóiratokból és más időszaki kiadványokból, nagy magyar statisztikusok és a hivatal elnökeinek kézírataiból, térképekből, miniatűr és muzeális értékű művekből. [51]

4.2 A könyvtárközi kölcsönzés és statisztikai adatai a KSH Könyvtárban

A KSH Könyvtár a kezdetektől fogva tagja az ODR-nek. Ebből adódóan mindent megteszünk azért, hogy rendkívül gazdag dokumentumállományunkat hozzáférhetővé tegyük más könyvtárak olvasói számára is. Sokféle és nagyszámú dokumentum áll a könyvtárak rendelkezésére, amely köszönhető egyrészt a kötelezpéldány-jogosultságunknak, másrészt annak, hogy Európa egyik legnagyobb gyűjteménnyel rendelkező statisztikai könyvtára vagyunk. A MOKKA-ban még nem szerepel minden címrekordunk, de feltöltése folyamatos, így a jövőben a teljes állomány megtalálható lesz a közös katalógusban.

A szervezeti és működési szabályzat pontosan meghatározza, hogy milyen feladatkörököt kell ellátnunk a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatban. Tevékenységünk az „*ODR keretében szolgáltató könyvtárként*”:

- a könyvtárhasználók számára a könyvtári dokumentumok hozzáférhetőségének biztosítása az országos lelőhely-nyilvántartás segítségével,
- a gyűjteményében lévő dokumentumok bejelentése az országos lelőhely-nyilvántartásba a szolgáltatásukra vonatkozó előírásokkal együtt,
- gondoskodás a könyvtárközi dokumentumszolgáltatás korszerű eszközökkel történő működtetéséről, folyamatosságáról és minőségének biztosításáról, továbbá a szolgáltatás adatainak előírt nyilvántartásáról.” [52]

A könyvtárközi kölcsönzés az elmúlt évtizedekben minőségileg és mennyiségileg is látványos átalakuláson ment keresztül. A technikai fejlődés teljesen megváltoztatta a dokumentumokhoz való hozzáférhetőséget és a könyvtárközi kölcsönzés folyamatát. [53]

Könyvtárunkban minden nap egy fő olvasószolgálatos munkatárs foglalkozik a könyvtárközi kölcsönzéssel. Nagyrészt a más könyvtáraktól érkező kéréseket teljesítjük, de előfordul, hogy saját olvasóinknak kérünk dokumentumot más könyvtáraktól.

A könyvtárakra ugyanolyan kölcsönzési szabályok vonatkoznak, mint olvasóinkra, a dokumentumot 30 napra kapják meg, előjegyezhetnek, hosszabbíthatnak. Nem kölcsönözhető a folyóiratok, az egy példányban meglévő statisztikai művek, a minikönyvek, a kéziratok, a nem idegenforgalmi térképek és a muzeális értékű dokumentumok. Alapvetően nem kölcsönözhető a szakolvasókban elhelyezett dokumentumok és az 1945 előtti egy példányban meglévő dokumentumok, de könyvtárközi kölcsönzéssel egyedi elbírálás alapján előfordul, hogy egyes darabokkal kivételt teszünk. A nem kölcsönözhető dokumentumok részéről fénymásolatot vagy elektronikus másolatot kérhetnek a könyvtárak, melyeket tíz A/4-es oldalig ingyenesen biztosítunk, a többit a díjtételekben meghatározottak szerint számlázzuk ki.

Könyvtárunkban a könyvtárközi kölcsönzés az ODR-en keresztül történik. A szolgáltatás folyamatosága miatt a portál állandóan elérhető, így a beérkező kéréssel rögtön el lehet kezdeni foglalkozni. A kérést a dokumentum címe alapján beazonosítjuk az OLIB integrált könyvtári rendszerben, majd a lelőhely azonosítása után megteesszük a megfelelő lépéseket. A törökbálinti raktárunkban lévő könyvet online, az OPAC-on keresztül igényeljük, a központi raktárban lévő kérést könyvtárközi kéréslapon kérjük. Ha a kért dokumentum a Bibó-teremben található, akkor a kéréslappal átme gyünk, és a keresett dokumentumot leemeljük a szabadpolcra. A központi raktárban és a szabadpolcon lévő könyveket még aznap kikölcsönözzük és kísérlappal becsomagoljuk. A csomagolás mellett az ODR-ben átállítjuk a státust elküldöttre, valamint a lejárat határidőt is feltüntetjük. A csomagok a másnapi postával indulnak útnak. A törökbálinti raktárból másnap dél körül érkező dokumentumokkal az érkezést követően ugyanígy járunk el, majd a másnapi postával útnak indítjuk. A budapesti könyvtárakból érkező kéréseket nem postázzuk, hanem a könyvtár munkatársa vagy maga az olvasó jöhet el a kért dokumentumért, a kölcsönzésben átveszi, és aláírásával igazolja, hogy elvitte.

Naponta igen sok kérést kell teljesítenünk, függetlenül attól, hogy a könyvtárközi kölcsönzésnek

milyen díjszabási tételei vannak az egyes könyvtárakban. A KSH Könyvtár nem kér postaköltséget sem a szolgáltatott dokumentumokért a kérő könyvtárártól, sem a kért könyvekért az olvasóktól. Fenntartónk, a KSH vállalja ezeket a költségeket, a csomagokat is a hivatal postázóján keresztül adjuk fel.

Az elküldött dokumentumok vidékről postán érkeznek vissza. Minden reggel kapunk csomagokat, amelyeket kibontás után visszaveszünk az OLIB integrált könyvtári rendszerben, majd az ODR-felületen is beállítjuk a státust, miszerint visszaérkezett a dokumentum. A budapesti könyvtárak által kért dokumentumokat személyesen adják le a kölcsönzésben, ahol a kollégák az OLIB-ban visszaveszik, majd a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó kollégához juttatják, hogy az ODR-ben is jelezzük a dokumentum visszaérkezését.

Hetente érkezik kérés digitális másolattal kapcsolatosan. Ezek többnyire egy-egy cikkre vagy tanulmányra, esetleg egy folyóirat egy részére irányulnak. Az ODR-ben az igénylés leadásakor lehet beállítani, hogy milyen formátumban szeretné a könyvtár a dokumentumot: eredeti, fénymásolat vagy digitális másolat. A tanulmányok, cikkek kérésekor külön kitöltendő mezők segítenek abban, hogy melyik a keresett rész, illetve hol, mely oldalakon található pontosan. A kérés forrásdokumentumát az előbb ismertetett módon megigényeljük, a kért részletet digitalizáljuk, majd elektronikus formában, e-mailben küldjük el a kérő könyvtár részére. Az e-mail címet a kérés adatlapjáról a könyvtárra vonatkozó címadatok közül másoljuk ki, majd a küldést követően beállítjuk a státusváltozást elküldöttre. Egyre ritkábban fordul elő, hogy olyan kérést kapunk, amelyben a kérő könyvtár fénymásolatot igényel. Az eljárás azonos a digitális másolat kérése esetén leírtakkal, csak a fénymásolatot postán juttatjuk el a könyvtárhoz.

ODR-en keresztül kérhetnek a könyvtárak hosszabbítást a kölcsönzésben lévő dokumentumokra. A hosszabbítás tényét dokumentáljuk az ODR-ben az új határidő beállításával. Előjegyzést is tudunk felvenni dokumentumokra, ha ezt a kérő könyvtár igényli.

A mai napig előfordul, hogy nem az ODR-felületen érkezik hozzánk igénylés, hanem e-mailben vagy telefonon. Ezeknél a kéréseknél is fontos, hogy dokumentálva legyenek, ezért iktatókönyvben vezetjük a kéréseket, és utólag felvisszük az ODR-be, ha regisztrált a könyvtár. Ezek a könyvtárak a legtöbb esetben nem használják az ODR-t, mert

nem akarják, vagy nem tudják. A nem regisztrált könyvtárakat folyamatosan próbáljuk bevonni az ODR-szolgáltatások rendszerébe, de sok esetben nem járunk sikerrel.

Saját olvasóink is igényelhetik a könyvtárközi kölcsönzés szolgáltatásait. Ha könyvtárunkban nem található meg egy dokumentum, felajánljuk, hogy elkérjük más könyvtárból. Az olvasói kérésindításnak kétféle módja van. Az egyik, amikor az olvasó kitölt egy „Könyvtárközi kölcsönzés a KSH Könyvtár olvasói részére” kéréslapot, ahol feltünteteti a kívánt dokumentum szerzőjét, címét, a kiadót és a kiadás évét. Ennek alapján a kért dokumentumot megkeressük a MOKKA–ODR adatbázisban. Ha megtaláljuk, megnézzük, mely könyvtárak tudják szolgáltatni. Ezek után ellenőrizzük az adott könyvtár katalógusában, hogy hozzáférhető-e, és ha igen, elindítjuk a kérést.

Elsősorban arra próbálunk törekedni, hogy budapesti könyvtártól kérjünk, mert olyankor nem kell postaköltséget fizetni, ugyanis a fővárosban lévő könyvtárakhoz egy-egy kolléga megy el a dokumentumért. Ha budapesti könyvtárban nem található a kért dokumentum, akkor vidéki könyvtárakhoz fordulunk a kéréssel, ahonnan néhány nap múlva postán érkezik meg a dokumentum.

Könyvtárunkban is tudják használni az olvasók az ODR-felületen való kérésindítást. A szolgáltató hely kéréseinél státus szerinti bontásban jelenik meg az *Új olvasói kérés*. Az olvasó által indított kérést azonosítjuk, és lelőhelyet keresünk a kívánt dokumentumhoz, majd mint az előzőekben, elindítjuk a kérést. Az érkezést és adminisztrálást követően az olvasót telefonon értesítjük a beérkezett könyvről, amit a kölcsönzésben tud átvenni, és oda tud visszahozni.

Ha a szolgáltató könyvtár úgy határoz, hogy a dokumentumot csak helyben vehetik igénybe, akkor azt az olvasó a könyvtárunk olvasótermében tudja használni.

Könyvtárunk és olvasóink is szoktak digitális másolatot kérni cikkekről, tanulmányokról, esetleg dokumentumaink hiányzó oldalainak pótlásához, amit feltüntetünk a kérés indításakor. A digitális másolat a könyvtárközi kölcsönzés e-mail címére érkezik, ahonnan vagy továbbítjuk, vagy a szolgáltató kérésének megfelelően kinyomtatva juttatjuk el az olvasóhoz. Fénymásolatot nem szoktunk kérni. A digitális másolat költségeit mindig a szolgáltató könyvtár határozza meg, amit az olvasónak kell kifizetnie a dokumentum kézhezvételét köve-

tően. A postán érkező számlát ebből a pénzből elégíti ki a gazdasági osztályunk.

Amikor egy dokumentum csak a nemzeti könyvtár állományában található meg, akkor igénybe vesszük a szolgáltatásukat, illetve ha egy dokumentum nem lelhető fel Magyarországon, akkor annak beszerzését az OSZK-n keresztül intézzük, mert mi közvetlenül nem indítunk kérést külföldre. Igen ritkák ezek a kérések, külföldről évente mindössze egy-egy dokumentumot kérnek olvasóink, az OSZK állományából is csak körülbelül félévente kettőt. Mindemellett könyvtárunk segíti a külföldi könyvtárak olvasóit, ugyanis sok esetben az állományunkból kérnek kölcsön könyveket ODR-en keresztül az OSZK munkatársai, hogy azt külföldi partnerük részére eljuttassák.

Könyvtárunk könyvtárközi kölcsönzésszolgáltatási növekedése nagy valószínűség szerint annak köszönhető, hogy az eleve nagy állományunk évről évre folyamatosan gyarapszik, részben a kötelesempéldány-jogosultságunk révén.

A 60/1998. (III. 27.) Kormányrendelet a sajtótermékek kötelesempéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról kimondja, hogy az OSZK-nak a kapott hat kötelesempéldányt milyen módon kell szétosztania. Eszerint három példányt és az Országgyűlési Könyvtárnak küldött egy példányt „teljesítése után megmaradó példányokat a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat kötelesempéldány jogosultságának figyelembevételét követően a tudományos és szakkönyvtári ellátást végző országos szakkönyvtárak és egyetemi könyvtárak között oszt el.” [54] Az Országgyűlési Könyvtár és a KSH Könyvtár figyelembe veszi a gyűjtőkörét, valamint a gyűjtött témakörök folyamatosságát, ezért nem tart igényt a teljes kötelesempéldány-sorra. A gyűjteményünkbe olyan témákat válogatunk be, melyek a meglévő olvasói igények kielégítése érdekében szükségesek, például művészetek, film, sport, társadalomtudományok, természettudományok, politika, oktatás, szépirodalom, gyermekirodalom. Lemondunk az orvostudományi, állat- és növénytan, vegyipari, biológiai, könnyűipari és az ezekhez hasonló témakörű dokumentumokról.

A hat kötelesempéldányból három kerül a nemzeti gyűjtőkörű könyvtárakba, a másik három példány az, amelyikből az Országgyűlési Könyvtár és a KSH Könyvtár válogat. A fennmaradó egy példányon további 21 könyvtár osztozik, amelyből kiemelkedően sok példány jut a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtárába,

valamint a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárába. Az Országgyűlési Könyvtár és a KSH Könyvtár által lemondott témakörök és példányok a további könyvtárakba kerülnek gyűjtőkörüknek megfelelően.

Így például a könyvtárban témában megjelenő dokumentumokból az Országgyűlési Könyvtár, a KSH Könyvtár és a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtára kap egy-egy példányt. Ha a KSH Könyvtár lemond a példányáról, akkor az az OSZK Könyvtári Intézetbe kerül, ha az Országgyűlési Könyvtár is lemond a példányáról, akkor azt a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kapja meg. [55]

A Gyűjteményszervezési Főosztály munkatársa minden héten átnézi az OSZK Kötelesempéldány Szolgáltatánál a válogatósort, megjelöli, melyek az igényelt dokumentumok. Ezek könyvek, folyóiratok, egyéb időszaki kiadványok, térképek, elektronikus dokumentumok lehetnek, amelyeket heti rendszerességgel szállítunk könyvtárunkba, ahol rövid időn belül állományba kerülnek, így mind az olvasóinknak, mind pedig könyvtárközi kölcsönzéssel más könyvtárak olvasóinak is folyamatosan tudjuk szolgáltatni.

A 60/1998. (III. 27.) Korm. rendeletet az elmúlt évek során sokszor bírálták, legfőképp a két nagy egyetemi könyvtár, a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtára, valamint a Pécsi Tudományegyetem Könyvtára nincs megelégedve a jelenlegi elosztással. Nagyon szeretnék elvenni a KSH Könyvtártól a kötelesempéldány-jogosultságot, mondván, hogy nekik nagyobb szükségük van rá. Eddig mindig sikerült ennek az ellenkezőjét bizonyítanunk. Tudomásom szerint a közeljövőben újra tárgyalni fogják a kötelesempéldányok elosztásának ügyét. A jogosultságot továbbra is szeretnénk megtartani, hiszen olvasóink igénylik a válogatott témakörök irodalmát, és egyben ez könyvtárközi kölcsönzésünk alapja. Az évről évre növekvő dokumentumállományunk hozzájárul ahhoz, hogy a kérések száma folyamatosan növekszik, és abból mind többet és többet teljesíteni is tudunk.

Az évi könyvtárközi kérések száma 1998 és 2014 között 222-ről 3121-re nőtt. Felmerül a kérdés, hogy mi magyarázza a folyamatos növekedést, ugyanis ez a szám évről évre nagyobb. Az első ugrás a 2003-ban az OLIB integrált rendszerre való áttérés után figyelhető meg, amikortól más könyvtárak is elkezdtek használni online katalógusukat.

A következő nagy ugrás 2010-ben következett be, amikor megindult a tömeges retrospektív konverzió és rekordjaink online feltöltése az országos közös katalógusba. [56] Nyilvánvaló, hogy a könyvtáraknak sokkal egyszerűbb volt a közös katalógusban keresniük és találatot kapniuk a könyvtárunkra, mint a saját online katalógusunkban keresni.

Ugyanígy nagy ugrást hozott a 2012-től induló új ODR, ami jelentősen megkönnyítette a könyvtárosok mindennapjait, felgyorsította a munkát, megbízhatóvá és hatékonyá tette a szolgáltatást. Az új ODR bevezetését követően a könyvtárközi kölcsönzés munkafolyamata sok dologban megváltozott. Az azt megelőzően papíron vagy e-mailben küldött kérések döntő hányada ma már ODR-felületen érkezik.

A 4. táblázatban nyomon követhető, hogy az 1998-as ODR-indulás és az azóta eltelt időszakban hogyan alakultak, milyen arányban növekedtek a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatos igények könyvtárunkban.

4. táblázat

A KSH Könyvtár könyvtárközi kölcsönzésének statisztikai adatai

Év	Összes kérés	Adott eredeti	Adott elektronikus	Adott másolat	Adott összesen	Kapott eredeti	Kapott elektronikus	Kapott másolat	Kapott összesen
1999	272	...	...	...	262	...	...	...	10
2003	357	276	0	34	310	42	0	5	47
2008	870	668	9	69	746	107	0	17	124
2013	2 647	2 356	92	8	2 456	186	5	0	191

... = nem ismeretes.

Forrás: Könyvtári Intézet.

5. táblázat

„Minisztériumi” statisztika éves bontásban, szolgáltatási pontonként, 2014

Szolgáltató könyvtár	Beérkezett kérés	Adott eredeti	Adott elektronikus	Adott másolat	Adott összesen	Küldött kérés	Kapott eredeti	Kapott elektronikus	Kapott másolat	Kapott összesen
KSH Könyvtár	3121	2832	141	15	2988	257	190	41	0	231
SZTE	2669	1894	370	65	2329	264	143	85	7	235
Somogyi-könyvtár	2527	1926	113	42	2081	84	56	16	2	74
DEENK BTEK	2503	1881	246	36	2163	275	182	43	13	238
Méliusz-könyvtár	2393	2127	80	1	2208	216	128	55	8	191

Forrás: ODR.

Az elektronikus dokumentumok szolgáltatásáról 2007 óta gyűjtjük a statisztikai adatokat. Összehasonlításképpen: az elektronikusan teljesített kérések száma az akkori 8-ról a tavaly regisztrált 141-re nőtt, ezzel párhuzamosan a fénymásolt küldemények száma az akkori 64-ről 2014-ig 15-re csökkent. Saját kéréseinknél is fontosnak tartjuk, hogy minél kevesebb papírt használjunk, ezért tavaly már egyetlen fénymásolatot sem kértünk.

A fénymásolt kérések számának csökkenésében a szabadon vagy a könyvtáron keresztül hozzáférhető adatbázisok elterjedése is szerepet játszik. A könyvtárközi kölcsönzések növekvő száma is jelzi, hogy a technikai fejlesztéseknek köszönhetően a kollégák és a felhasználók egyaránt egyre szélesebb körben fedezik fel könyvtárunk gazdag és változatos gyűjteményét.

Minden hónapban készítünk statisztikát a könyvtárközi kölcsönzés szolgáltatásairól. Szerencsére most már az ODR-felületen is elérhető a folyamatosan frissülő „Minisztériumi” statisztika, ami nagyban megkönnyíti munkánkat. Eszerint a 2014-es statisztika a következőképpen alakult (5. táblázat).

A statisztikából is látható, hogy könyvtárunk a kérések több mint 95%-át teljesítette az elmúlt évben. Minden esetben megpróbáltunk gyorsan és hatékonyan szolgáltatni, de néha előfordul, hogy nem találjuk a raktárban a könyvet, vagy a keresett dokumentum nem található meg az állományunkban. Sajnálatos, amikor egy könyvtár elindítja a kérését felénk, és mielőtt elfogadhatnánk, már le is mondja. Megnehezíti a szolgáltatást, ha a kérő könyvtár nem ellenőrzi online katalógusunkban a keresett dokumentum státusát és kategóriáját, így ha esetleg csak előjegyzést tudunk biztosítani, akkor inkább lemondja a kérést. Szeretnénk a teljesített kérések arányát még magasabbra vinni, de ez nem csak rajtunk múlik. A statisztika abból a szempontból is fontos minden könyvtár számára, mert az ODR-támogatás mértékét az határozza meg, hogy mennyi kérést tudott a könyvtár teljesíteni. Mi az ODR-támogatást többek között olyan dokumentumok beszerzésére fordítjuk, amit sokszor kérnek könyvtárközi kölcsönzéssel. Ezek többnyire szakirodalmi művek, de előfordul, hogy sikerkönyveket vásárolunk a sok előjegyzés miatt.

Könyvtárunkból könyvtárközi kölcsönzéssel leg több esetben szakirodalmi témájú könyveket kérnek, főként jogi és társadalomtudományi köteteket. Viszont kevésbé kérnek statisztikai és demográfiai szakirodalmat, ami azért meglepő, mert fő gyűjtőkörünk ez a témakör. Igen népszerűek a szépirodalmi könyveink, a krimitől kezdve a romantikus irodalom és a gyermekirodalmon át útikönyveket is küldünk napi rendszerességgel.

A 2015-ös évben megpróbáljuk a tavalyi statisztikát felülmúlni. Március utolsó napjaiban már az 1200. kérést regisztrálta az ODR, ami jelentősen

meghaladja a tavalyi év azonos időszakában számolt kérésszámot. Az elmúlt évekhez képest a következő adatokat láthatjuk a 6. táblázatban.

Szeretnénk, ha a KSH Könyvtár a jövőben is a legkeresettebb könyvtárközi szolgáltatók közé tartozna. Bár ODR-tagként mindig törekedtünk arra, hogy a más könyvtárakból érkező kéréseket teljesítsük, mára ezt ugyanolyan fontosnak tartjuk, mint beiratkozott olvasóink kiszolgálását. Állományunk nagysága, valamint kötelesempéldány-jogosultságunk lehetővé teszi, hogy az ország minden állampolgárának szolgáltassunk, és ezáltal mindenki számára lehetővé tegyük, hogy hozzájusson az őt érdeklő információhoz, dokumentumhoz. Ezzel is szeretnénk megmutatni, hogy a KSH Könyvtárban méltó helye van a válogatott kötelesempéldány-sornak.

5. Összegzés

Napjainkban sokan kongatják a vészharangot a papíralapú olvasnivalók felett, ezzel mintegy kétségbe vonva a könyvtárak létjogosultságát. Nem akarok azzal a közhellyel élni, hogy egy új könyv kézbevétele, annak vagy egy régi fóliánsnak az illata milyen csodálatos élményt jelent azok számára, akik környezetükben hozzászoktak az irodalom e megjelenési formáinak megbecsüléséhez, de el kell ismernem, hogy manapság boldogboldogtalan hozzáférhet mindenféle adathoz az interneten is, sőt az olvasási igényt is megpróbálják kielégíteni a szabadon hozzáférhető irodalmi oldalakon. Magam a két ellentétes álláspont közeledését véltem felfedezni annak az anyagnak a feldolgozásában, amelyet a dolgozatom témájaként választottam.

6. táblázat

A KSH Könyvtár könyvtárközi kölcsönzésinek alakulása, 1. negyedév

Hónap	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Január	57	155	278	293	295	382
Február	135	150	218	251	325	384
Március	147	178	249	274	353	434
Összesen	339	483	745	818	973	1200

Forrás: ODR, KSH Könyvtár – belső statisztika.

Kétségtelen tény, hogy az interneten fellelhető adatbázisok rengeteg dokumentumot tartalmaznak, de az is egyértelmű, hogy minden, az elmúlt évszázadok során felhalmozott ismerettel mégsem rendelkezhetnek. Ezeket azok a könyvek, folyóiratok, szakcikkék tartalmazzák, amelyek napjainkban már csak a könyvtárakban lelhetők fel, és bármelyikük megsemmisülése, elvesztése vagy megrongálódása pótolhatatlan veszteséget jelent az emberiség számára. Természetesen nem mind képviselnek muzeális értéket, de pont ezért vált lehetségessé a hozzáférhetőségük részben a könyvtári, részben a könyvtárközi kölcsönzés által. A könyvtári kölcsönzés az emberek számára ismert tevékenység, a létezéséről vagy a felmenőiktől szerzett információk alapján az utódok vagy a nem túl gyakran a médiában előforduló híradások alapján bárki tudomást szerezhet. Nem így a könyvtárközi kölcsönzésről, amely még napjainkban sem kap megfelelő nyilvánosságot. Elég, ha csak arra utalok, hogy e szolgáltatás meglétéről még a könyvtári olvasók is csak az általunk adott felvilágosítást követően értesülnek, mert sem a média, sem egyéb források (pl. tananyag, szájhangomány) nem adnak erről megfelelő tájékoztatást.

Éppen ezért vélem azt, hogy egyrészt foglalkozni kell a kérdéssel, másrészt ez az egyik legjobb eszköz arra, hogy a papíralapúak tábora közeledhessen az elektronikus ismeretszerzés híveinek táborához és fordítva. Óriási lehetőségeket rejt magában a könyvtárközi kölcsönzés. Azok a dokumentumok, amelyek valóban csak valamelyik könyvtárban lelhetők fel (vagyis az interneten nem), hozzáférhetők mindenki számára, de természetesen csak a könyvtárakon keresztül, ami aláhúzza a könyvtárak létjogosultságát napjainkban.

Dolgozatomból kitűnik, hogy mennyire egyszerűvé vált az ismeretekhez való hozzáférés mindazok számára, akik könyvtári olvasói státussal élve lényegesen kedvezőbb anyagi feltételekkel elégítik ki tudásszomjukat, olvasási igényeiket. Ez azért is rendkívül fontos, mert napjainkban egy papíralapú termék előállításának költsége már olyan magas, hogy egyre kevesebb érdeklődő képes megfizetni. Ehhez képest elenyészőnek mondható az az összeg, amelyet egy könyvtárba beiratkozott olvasónak fizetnie kell, akár a tagdíjról, akár a könyvtárközi kölcsönzéshez kapcsolódó költségekről beszélünk.

Az Alaptörvény szerint „*Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű*

tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát”. [57] Más szavakkal: minden ember egyformán jogosult a legmagasabb szintű ismeretek megszerzésére, ami számomra azt is jelenti, hogy nekünk, a könyvtárosságot hivatásunknak tekintőknek alkotmányos kötelezettségünk mindent megtenni ezen emberi jogok biztosítására.

Az Alaptörvény azt is rögzíti, hogy minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez, és Magyarország ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével biztosítja. Ennek megnyilvánulása az a Magyarországon működő könyvtári rendszer, amely az előzőekben kifejtettek szerint részben az ismeretekhez való hozzáférést szolgálja, részben lehetővé teszi, hogy mindez a lehető leggazdaságosabb formában működjön. A rendkívül fontos alapjog biztosításának részterülete a könyvtárközi kölcsönzés intézménye, amelynek révén valóban megvalósulhat az a nemes célkitűzés, amely szerint minden könyvtárlátogató ember számára hozzáférhetőnek kell lennie minden, bármelyik könyvtárban elérhető dokumentumnak.

Megjegyzés

* Köszönöm Kőváriné Galambos Zsuzsának és Nagy Juditnak, a DEENK BTEK, valamint Pap Zsuzsannának, a JAMK munkatársának, hogy adataikkal, gyors és precíz válaszaikkal segítették munkámat. Köszönöm továbbá Fülöp Ágnes és Rózsa Dávid támogatását.

Irodalom

- [1] HESSEL, Alfred: A könyvtárak története. Budapest, OSZK, 1959. 216 p.
- [2] DÁVID Boglárka: Könyvtárközi kölcsönzés a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban. = <http://mek.oszk.hu/03100/03109/03109.htm>
- [3] HORVÁTH Adrien: A könyvtárközi kölcsönzés kialakulása Magyarországon. Szombathely, [Kézirat], 1978. 53 p.
- [4] i. m. pp. 27.
- [5] i. m. pp. 29.
- [6] DÁVID Boglárka: Könyvtárközi kölcsönzés a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban. = <http://mek.oszk.hu/03100/03109/03109.htm>
- [7] TAKÁCS József szerk.: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1958. 303 p.

- [8] BOT Györgyné: A könyvtárközi kölcsönzés eredményei és problémái. Budapest, Tankönyvkiadó, 1964. 10 p.
- [9] TAKÁCS József szerk.: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása 2. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1966. 360 p.
- [10] BOT Györgyné: A könyvtárközi kölcsönzés eredményei és problémái. Budapest, Tankönyvkiadó, 1964. 10 p.
- [11] FEJES Józsefné – KARÁCSONYI Rózsa: Könyvtárközi kölcsönzési útmutató. Budapest, OSZK, 1982. 72 p.
- [12] 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. = http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV
- [13] 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. = http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV
- [14] 73/2003. (V. 28.) Kormányrendelet az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerről. = http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0300073.KOR#bj1param
- [15] 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. = http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV
- [16] Módszertani útmutató. A könyvtárközi kölcsönzés a közművelődési könyvtárakban. Budapest, OSZK, 1956. 17 p.
- [17] DÁVID Boglárka: Könyvtárközi kölcsönzés a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban. = <http://mek.oszk.hu/03100/03109/03109.htm>
- [18] Országos Dokumentum-ellátási Rendszer honlapja. Mi az ODR? = <http://www.odrportal.hu/web/guest/mi-az-odr?date=Szo250513094122>
- [19] SKALICZKI Judit – KENYÉRI Katalin: Tájékoztató az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) működtetésének hatásáról 1998–2004. = Richlich Ilona szerk.: Országos Dokumentum-ellátási rendszer: tájékoztató a könyvtárak közötti dokumentum- és információszolgáltatásról. Kecskemét, Katona József Megyei Könyvtár, 2006. p. 7–20.
- [20] A Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) projekt. = <http://mokka.hu/web/guest/mokka-tortenete>
- [21] SEBŐK Ferencné – SZABÓNÉ BÚR Gabriella – RÓZSA Dávid: Kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés a KSH Könyvtárban. = Könyvtári Levelező/Lap, 24. évf. 26. sz. 2012. p. 7–9.
- [22] Az ODR honlapja. = <http://www.odrportal.hu/web/guest/odr>
- [23] BÁNKESZI Katalin – CZOBOLY Miklós – DÁVID Boglárka – KOLTAY Klára – SZABÓ Mihály: Mi új-ság a MOKKA háza táján? Megújult az országos dokumentum-ellátási rendszer. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 59. évf. 2. sz. 2012. p. 47–62.
- [24] i. m. pp. 48–49.
- [25] Az ODR honlapja. = <http://www.odrportal.hu/web/guest/odr>
- [26] A MOKKA közös katalógus továbbfejlesztése. = <http://www.mokka.hu/documents/10156/4325b18a-5fe1-4fa7-8990-3bad1217650f>
- [27] BÁNKESZI Katalin – CZOBOLY Miklós – DÁVID Boglárka – KOLTAY Klára – SZABÓ Mihály: Mi új-ság a MOKKA háza táján? Megújult az országos dokumentum-ellátási rendszer. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 59. évf. 2. sz. 2012. p. 47–62.
- [28] NPA bejelentő felület. = http://wiki.mokka.hu/wiki/NPA_bejelent%C5%91_fel%C3%Bclet
- [29] 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. = http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV
- [30] International Resource Sharing and Document Delivery: Principles and Guidelines for Procedure. = <http://www.ifla.org/files/assets/docdel/documents/international-lending-en.pdf>
- [31] Az OSZK honlapja. = http://www.oszk.hu/konyvtarkozi_dokumentumellatas
- [32] A DEENK honlapja. = http://hu.wiki.lib.unideb.hu/index.php/%C3%9Aatmutat%C3%B3_k%C3%B6nyvt%C3%A1rk%C3%B6z%C3%B6lcs%C3%B6nz%C3%A9szek%C3%B6z%C3%B6tt%C3%A1rak
- [33] A DEENK működési rendje. = https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/2737/DEENK_MR___organogram.pdf?sequence=12&isAllowed=y
- [34] A DEENK könyvtárhasználati szabályzata. = https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/5227/konyvtarhasznalati_szabalyzat_2013.pdf?sequence=5&isAllowed=y

- [35] A DEENK honlapja. = http://hu.wiki.lib.unideb.hu/index.php/%C3%9Aatmutat%C3%B3_k%C3%B6nyvt%C3%A1rk%C3%B6z%C3%B6lcs%C3%B6nz%C3%A9shez_olvas%C3%B6knak
- [36] MOLNÁR Sándor Gábor – DÁVID Boglárka: Könyvtárközi kölcsönzési fejlesztések a DEENK-ben. = <http://nws.niif.hu/ncd2003/docs/ehu/EHU-55.htm>
- [37] A JAMK honlapja. = <http://www.jamk.hu/?q=hu/szolgáltatások/kkozikolcs-onzes>
- [38] A JAMK szervezeti és működési szabályzata. = http://www.jamk.hu/sites/default/files/SZMSZ_2014.pdf
- [39] A JAMK honlapja. = <http://www.jamk.hu/?q=hu/szolgáltatások/kkozikolcs-onzes>
- [40] PAP Zsuzsanna: Könyvtárközi kölcsönzés az olvasók szemével: könyvtárhasználói elégedettségmérés az ODR tagkönyvtáraiban: kiegészítve a helyi vonatkozásokkal. = Takács Anna szerk.: A József Attila Megyei és Városi Könyvtár Évkönyve. Tata-bánya, JAMK, 2014. p. 24–37.
- [41] A JAMK honlapja. = <http://www.jamk.hu/?q=hu/konyvtarunk/kozerdeku/s-tatisztika>
- [42] PAP Zsuzsanna: Könyvtárközi kölcsönzés az olvasók szemével: könyvtárhasználói elégedettségmérés az ODR tagkönyvtáraiban: kiegészítve a helyi vonatkozásokkal. = Takács Anna szerk.: A József Attila Megyei és Városi Könyvtár Évkönyve. Tata-bánya, JAMK, 2014. p. 24–37..
- [43] A JAMK honlapja. = <http://www.jamk.hu/?q=hu/konyvtarunk/kozerdeku/s-tatisztika>
- [44] PAP Zsuzsanna: Könyvtárközi kölcsönzés az olvasók szemével: könyvtárhasználói elégedettségmérés az ODR tagkönyvtáraiban: kiegészítve a helyi vonatkozásokkal. = Takács Anna szerk.: A József Attila Megyei és Városi Könyvtár Évkönyve. Tata-bánya, JAMK, 2014. p. 24–37.
- [45] NEMES Erzsébet – BÁTONYI Erzsébet Viola: KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat: több mint statisztika... = Budapest, KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, [2004]. 28 p.
- [46] RÓZSA Dávid – LENCSÉS Ákos: Három visszaemlékezés a KSH könyvtárának harminc évéről. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 21. évf. 2. sz. 2012. p. 42–59.
- [47] RÓZSA Dávid: Másfél évszázad – élő örökség. Mérföldkövek a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának történetében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 60. évf. 10. sz. 2013. p. 411–420.
- [48] 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet a sajtótermékek kötelempéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról. = http://complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800060.KOR
- [49] RÓZSA Dávid: Másfél évszázad – élő örökség. Mérföldkövek a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának történetében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 60. évf. 10. sz. 2013. p. 411–420.
- [50] GYŐRI Krisztina: Közönségkapcsolatok, kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés a KSH Könyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 10. sz. 2013. p. 436–440.
- [51] NEMES Erzsébet – BÁTONYI Erzsébet Viola: KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat: több mint statisztika... = Budapest, KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, [2004]. 28 p.
- [52] A KSH Könyvtár szervezeti és működési szabályzata. = http://konyvtar.ksh.hu/inc/rolunk_kozerdeku/uj_szm_sz_2014_maj_01.pdf
- [53] SEBŐK Ferencné – SZABÓNÉ BÚR Gabriella – RÓZSA Dávid: Kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés a KSH Könyvtárban. = Könyvtári Levelező/Lap, 24. évf. 26. sz. 2012. p. 7–9.
- [54] 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet a sajtótermékek kötelempéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról. = http://complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800060.KOR
Megjegyzés: ebben az időszakban könyvtárunk neve KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat volt.
- [55] A KSH Könyvtár 640-87/6/2012 ikt. számú kötelempéldány-elosztási táblázata. Budapest, 2012.
- [56] SEBŐK Ferencné – SZABÓNÉ BÚR Gabriella – RÓZSA Dávid: Kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés a KSH Könyvtárban. = Könyvtári Levelező/Lap, 24. évf. 26. sz. 2012. p. 7–9.
- [57] Magyarország Alaptörvénye. Szabadság és felelősség. X. cikk (1) bekezdés. = http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV

Beérkezett: 2015. VI. 30-án.

Győri Krisztina

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár csoportvezetője.

E-mail: krisztina.gyori@ksh.hu

Tószegi Zsuzsanna

A szerzői mű a plagizátorok és lélekkufárok fogságában

A plagizálás – vagyis az eredeti mű felhasználása a szerző nevének és szerzői minőségének feltüntetése nélkül – egyszerre sértheti a szerző személyi és vagyoni jogait. Úgy is fogalmazhatunk: a plagizátor azáltal, hogy a sajátjaként állítja be más művét, kizárja az eredeti mű szerzőjét a szerzői jogi minősítés – és adott esetben a szerzőként való elismerés – alól.

Plágium címmel rendezett együttes tudományos ülést az MTA négy osztálya 2015. május 21-én a Magyar Tudományos Akadémia székházában. Az a tény, hogy a plágiumról a Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Filozófiai és Történettudományok Osztálya, valamint a Műszaki Tudományok Osztálya közösen tartott ülést, bizonyítja a téma rendkívüli jelentőségét.

Az előadások

Az *Artisjus* nyugalmazott főigazgatója, Gyertyánfy Péter bevezető előadásában szerzői jogi értelemben kijelölte a határait annak a kérdésnek: mit tekintünk ma védett műnek. A szerzői jog egyértelműen az *eredeti jellegű műveket* védi – arra vonatkozóan viszont csak általános szabályok léteznek, hogy mit tekintünk eredetinek; e művekről nincs műnyilvántartás. Az elmélet, a képlet, az ötlet stb. azonban – hiába eredeti – a szerzői jog által nem minősül védettnek; ezek a műfajok csak az erkölcsön, szokásjogon alapuló védelmet kaphatnak.

A tudományos disszertáció *a minősítési eljárás* belül nem minősül védett műnek. Ha azonban az eljárásen kívül használja föl valaki az értekezésben foglaltakat, a disszertáció már védettnek minősül, és ekkor a szerző felléphet a jogosulatlan használat ellen.

Gyertyánfy néhány példával illusztrálta, mely esetben minősül egy mű védettnek, vagy nem védettnek. Szerzői jogi vita tárgya volt például egy dokumentumregény és egy színpadi mű viszonya. Az író levéltári forrásokat kutatva írta meg a regényt, amelyet később színpadra vittek. A szakértő testület megállapította, hogy bár a regény valóban saját

tos rendszerbe foglalta a tényeket, a színpadi mű nem vett át a könyvből szöveget, így a plagizálás megállapítására irányuló keresetet a bíróság elutasította.

Orvosi (és más tudományterületi) szakszöveg fordításakor gyakran fölmerülő kérdés: a fordítás mennyiben minősül eredeti szellemi alkotásnak, ha egyszer a diszciplína adott szakkifejezéseit használja. A bírósági gyakorlat azonban eredeti szellemi terméknek tekinti a szakfordítást, így az élvezi a szerzői jogi védelmet.

Gyakran fordulnak zenei művek állítólagos plagizálásával kapcsolatban a bírósághoz, amely a zenei művek esetében a dallamvezetés és a harmóniamenet eredeti mivoltát vizsgálja.

Egy matematika-tankönyvvel kapcsolatos, évekig tartó jogvita azzal az állásfoglalással zárult, hogy az ilyen, látszólag rendkívül kötött szabályoknak megfelelő mű írása során is van a szerzőnek annyi szabadsága a szerkesztés, a felépítés, a feladatok összeállítása terén, amelyek alapján az elkészült tankönyv eredeti szellemi alkotásnak tekinthető.

A plagizálás – vagyis az eredeti mű felhasználása a szerző nevének és szerzői minőségének feltüntetése nélkül – egyszerre sértheti meg a szerző személyi és vagyoni jogait. Úgy is fogalmazhatunk: a plagizátor azáltal, hogy a sajátjaként állítja be más művét, kizárja az eredeti mű szerzőjét a szerzői jogi minősítés és – adott esetben – szerzői mivoltának elismerése alól.

A politikai beszédek esetében – mint tudjuk – gyakori, hogy nem ugyanaz a személy a beszéd írója, mint az előadója, holott ez utóbbinak van a neve szerzői minőségben feltüntetve. A feladatot hiába

támasztják alá szerződéssel, az ilyen típusú megállapodásokat semmisnek kell tekinteni, hiszen szerzői minőségéről érvényesen senki, a politikai beszéd tényleges írója sem mondhat le.

Sajátos, tulajdonképpen „negatív” plágiumnak tekinthető a műtárgyhamisítás, amely azonban nem tartozik a szerzői jogi törvény hatálya alá. Ez a cselekedet – amennyiben a hamisítványt az utánzott művész neve alatt hozzák nyilvánosságra, vagy így akarják értékesíteni – egyértelműen csalás, bűncselekmény. A helyzet megítélése szerzői jogi szempontból a következő: az a tény önmagában, hogy valaki egy másik alkotó stílusát – akár a szakembereket is megtévesztő hasonlóságig – utánozza, nem minősül a szerzői jog megsértésének. A stílust önmagában ugyanis nem védi a szerzői jogi védelem.

Nem a szerzői jogi törvény, hanem a polgári törvénykönyv (Ptk.) szabályozza – és csak részlegesen tekinthetjük a plágiumhoz tartozónak – a következőket: a művészeti pályára lépő új szereplőket kötelezhetik arra, hogy a már ott tevékenykedőkhöz képest megkülönböztető nevet válasszanak maguknak.¹

Ami az idézést illeti: alapszabály, hogy az *idézetnek a célhoz kell igazodnia*. Az előadó megemlíttette, milyen érdekes helyzet alakult ki a kortárs szépirodalomban: vannak alkotók, akik köztudottan sok vendégszöveggel dolgoznak, amelyek szerzőit és forrását jelölni kellene – és ezt nem minden író teszi meg. Más helyzet áll elő, ha valakit megihlet egy mű, és ennek alapján írja meg ugyanazt a történetet. Ilyen mű például *Arany János Toldija*, amely azonban nem minősül *Ilosvai Selymes Péter* műve plagizálásának.

Megint más a helyzet a paródia esetén, hiszen annak szerzője eltávolodik az eredeti műtől, más nézőpontból mutatja be azt. Gyertyánfy két példát hozott föl: Karinthy versét, amelyben Babits *Danaidák* című művét parodizálja, és Márai *Szindbád hazamegy* című regényét, amelyet sokan a legkiválóbb stílusparódiának tartanak.

Az előadó arra is felhívta a figyelmet, hogy a jogkövetkezmények mindenkit érintenek. Hiába köti ki a kiadó a szerződésben, hogy csakis a szerző felel művének eredeti mivoltáért, ha mégis bebizonyosodna a plagizálás, a kiadónak is fennáll a részleges felelőssége.

Az új Ptk.-ban megjelent a *sérelemdíj* fogalma, amely a régebben bevezetett „nem vagyoni kártérítést” váltotta föl; az eltiltás, az elégtétel adása és a gazdagodás megtérítése mellett az a szerző (jogtulajdonos), akinek a művét jogosulatlanul felhasználták és/vagy személyhez fűződő jogait megsértették, sérelemdíjat is kérhet az elkövetőtől.²

A plágium kérdéséhez: a műélvezettől az etikai eljárásig című előadásában Legeza Dénes, a *Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának* szakmai tanácsadója történelmi példákon keresztül vette górcső alá a plágium kérdését. Az ókori görögök és rómaiak ugyan formálisan nem büntették, de erkölcsileg megvetették a plagizátorokat.

Az előadó által elmesélt anekdotát hallani különösen jól esik a könyvtáros füleknek: *II. Ptolemaiosz* idején íróversenyt rendeztek az alexandriai könyvtárban. A hét főből álló zsűri hat tagja két olyan szerzőnek ítélte a díjakat, akiknek a művei a legnagyobb tetszést aratták a közönség körében. A hetedik zsűritag, *Arisztophanész* azonban a legkisebb sikert elért írónak adta volna a díjat – kimondottan amiatt, hogy egyedül ő volt az, aki nem mások műveiből lopva, hanem saját kútfejéből írta meg pályaművét. Állítását igazolni is tudta: fejből, illetve a könyvtárból előkeresett papirusztekercsek-ről Arisztophanész idézte a többiek által plagizált műveket. A bizonyítékok hallatán *II. Ptolemaiosz* száműzte a plagizátorokat, Arisztophanészt viszont nemcsak jutalomban részesítette, de ki is nevezte az alexandriai könyvtár vezetőjévé.

Magyarországon először *Toldy Ferenc* kezdeményezte 1838-ban az írói tulajdon elismerését és törvényi védelmét, mivel többször is kárvallottja volt (pontosabban lehetett volna, de szerencsére a szándékot idejekorán felfedezték) a mások által elkövetett plagizálásnak.³ Legeza Dénes: *A plágium kérdéséhez: a műélvezettől az etikai eljárásig*. In: *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 120. évf., 2015. 4. sz.

Toldy Ferenc 1840-ben egy terjedelmes dolgozatot jelentetett meg az írói tulajdonnal kapcsolatos kérdésekről és a szabályozás nemzetközi történetéről; megteremtve ezzel a magyar szerzői jogi szakirodalmat. Gondolatai ma is érvényesek: a műpéldány tulajdonjogának megszerzésével sem szerzői, sem kiadói jogok nem keletkeznek, viszont a vásárló a műből idézhet, tanulhat és taníthat, szellemi munkásságának részévé teheti, kritikával illetheti stb.

A szellemi élet szereplői – más országokhoz hasonlóan – Magyarországon is morálisan elmarasztalható cselekedetnek tartották a plágiumot, amely „bitorlás” néven került be az első magyar szerzői jogi törvénybe 1884-ben.

Előadása második felében Legeza Dénes röviden összevetett három etikai szabályzatot: az MTA, az ELTE BTK és a Szegedi Tudományegyetem vonatkozó szabályzatait, melyek abban azonosak, hogy nemcsak erkölcsileg ítélik el a plágiumot, de jogkövetkezményeket is kilátásba helyeznek e vétség elkövetése esetén. A küszöböt azonban nem egyforma szinten állapítják meg.

A *Szerzői Jogi Szakértő Testület* számos esetben foglalkozott a hozzájuk benyújtott szerzői jogi kérdésekkel. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának honlapján ezeket a szakvéleményeket meg lehet tekinteni, köztük tematikusan lehet keresni (www.sztnh.gov.hu).

A szoftverekkel kapcsolatos kérdéseket *Faludi Gábor* egyetemi docens elemezte. Előjáróban megemlítette, hogy az Európai Bíróság *tizenegy szóban* állapította meg az idézettség határát: vagyis szerinte azt a szövegátvételt kötelező jelölni, amely ezt a szöveghosszt eléri vagy meghaladja.

A szerzői jogban a szoftver a „későn érkezett gyermek” – a 70-es évek elején merült föl először, hogy valamit ennek a szellemi alkotásnak a védelme érdekében is kellene tenni.

Sokáig tartott a vita arról, mely nemzetközi jogi szabályozás hatálya alá helyezték a szoftverterméket? Joggal merült föl, hogy szabadalmi oltalmat kaphassanak a szoftverek, de ezt a javaslatot később elvetették – mondván, hogy a szoftver esetében nem egy önmagában létező műszaki teljesítményről van szó. A Berni Unió Egyezmény a rögzített, megformált tartalomra terjed ki. A szoftver lényege a leírt forráskód, az pedig tekinthető írásműnek, így jó megoldásnak tűnt, hogy a szerzői jogi szabályozás hatálya alá kerüljenek a számítógépes programok.

Meg kell vallani, érzékelhető az ellentmondás abban, hogy nem a szoftver algoritmus áll védelem alatt – miközben a szoftvertermék egy funkcionális mű – tekintve, hogy az algoritmus maga az ötlet, és az ötletet nem védi a szerzői jog.

További gondot okoz a szoftverek védelme terén, hogy amíg a „klasszikus” alkotások, szerzői művek

felhasználása hárompólusú (például író – kiadó – olvasó, vagy képzőművész – galéria – műélvező), addig a szoftvereké csupán kétpólusú: az olvasó egyúttal a szerzői jog szempontjából felhasználóvá is válik. Tulajdonképpen erre vezethető vissza, hogy a szoftvereket ki kellett zárni a szabad felhasználásból.

Két – látszólag egyforma – alkalmazás szerzői jogi szempontból nem minősül azonosnak, amennyiben a forráskód eltérő. Vagyis, ha valaki ugyanolyan funkcionalitással készít egy programot, mint amilyen már létezik a piacon, nem vádolható plágizálással akkor, ha más forráskód áll a működő program mögött. Hasonlóképpen nem számít plágiumnak, ha a felhasználói felület gyakorlatilag megegyezik egy másik programéval – a grafikus megjelenés ugyanis nem tárgya a szerzői jogi védelemnek (kivéve, ha a felhasználói felület eredeti művészi alkotás).

A szoftverek jogszerű felhasználása terén olyan jogokat is találni, amelyek más területeken „nem járnak”, ilyenek például:

- biztonsági másolat készítése;
- többszörözés hibajavítás céljából;
- dekompiláció (a program visszafejtése).

A jogkimerülés a harmadik fontos kérdés, ahol eltérő szabályok vonatkoznak, illetve vonatkozhatnak a szoftverekre. A védelem alatt álló alkotásoknál a jogkimerülés azt jelenti, hogy ha valaki jogszerűen birtokol egy műpéldányt, attól jogszerűen meg is válhat: eladhatja, elajándékozhatja stb. –, mert ekkor már nem érvényesül a szerzőnek a terjesztésre vonatkozó kizárólagos joga.³

A szoftvereknél korántsem ilyen egyszerű a kérdés; nem mindegy, hogy adathordozón sokszorosított, vagy online formában, netán a hardverrel együtt megvásárolt (ún. OEM) szoftverről van-e szó.⁴ Az e-book esetében viszont egyértelműen kijelenthetjük, hogy nincs jogkimerülés, tehát a felhasználók nem adhatják át jogszerűen az e-könyveket egymásnak.

A BME oktatójaként *Kollár István* egyetemi tanár kimondottan gyakorlati szempontból vizsgálta a plágiumjelenséget. Előadását a *Plágium vagy mások eredményeinek összefoglalása? Egy kutató tündései* címmel tartotta meg; felhívva a figyelmet arra, hogy nem szabad a végletekig kiélezni a kérdést. Más szabálynak kell vonatkoznia a szakdolgozatokra, mint a doktori disszertációkra. Egy szakdolgozatban alapvető követelmény a szakiro-

dalmi háttér bemutatása – tehát itt bizony, egy jó plágiumkereső szoftver fog találni hasonlóságot korábbi szövegekkel. Egy doktorandusznak, mire elér a disszertációja megírásáig, már több publikációval kell rendelkeznie az adott témában, amelyeket – mint saját tudományos eredményeit – joggal és okkal ismertet értekezésében. Ennek következtében egy plágiumkereső szoftver viszonylag nagy százalékban azonosnak fogja találni a szöveget korábban napvilágra került publikációkéval, holott csak a saját műveit „idézi” a szerző.

A használt szoftver és a jogkimerülés

A szerzői jogi szabályokról sokszor elmondtuk már, hogy az ún. hagyományos közegben sokkal egyszerűbben érvényesíthetők, mint a számítógépes, digitális világban. Az alapvető szabályok ugyanis nemcsak a szerzői művekre, de a műpéldányokra, vagyis a művek hordozóira is vonatkoznak.

A többszörözés és a terjesztés terén lép be a jogkimerülés szabálya, amely a szerzői jog jogosultját korlátozza a jogszerűen birtokba került műpéldányok feletti kontroll gyakorlásában. Hétköznapi nyelven úgy fogalmazhatunk: a műpéldány tulajdonosa a szerző hozzájárulása nélkül is értékesítheti, elajándékozhatja, továbbadhatja a birtokában lévő hordozót (például egy könyvet), vagyis a dokumentum adásvételével kimerül a szerzői jog jogosultjának a műpéldány feletti rendelkezési joga.

Ezek a szabályok viszont nem, illetve nem azonos módon érvényesek a szoftverekre – tudniillik ez esetben nemcsak adásvétel történik, de a vásárlónak felhasználási szerződést is kell kötnie a szoftver telepítése előtt.

A szoftvervásárló más minőségű szintre kerül, mint a könyv- vagy lemezvásárló: lényegében egy szinttel „feljebb” lép; nemcsak olvasója, műélvezője lesz a műnek, hanem szerzői jogi szempontból felhasználóvá válik. Amikor telepítünk egy programot, mi magunk leszünk a többszörözést végrehajtó felhasználók – és e tevékenység engedélyezése a szerzői jogi jogosult kizárólagos joga. Próbáljuk meg ezt is egyszerűbb szavakkal megfogalmazni: a kiadói és fogyasztói szerepek „összecsúsznak”, a „végfelhasználónak” felhasználási engedélyt is kell szereznie a szoftverhez való hozzáférésre.⁵

Tovább bonyolítja a kérdést a szoftverek egyre inkább terjedő online értékesítése, illetve az eszközökre gyárilag telepített és a hardverrel együtt forgalmazott ún. OEM szoftverek kérdése. A szoftverek online értékesítése esetén nincs műpéldány – akkor viszont hogyan értelmezzük a jogkimerülés intézményét?

A számítógépi programok jogi védelmét szabályozó 2009/24/EK irányelv (az ún. szoftverirányelv) 4. cikkének (2) bekezdése rögzíti: „A program valamely példányának a jogosult által vagy az ő hozzájárulásával a Közösségen belül történő első eladása kimeríti az adott példány Közösségen belüli terjesztésére vonatkozó jogot, a számítógépi program vagy valamely másolata további bérbeadásának ellenőrzéséhez való jog kivételével.” Ugyanezen irányelv 5. cikkének (1) bekezdése alapján lehetőség van a „használt” szoftver használatba vételére, vagyis arra, hogy a szoftvert jogszerűen megszerző személy a jogosult engedélye nélkül használja (többszörözze, átdolgozza) azt a rendeltetési célnak megfelelően, a hibajavítást is beleértve.

Az EU egy másik fontos irányelve, az ún. INFOSOC irányelv viszont ezt a szabályt írja elő: „A jogkimerülés kérdése nem merül fel sem általában a szolgáltatások, sem különösen az on-line szolgáltatások esetében.” Azokkal az anyagi hordozón (CD-ROM-on vagy más hordozón) rögzített szoftverekkel ellentétben, amelyek esetében „a szellemi tulajdon anyagi hordozóban, vagyis árucikkben ölt testet – minden on-line szolgáltatás engedélyhez kötött cselekménynek minősül, amennyiben a szerzői jog vagy valamely szomszédos jog ezt megköveteli.”

Ami az eszközökre előre telepített, és az első forgalomba hozatalkor a hardverrel együtt árusított OEM (Original Equipment Manufacturer) szoftvereket illeti, ez esetben szinte magától adódik, hogy a hardvereszköz továbbadásával együtt a feltelepített szoftverek tulajdonjoga is átszáll. A nagy szoftverházak álláspontja szerint az OEM termékek elválaszthatatlanok a hardvertől, azokat nem lehet önállóan értékesíteni. Ugyanakkor a német bírósági gyakorlat ellentmond ennek: ismeretes olyan ítélet, amely kimondta: az OEM szoftver első forgalomba hozatalakor ugyanúgy kimerül a szerzői jogosult terjesztési joga, mint a dobozos termékek esetében – tehát, az OEM szoftver is továbbértékesíthető.

A BME oktatójaként *Kollár István* egyetemi tanár kimondottan gyakorlati szempontból vizsgálta a plágiumjelenséget. Előadását a *Plágium vagy mások eredményeinek összefoglalása? Egy kutató tündödései* címmel tartotta meg; felhívva a figyelmet arra, hogy nem szabad a végletekig kiélezni a kérdést. Más szabálynak kell vonatkoznia a szakdolgozatokra, mint a doktori disszertációkra. Egy szakdolgozatban alapvető követelmény a szakirodalmi háttér bemutatása – tehát itt bizony, egy jó plágiumkereső szoftver fog találni hasonlóságot korábbi szövegekkel. Egy doktorandusznak, mire elér a disszertációja megírásáig, már több publikációval kell rendelkeznie az adott témában, amelye-

ket – mint saját tudományos eredményeit – joggal és okkal ismertet értekezésében. Ennek következtében egy plágiumkereső szoftver viszonylag nagy százalékban azonosnak fogja találni a szöveget korábban napvilágra került publikációkéval, holott csak a saját műveit „idézi” a szerző.

Pataki Máté vezető fejlesztő a plágiumkereső szoftverek lehetőségeit és korlátait ismertette „*Plágiumkeresők működése: mi van a motorháztetők alatt*” című előadásában. Az MTA SZTAKI által kifejlesztett KOPI – a többi plágiumkereső szoftverhez hasonlóan – egy adott korpussszal veti össze a vizsgálat alá vont szöveget; vagyis egy konkrét egyetem, intézmény által összegyűjtött és tárolt szövegállományban tudja lefolytatni a vizsgálatot.

A 2003 óta működő KOPI szövegdaraboló módszer alkalmaz: a szöveget háromszavas elemekre vágják, és valamennyi esetet megvizsgálják. Ha az előző mondat volna a példamondatunk, akkor így kell elképzelnünk az elemzést: *2003 óta működő / óta működő KOPI / működő KOPI szövegdaraboló / KOPI szövegdaraboló módszert / szövegdaraboló módszert alkalmaz* – vagyis a program a szövegben leírt sorrendben vizsgálja az egymás mellett álló szavakat.

Ollé János főiskolai docens „*Plágium és altruizmus az információs társadalomban*” című előadásában – saját szavaival – álnaiv gondolkísérletet folytatott a tudományos élet lélekkufáiról. Előjáróban e két könyvre hívta föl a figyelmet: *Siegfried Bär: Profeszszorok és alattvalók – A tudományos kutatás diszk-rét bája*, valamint *Dévényi Tibor: Dr. Ezésez Géza karrierje* című munkáira, amelyeket melegen ajánlott a jelenlévők figyelmébe.

A kutatók magatartása szükségképpen altruista, hiszen tudásukat, kutatási eredményeiket azért osztják meg másokkal, hogy azokat a többiek is hasznosíthassák. Szónoki kérdésként tette föl a következőt: nem látunk-e abban ellentmondást, hogy ha valaki szándékosan lemond a szerzői jogainak hasznáról, majd ezt a művet valaki felhasználja, jogosan beszélhetünk-e plágiumról?^{6,7}

Az információs társadalom sajátosságai közül kiemelendő a megosztás, a hozzáférhetőség, a globális kommunikációs falu, az információközpontú értékrend. Egy bizonyos nézőpontból az internetet altruista tudásközösségnek is tekinthetjük. Az általa megteremtett átláthatóság – elvileg – fordítottan arányos a plágiumpotenciállal. Mégis fölmerül a kérdés: az interneten hozzáférhető, fölfoghatatlan

mennyiségű szöveg segíti vagy gátolja a plágiumot? Mi folyik a szemünk előtt? Individualista harc, vagy együttműködő versengés?

A feltett kérdésekre egy lehetséges válasz: a lokális, belterjes tudomány a plagizálás melegágya.

A középkori arab világban egyértelműen létezett a szellemi tulajdon fogalma, amelynek eltulajdonítását, akárcsak az ingóságokét, ugyanúgy a „lopás” szóval jelezték – közölte *Szombathy Zoltán* egyetemi docens. A lopást akkor tekintették megtörténtnek, ha egy védett területről vittek el valamit a tulajdonos engedélye nélkül, és az elvitt dolog értéke elért egy bizonyos összeghatárt. Az iszlám vallásjogban nem ismeretes a plágium fogalma, erkölcsi értelemben mégis elítélték ezt a cselekedetet. Az idő tájt is ismeretes volt a szövegek jogos felhasználása – ez esetben formális engedélyt adtak a kérelmezőnek. Az előadást *A „szerzői jogok” és a plágium fogalma a középkori arab irodalomban* címmel hallottuk.

Szovák Kornél egyetemi docens a szellemi tulajdon középkori megítéléséről számolt be *Auktorok, auktorítások, pszeudonimek* című előadásában. Sem az ókorban, sem a középkorban nem járt jogkövetkezményekkel, ha valaki plágiumot követett el. Ez a helyzet a könyvnyomtatás elterjedésekor, a kiadói érdekek erőteljes manifesztálódása révén változott meg.

Tudomásunk szerint a plágium szót először *Martialis* használta. A Kr.u. 1. században élt költő saját versét a gyermekének tekintette, és azt, aki költeményét illetéktelenül bitorolta, *plagiariusnak*, vagyis *gyerekrablónak, lélekkufárnak* bélyegezte.

Mivel is zárhatnánk a plágiumról szóló cikket, mint *Martialis* epigrammájával?⁷

*Szerzőnek ha saját magát nevezné,
mondd, hogy én vagyok, én engedtem útra.
Négyszer-ötször is ezt kiáltsd, bizonygasd,
hogy szégyellje magát a plagizátor!*

Irodalom és megjegyzések

¹ A korábban hatályos Polgári Törvénykönyv vonatkozó szakasza így rendelkezett erről a kérdésről [*kiemelés a szerzőtől*]:

77. § (1) Mindenkinek joga van a névviseléshez.

(2) Tudományos, irodalmi, művészi vagy egyébként közszerepléssel járó tevékenységet – mások joga-

inak és törvényes érdekeinek sérelme nélkül – felvett névvel is lehet folytatni.

(...)

- (4) A névviselési jog sérelmét jelenti különösen, ha valaki jogtalanul más nevét használja, vagy jogtalanul máséhoz hasonló nevet használ. A tudományos, irodalmi vagy művészi tevékenységet folytató – ha neve összetéveszthető a már korábban is hasonló tevékenységet folytató személy nevével – az érintett személy kérelmére saját nevét is csak megkülönböztető toldással vagy elhagyással használhatja e tevékenység gyakorlása során.

Forrás: Navratyil Zoltán: Szemelvények a névjog köréből a sajtószabadság tükrében. <http://www.media-tudomany.hu/laparchivum.php?ref=48> [Letöltve: 2015. május 30.]

A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről lényegében nem változtatta meg a fenti szabályt [kiemelés a szerzőtől]:

2:49. § [Névviseléshez való jog]

- (1) Irodalmi, művészeti, tudományos vagy közéleti szerepléssel járó tevékenységet felvett névvel is lehet folytatni, ha ez nem jár mások lényeges jogi érdekének sérelmével.
- (2) Ha az irodalmi, művészeti, tudományos vagy közéleti szerepléssel járó tevékenységet folytató személy neve összetéveszthető a már korábban is hasonló tevékenységet folytató személy nevével, az érintett személy kérelmére a név - e tevékenység gyakorlása során – megkülönböztető toldással vagy elhagyással használható.

Forrás: 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300005.TV [Letöltve: 2015. május 30.]

² 2:52. § [Sérelemdíj]

- „(1) Akit személyiségi jogában megsértének, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemtől.
- (2) A sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire – különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára - a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni, azzal, hogy a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkezéne bizonyítása nem szükséges.
- (3) A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire - különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására - tekintettel, egy összegben határozza meg.”

Forrás: 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300005.TV [Letöltve: 2015. május 30.]

³ A jogkimerülés feltételeit a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 23. § (5) szabályozza:

„(5) Ha a műpéldányt a jogosult vagy az ő kifejezett hozzájárulásával másvalaki adásvétellel vagy a tulajdonjog más módon történő átruházásával az Európai Gazdasági Térségben forgalomba hozta, a terjesztés joga az így forgalomba hozott műpéldány tekintetében - a bérbeadás, a haszonkölcsönbe adás és a behozatal joga kivételével - a továbbiakban nem gyakorolható.”

Forrás: 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról. <http://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/professionnal/szjt-4.pdf> [Letöltve: 2015. június 7.]

⁴ Az előadás időbeli terjedelme nem tette lehetővé, hogy Faludi Gábor részletesen kifejtsen a használt szoftverekkel kapcsolatos, bonyolult kérdéskört, ezért a szerző kicsit bővebben körüljárta a kérdést a keretes írásban, melyben Telek Eszter alább hivatkozott tanulmányát használta föl.

⁵ Telek Eszter: A másodlagos szoftverpiac szerzői jogi kérdései. In: Jogi Tanulmányok, 2014. 623-634.p.

http://epa.oszk.hu/02600/02687/00006/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2014_623-634.pdf [Letöltve: 2015. június 7.]

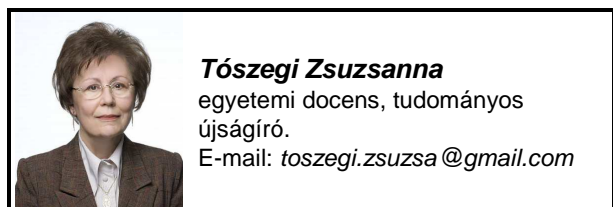
⁶ A cikk szerzőjének véleménye szerint akkor is kell hivatkozni egy korábbi mű felhasználásakor, ha történetesen azon nincs feltüntetve szerzőségi közlés. A hivatkozással azt jelöljük, hogy az új műhöz valamilyen szinten felhasználtunk egy már létező művet – ld. például a szerzői jogi védelem alatt nem álló jogszabályokra való hivatkozást.

⁷ Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 3. (113) évf. 2008. 3. sz.

<http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200806-pdf/05-lendvai.pdf> [Letöltve: 2015. május 31.]

Martialis epigrammája Bálint Gábor fordításában jelent meg Lendvai Zsófia tanulmányában. Az eredeti latin szöveg a következő: „*et, cum se dominum vocabit ille, / dicas esse meos manuque missos. / hoc si terque quaterque clamitaris, / inpones plagiaro pudorem*”.

Beérkezett: 2015. VI. 16-án.

Tószegi Zsuzsanna

egyetemi docens, tudományos újságíró.

E-mail: toszegi.zsuzsa@gmail.com

Digitális bölcsészet 2014-ben

(*Digital Humanities 2014*
https://dh2014.files.wordpress.com/2014/07/dh2014_abstracts_proceedings_07-11.pdf)

I. A digitális bölcsészet ma

A bölcsészettudományokban egyre nagyobb teret kap a digitális eszközök alkalmazása: a források elektronikus rögzítése és különféle korpuszok, gyűjtemények, archívumok létrehozása. Az *International Conference of the Association for Literary and Linguistic Computing and Association for Computers and the Humanities* és az *International Conference of the Alliance of Digital Humanities Organizations* égisze alatt 2014-ben Lausanneban rendezték meg a digitális bölcsészet legrangosabb nemzetközi konferenciáját. A konferenciakötet ugyan rövidített tanulmányokat tartalmaz, de a terjedelme így is közel hatszáz oldalnyi, amely átfogja e tudományterület legjavát. A szövegtörzseket feldolgozó kutatások dominálnak: a szépirodalmi szövegekhez köthető vizsgálatok bár jelentős szerephez jutnak, de a filozófia, régészet, történe-

lem, sőt még a vizuális, hangzó és tárgyi kultúrához tartozó projektek is képviseltetik magukat.

Míg hazánkban számos esetben a digitális feldolgozások megrekednek a különféle, de mégis jobbra csak a célzott szökeresésen alapuló szövegtörzsek kialakításán vagy valamiféle egyszerűbb rendszerezés kialakításával történő adatbázisok létrehozásán, egyúttal a kutatóra bízva, hogy mi módon, milyen célokra tudja felhasználni az adott korpuszt, addig Nyugat-Európában, az Egyesült Államokban és az e tekintetben nagyhatalomnak számító Ausztráliában mindez csak alapot jelent azokhoz az informatikai támogatású vizsgálatokhoz, amelyek korszakalkotó eredményekkel képesek gazdagítani a bölcsészettudományokat. Bár a nagy méretű szövegtörzsek létrehozásával gyorsabbá, eredményesebbé vált a kutatás, könnyebben elérhetőek a szövegek, azonban több esetben az új típusú digitális forrásanyag feldolgozásához megfelelő módszertan kialakítására ezidáig kevesebb figyelem jutott. A más szakterületeken hatékonyan alkalmazott eljárások adaptálása a bölcsészettudományi kutatásokban olyan módszertani újítást jelent, amely a korábbiakhoz képest merőben új megvilágításba helyezi az eddig elért eredményeket, és azoknak a területeknek a kutatására is lehetőséget teremt, amelyeket ezidáig pontatlanul, manuális eszközökkel, időigényesen vagy egyáltalán nem lehetett elvégezni. Azzal, hogy a folyó szöveg olvasásához igazodó feldolgozásmód mellett informatikai eszközök alkalmazásával módunk van más struktúrába helyezve, más csomópontokat kiemelve is elemezni nagy terjedelmű szövegeket, új módszertant teremtünk a bölcsészeti kutatásokhoz. A nagyobb múlttal és több tapasztalattal rendelkező kutatócsoportok már felismerték, hogy pusztán a digitális közzététel még nem elegendő a várva várt eredményekhez – ahhoz a módszertani szemléletváltás is szükségeltetik. A konferenciakötet jelentősebb átfogó témaköreinek a bemutatását azzal a céllal teszem, hogy a hazai kutatóközösség is ötletekkel

gazdagodhassék és inspirációt meríthessen a jövőbeni eredményes kutatásokhoz.

II. Kutatott területek

1. Szerzőségi kérdések

A digitális bölcsészet egyik legnagyobb figyelemnek örvendő és leglátványosabb eredményekkel kecsegtető területe kétségtelenül a szerzőségi vizsgálat – a konferenciakötet több tanulmánya is foglalkozik e kérdéssel. Az irodalomtörténeti, filológiai kutatások egyik kulcsfontosságú területe az eltérő szerzőségű szöveghelyek minél pontosabb feltárása. Ezeket a vizsgálatokat jelentős mértékben segíti az informatikai eszköztár is. Számítógépes eszközök alkalmazásával nemcsak 20. századi, hanem korábbi, történeti szövegeket vizsgálva is számottevő eredményekről olvashatunk a kötetben (pl. Tomoji Tabata: *Stylometry of Collaborations: Dickens, Collins and their collaborative writings*). A számítógépes támogatású szerzőségi vizsgálat nemcsak az irodalomtörténészek számára alkalmazható eljárás mód különösen a nagyobb terjedelmű életművek szövegkritikai munkálatai során, hanem ez a módszer minden olyan esetben is segítség, amikor a "beszélőt" identifikálni szeretnénk szó- és szövegvizsgálattal (John Noecker Jr: *Active Authentication through Psychometrics*). Az írói álnév alatt publikáló J.K. Rowling valós szerzőségét (egy oxfordi nyelvész segítségével) felfedő Patrick Juola e vizsgálat során kialakított módszertanát is bemutatja a kötet – mások számára is elérhető konkrét alkalmazások ismertetésével (Patrick Juola: *The Rowling Case: A Proposed Standard Analytic Protocol for Authorship Questions*).

2. Stilometriai vizsgálatok

A különféle stilometriai eljárásokkal a szövegtérképek és -egyezések elemzése révén új összefüggéseket tárhatunk fel. Így például *James O'Sullivan*, *Katarzyna Bazarnik*, *Maciej Eder* és *Jan Rybicki* a klaszterezést, a szógyakoriságot és a szöveghasonlóságokat vizsgálva elemzi *Joyce* főművében a szereplők kapcsolati hálóját, amellyel a kutatók újraértelmezik az eddigi irodalomtörténeti téziseket. A konferenciakötet számos tanulmányában találkozhatunk hasonló típusú szövegelemzésen alapuló szereplői karaktervizsgálattal, mint ahogy ennek analógiájára a különböző szerzői életműveknek a szókinccsen alapuló összevetésével is. Így az alkotói hatások a művekből származó adatokkal is alátámaszthatók.

3. Szövegkiadások

A forrásszövegek digitális közzététele részint a történeti kéziratok felismertetését (főként a 16. századtól kezdődően), részint a jegyzetekkel ellátott, a szövegvariánsokat is közlő és a tárgyi jegyzeteket is bemutató kritikai kiadások számítógépes feldolgozását érinti. A konferenciakötet több kézirat-digitalizálási műhely módszeréről is számot ad, ezek között nyílt forrású alkalmazások is elérhetők (*Matthew Christy*, *Todd Samuelson*, *Katayoun Torabi*, *Bryan Tarpley*, *Elizabeth Grumbach*: *Book History and Software Tools: Examining Typefaces for OCR Training in eMOP*). A kritikai kiadások különösen a szövegvariánsok láttatásával és a tárgyi jegyzetekben lévő adatok rendszerezésével (bibliográfiai, nyelvi-grammatikai, filológiai, tematikus, névtani stb. szempontok alapján) nyújthatnak többet a kutatók számára a könyvformátumban megjelent kiadásokkal szemben (pl. *Alexei Lavrentiev*: *BFM Collection – Open-Source Digital Editions of Medieval French Texts*).

4. Szótárak

Megújulni látszanak a digitális szótári munkák elsősorban azzal, hogy a szavak immár nemcsak egy-egy szócikkbe sűrítetten az adott szóra vonatkozó információhalmazt közvetítik, hanem az informatikai eszközöknek köszönhetően képesek láttatni ezen keresztül a szókészlet egészét és más szavakhoz kötődő tartalmi kapcsolataikat is. Az írói szókinccsfeldolgozás mellett (*Masahiro Hori*, *Osamu Imahayashi*, *Tomoji Tabata*, *Keisuke Koguchi*, *Miyuki Nishio*, *Kiyonori Nagasaki*: *The Development of The Dickens Lexicon Digital and its Practical Use for the Study of Late Modern English*) a köznyelvi értelmezések megadásának újabb irányvaival is találkozhatunk (*Marc Alexander*, *Jean Anderson*, *Alistair Baron*, *Fraser Dallachy*, *Christi-an Kay*, *Scott Piao*, *Paul Rayson*: *Metaphor, Popular Science and Semantic Tagging: Distant Reading with the Historical Thesaurus of English*).

5. Speciális alkalmazások

A speciális irodalomtörténeti kutatások számára készített metrikai repozitóriumok összeállítása új eredményekkel kecsegtet. Az adatszerű elemzéseknek eredményeképpen megdőlni látszik Yeats verseléséről eddig elfogadott nézet (*Michael Cade-Stewart*: *Mining poetic rhythm: using text-to-speech software to rewrite English literary history*), de egy speciális metrikai ontológia létrehozása is eddig nem elemzett verstani jelenségek kutatására

ad lehetőséget (*Elena González-Blanco, Levente Seláf, María Gimena Del Rio Riande, Clara Isabel Martínez Cantón, María Dolores Martos Pérez: Building a metrical ontology as a model to link digital poetic repertoires*). Nagy terjedelmű szövegkorpuszok feldolgozása során a különféle gyakorisági listák mellett szemantikai kategóriák kialakításával még nem vizsgált elemzési szempontok alakíthatók ki. A 18. századi angol irodalmi szövegkorpust ezzel az eljárással kutató stanfordi csoport a kapott adatok alapján eddig meg nem választott műfaj történeti kérdéseket tisztáz (*Mark Algee-Hewitt, Laura Eidem, Ryan Heuser, Anita Law, Tanya Llewellyn: The Cryptic Novel: A Computational Taxonomy of the Eighteenth-Century Literary Field*).

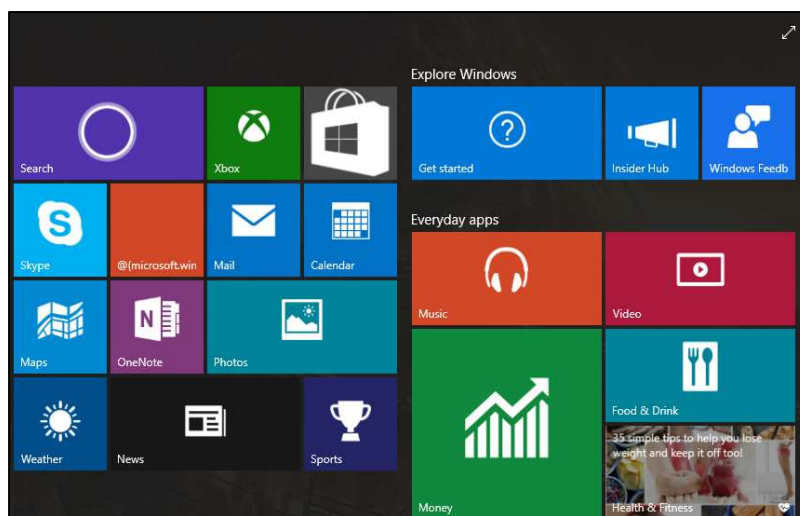
III. Összegzés

A konferenciakötet írásaiból néhány példát emeltem ki, hogy a nagyobb tematikus egységeket e tanulmányok segítségével mutathassam be. A tömör, lényegretörő tanulmány szövegek mellett a hivatkozott bibliográfia koncentrált volta is figyelemre méltó. Az egyre nagyobb energiával folyó digitalizálási projektek hazánkban jobbra megrendnek a digitális tartalmak különféle módú rögzítésén, és a kutatók elenyésző keresési opcióval tudnak csak élni a megfelelő adatok eléréséhez. E konferenciakötet egyrészt felhívja a figyelmet a digitalizálás során kialakítandó tervezési folyamatokra, másrészt arra a tengernyi lehetőségre, új lehetséges kutatási eredmények tárházára, amelyet a puszta adattárolási előnyökön túlmenően rejt az elektronikus szöveg – különösen akkor, ha az adatokat a megfelelő szakmai kompetenciával elemezzük.

(Kiss Margit)

Windows 10 – egyelőre nem telepíthetők programok SD-kártyákra

Az elsősorban a táblagépeket használóknak fontos funkció csak később lesz elérhető.

A Windows Insider Forum bejegyzései között bukkant fel a téma, hogy vajon az új operációs rendszer alatt lehetőség lesz arra, hogy az alkalmazásokat akár SD-memóriakártyákra is fel lehessen telepíteni. A válasz nemleges volt. A funkció eredetileg már ebben a kiadásokban megjelent az „Új alkalmazások tárolása...” nevű menüpont, amely azonban használhatatlan volt. A fórumban megjelent kérdésekre Bhavya Kashyap, a Microsoft illetékes programmenedzsere reagált. A szakember elmondta, hogy a funkció egy későbbi időponttól lesz elérhető, mert nem volt elég kiforrott és ezért a fejlesztést nem tudták időben lezárni, de tisztában van azzal, hogy sokan várnak erre a lehetőségre. Ugyanakkor Bhavya Kashyap hozzátette, hogy a csúszás kizárólag az operációs rendszer asztali változatait érinti, a mobil verzió támogatni fogja az alkalmazások SD-memóriakártyákra való telepítését.

A Neowin szerint a funkció októbertől lesz hozzáférhető, akkor érkezik ugyanis elvileg a Windows 10 első nagyobb frissítése, amelynek kódneve Threshold Wave 2 lesz. (Threshold volt a Windows 10 eredeti kódneve.) Ugyanakkor az elsődleges cél a frissítés alkalmával az operációs rendszer további optimalizálása és stabilizálása lesz.

/Forrás: <https://sg.hu/cikkek/113695/windows-10-egyelore-nem-telepithetok-programok-sd-kartyakra/>

(B. Bné)

Pályázati felhívás!

A PUBLIKA Magyar Könyvtári Kör és a Magyar Női Unió

pályázatot hirdet

Élet-Képes Példatár II. címmel

A pályaművekben a kiemelkedő alkotásokat, tudományos eredményeket létrehozó nők munkásságának leírását várjuk. A pályamű lehet saját élettörténet, de szólhat másokról, jelen és múltbeli személyekről, eseményekről is, vagy lehet az alkotóval készült interjú.

A pályaművek formai követelményei:

A pályázat min. 1, max. 5 oldal hosszúságú lehet. Tartalmazzon egy címet és egy rövid bevezetőt. Jól tagolt és olvasmányos legyen, képekkel, fotókkal illusztrálva. A történetben szereplő valóságos nevek, fotók és képek használatára vonatkozóan a pályázónak nyilatkozatot kell tennie, hogy hozzájárul a nyilvános fórumokon való közzétételhez.

Nevezési feltételek:

Egyének és közösségek is pályázhatnak korhatár nélkül. Nevezni nem csak saját alkotással lehet, személynként több pályázat is beadható.

A pályaműveket elektronikus vagy hagyományos formában kell beküldeni az alábbi címekre:

elektronikusan: publikamkk@t-online.hu vagy sajto@mnunio.hu

postán: Publika Magyar Könyvtári Kör, 1032 Budapest, Bécsi út 193. vagy

Magyar Női Unió, 1016 Budapest, Tigris u. 3.

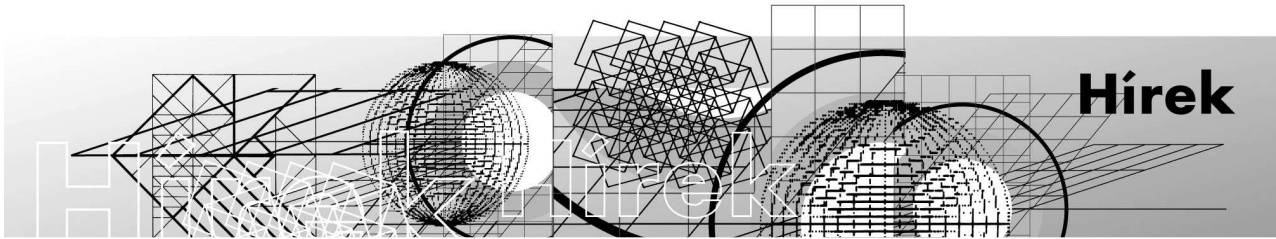
Az e-mailben beérkezett pályaművekről visszajelzést küldünk. Pályázatokat nem postázunk vissza! Nevezési díj nincs!

Beküldési határidő: 2015. december 15.

Eredményhirdetés: 2016. január 15.

A pályaművek elhelyezése: A sikeres pályaművek az **Élet-Képes Példatárba** kerülnek a Publika Magyar Könyvtári Kör (www.publikamkk.hu) és a Magyar Női Unió (www.mnunio.hu) weboldalán.

További információ: Óvári Istvánné ovary.istvanne@gmail.com tel.: 06 30 910-6091
Nagyné G. Pataki Ágnes sajto@mnunio.hu tel.: 06 70 382-5350

Az e-tartalom a Parnasszusra tart, de a könyvek, könyvtárak még sokáig velünk maradnak

Új kulturális magazinnal gazdagodott a hálózat. Az online megjelenésű, de a képernyőn betördelt folyóiratként is olvasható *DiBiz periodika* az Internettel és a digitalizációval, mint társadalmi realitással foglalkozik. A technikai részletek kevésbé vagy alig kapnak hangsúlyt. A tanulmány igényű rövid ismertető az informatikai fejlődés humán vonatkozásaira fókuszálnak. Az újság kiadója ugyan egy üzleti vállalkozás, de a szakmai háttérrel – az impreszum szerint – a Corvinus Egyetem nyújtja.

A friss lap (ez a második szám) az e-könyv bemutatására is vállalkozik. Drótos László foglalja össze a tényeket és a várakozásokat. Tömör, a könyves érdeklődő számára is érthető módon. E-book járatanok, vagy ismerkedők részére is kényelmesen, ugyanakkor lényegre koncentráltan kap képet az olvasó az e-könyv világ jelenlegi helyzetéről.

Az alapállást így rögzíti a szerző: „Bár kis tárigénye miatt a digitális szöveg tehát viszonylag korán megjelent, mindezek ellenére a papírkönyv még

mindig jól tartja magát, és a nyomtatott lapok sem tűntek el (a szakfolyóiratokat kivéve). Ezt a jelenséget magyarázhatjuk úgy, hogy a hajlékony papírra nyomott betű túl jó találmány ahhoz, hogy könnyen feladja az emberiség. Ezért aztán még sokáig megmarad, annak ellenére, hogy évtizedek óta szinte minden szöveges kiadvány számítógépen, vagyis digitálisan születik.”

Megfogalmazódik az aggodalom is: a digitalizációs szereplők széthúzása kulturális sokkot idézhet elő, a művelődésre, tudásra épülő társadalmaknak (azt hittük, csak ilyenek lesznek a XXI. században, ebben is csalódtunk) akár civilizációs hanyatlással kell szembenéznük, a várt és logikus fejlődés helyett. „Mivel a digitális világ nagyon komplex, tünékeny és sokszereplős terület, a tartalmak előállítói és szolgáltatói, az informatikai és internetes vállalkozások, a közgyűjtemények és más kulturális, tudományos szervezetek, valamint a jogalkotók összehangolt munkájára lenne szükség ahhoz, hogy a 20. század vége és a 21. század eleje ne egy újabb sötét középkor legyen az emberiség történetében, amelyből alig maradnak fenn írásos és egyéb típusú digitális dokumentumok” – áll a tanulmányban.

1. ábra Virtuális környezet: könyvek, múzeumok, ismerettárak hová lesznek ebben a világban?

Magyar digitórium

Az írás kitér a könyvtárak szerepváltozására is. „Közhelyes megállapítás, hogy a könyv most a kézisajtó feltalálásához hasonló hatású átalakuláson megy át. Hogy a mai Gutenbergek milyen irányba viszik tovább kultúránknak ezt az évezre-des elemét, és az újabb és újabb digitális eszközök milyen hatással lesznek az olvasásra, az meg-jósolhatatlan. Az viszont igen valószínű, hogy a könyv(szerű dolgok) és a könyvtár(szerű intézmé-nyek) még sokáig velünk maradnak, mert olyan rendszerezett hozzáférést nyújtanak az emberi gondolatokhoz, amire mindig lesz igény.”

A cikk bemutatja a hazai e-könyv kultúra oszlopait, a digitális gyűjteményeket, az ingyenes hozzáféré-sű állományokat, és a vásárolható e-regények magyar boltjait.

A tanulmány címe és elérhetősége:

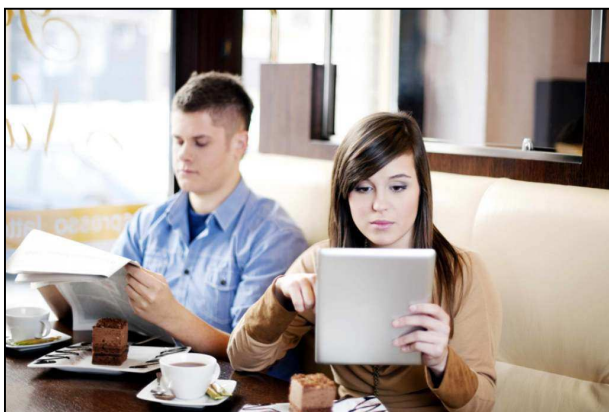
Drótos László: A könyvszerű dolgok sokáig velünk maradnak. In: Dibiz, 2015. július 7. (3. sz.)

Elérhetőség: <http://dibiz.hu/a-konyvszeru-dolgok-sokaig-velunk-maradnak/>

/Forrás: <http://konyvkonnektor.hu/?p=4843/>

(F. Iné)

Nem akarnak fizetni a netes hírekért

A sütemény és a kávé mellé a többség már a portálok híreit fogyasztja

(Fotó: EUROPRESS/GETTY IMAGES/THINKSTOCK)

Az internetes hírportálok szolgáltatásaiért kevesen adnának ki pénzt, az olvasók már hozzászoktak, hogy a weben ingyen és azonnal juthatnak infor-

mációhoz - derült ki egy friss kutatásból. Miközben a digitális hírfogyasztás egyre népszerűbb, a nyomtatott lapok eladása évről évre csökken. A kutatási eredmények szerint globális trend a fizetős tartalmak előli elzárkózás.

Nem szeretnek fizetni a hírekért, újságcikkekért és más digitális tartalmakért azok, akik a hagyomá-nyos sajtó helyett inkább az internetről tájékozód-nak - derült ki a londoni *Reuters* hírügynökség egyik legfrissebb felméréséből, amelyben a kuta-tók a digitális hírfogyasztás változásait, az interne-tes és a hagyományos média viszonyát vizsgálták.

Összesen 12 ország online hírfogyasztóit kérdez-ték arról, milyen eszközöket használnak az inter-netes hírfogyasztáshoz, hol tájékozódnak a neten, szoktak-e vásárolni nyomtatott lapokat, fizettek-e már online hírportálok szolgáltatásaiért.

A megkérdezettek többsége továbbra is számítógépről, laptopról netezik, ám évről évre növekszik azok száma, akiknél az okostelefont használnak, amire sokan különböző hírkereső alkalmazásokat is letöltöttek - igaz, ezekről már csak a fogyasztók fele tájékozódik napi rendszerességgel. A fogyasz-tók többsége népszerű és általuk legmegbízha-tóbbnak titulált hírportálokról - élen jár a *BBC* - tájékozódik, ám az út, amelyen keresztül a hírek-hez eljutnak, lényegesen megváltozott.

Míg korábban a netezők jelentős hányada közvet-lenül a híroldalakra érte el a híreket, addig ma már a különböző közösségi oldalak kaptak nagy szere-pet a hírterjesztésben, a megosztások száma is folyamatosan emelkedik. A tavalyi év adataihoz képest 42 százalékkal nőtt azon felhasználók száma, akik a *Facebook*-ot használják rendszere-sen hírfogyasztásra.

A nyomtatott hírlapok eladásainak száma ugyan-akkor évről évre csökken. Talán nem is meglepő, de éles különbség figyelhető meg az újságolvasók életkor szerinti eloszlását illetően. A nyomtatott lapokat főleg az idősebb, 55 év fölötti korosztály vásárolja (73 százalék), míg a 35 év alatti fiatalok-nak csupán 24 százaléka vesz hetente legalább egyszer valamilyen hírlapot. Látni, hogy jelentős változások történtek a fogyasztói szokásokban.

Ennek oka, hogy megállíthatatlannak tűnik a print-lapok eladásainak zuhanása és előretör a digitális média is. Az interneten jóval gyorsabban és egy-szerűbben lehet hozzáférni a hírekhez, az olvasók úgy érezhetik, a hírportálokon „első kézből” érte-sülhetnek az eseményekről – minek várni a nyom-

tatott lapokra, ha online szinte azonnal olvashatók a legfrissebb eseményekről szóló híradások.

Az azonnali hírfogyasztás biztosítása mellett az internetes hírportálok azért is népszerűek, mert a legtöbb oldalon teljesen ingyen lehet hozzáférni a tartalmakhoz. Az internetes hírfogyasztók hozzá is szoktak ahhoz, hogy a weben fellelhető tartalmakért sok esetben nem kell fizetniük, s a Reuters kutatása szerint az olvasók nem is akarnak változtatni ezen.

Az interneten fellelhető hírekért csak kevesen adnának ki pénzt, a megkérdezett brit fogyasztóknak például csupán 6 százaléka. A szigetországban évekkorábban is végeztek egy hasonló kutatást, ami arra az eredményre jutott, hogy az olvasók többsége inkább új hírforrást keresne abban az esetben, ha korábbi kedvencük hirtelen fizetősé válna – s tennék ezt annak tudatában, hogy az új ingyenes híroldal nem feltétlen megbízható a hitelesség és a minőség szempontjából.

Az elzárkózás a fizetős tartalmak elől azonban nem csak egy-egy ország hírfogyasztóira jellemző, a mostani és a korábbi kutatási eredmények fényében is elmondható, hogy ez globális trend. A Reuters felmérése szerint a vizsgált országok olvasóinak összesen 10 százaléka fizetne az online tartalmakért. Nincs ez másként Magyarországon sem.

A legnagyobb közép-európai online kutatóintézet, a *Gemius* tavalyi felmérése szerint a magyar lakosság mintegy 60 százaléka rendszeresen internetezik, a Mérték Médiaelemző Műhely egy 2013-as elemzése pedig rámutatott, hogy a közéleti tartalmú médiafogyasztásnál folyamatosan növekszik az online hírportálok szerepe. A hírekért azonban sokan nálunk sem lennének hajlandóak fizetni, szakemberek szerint a tartalmak fizetősé tétele csak akkor lehetne eredményes, ha valamennyi minőségi hírportál összefogna és pénzt kérne szolgáltatásaiért.

Rég megmondták ...

Denis McQuail brit médiakutató már a kétezres évek elején arra figyelmeztetett, hogy az internet átveszi a hagyományos tömegmédiák számos funkcióját – az első helyeken már akkor a hírek és a tájékoztatás állt. *Svennik Hoyer* norvég sajtótörténész ugyanakkor nyugalomra intett, szerinte a fogyasztói szokásokat nem lehet csak úgy megváltoztatni. Mindkét szakembernek igaza lett: a digitá-

lis média térnyeréséhez generációs váltásra - ezzel együtt új fogyasztói szokások megszületésére – volt szükség.

/Forrás: <http://nepszava.hu/cikk/1063399-nem-akarnak-fizetni-a-netes-hirekert/>

(F. Iné)

Optikai hálózat épül négy Vas megyei kistérségben

Szélessávú internetszolgáltatás eléréséhez szükséges körzethálózatot épít ki több mint 1,2 milliárd forintos beruházással a vasvári, a szentgotthárdi, a körmenyi és az őriszentpéteri kistérségben a 3C Távközlési Kft. - közölte a cég.

A beruházással 34 település összesen csaknem tízezer lakosa számára teremtik meg optikai hálózat kiépítésével a nagy sáv szélességű internet hozzáférés lehetőségét, a beruházást az unió és a magyar állam a Gazdasági Operatív Program (GOP) keretében 611,9 millió forinttal támogatja. Hangsúlyozták: a fejlesztés olyan kistérségekben valósulhat meg, ahol a hálózati infrastruktúra pusztán üzleti alapon nem épülhetett volna meg, a várható gyenge megtérülés miatt. A megépülő szélessávú körzethálózatnak köszönhetően viszont most javul a mobilinternet-szolgáltatás és az internet alapú digitális televíziózás feltétele is.

A 3C Távközlési Kft. jogelődje 1991-ben alakult, Bank Net Kft. néven, a brit SatNet Ltd. érdekeltségévé, elsősorban bérelt vonali és műholdas prémium szolgáltatásokat nyújtott, főleg banki ügyfelek és állami megrendelők számára. A cég 2005-ben vette fel a 3C Távközlési Kft. nevet, 2007 óta magyar tulajdonban van, a vállalkozás elektronikai üzletága ipai mobil adatkommunikációs eszközök fejlesztésével és gyártásával foglalkozik.

Ismertetésük szerint a 3C Kft. saját szoftverfejlesztő bázissal rendelkezik, 1996-tól akkreditált domain regisztrátorként végzi a .hu domain nevek regisztrálását. A társaság árbevétele 2013-ban 411 millió forint, 2014-ben 603 millió forint volt, mérleg szerinti eredménye pedig a 2013-as 1,9 millió forintról tavaly 18,8 millió forintra emelkedett. A cég idén már 700 millió forint feletti árbevételt tervez.

/Forrás: <https://sg.hu/cikkek/113686/optikai-halozat-epul-negy-vas-megyeyi-kistersegeben/>

(B. Bné)

Egér és billentyűzet helyett moduláris vezérlő

Egy startup kiváltaná a megszokott beviteli eszközöket és forradalmasítaná a PC-s beviteli megoldások piacát.

A Palette nevű cég szerint az egér és a billentyűzet pótolható, s megoldást is kínál erre: az ügynevezett taktikai vezérlőt. Az új termék bizonyos területeken és feladatokra sokkal hatékonyabb és hasznosabb lehet, mint a megszokott egér és billentyűzet, ráadásul meg is könnyítheti a PC bevonásával végzett munkát.

A startup küldetése közel sem egyszerű, hiszen a legtöbb felhasználó nem tudja elképzelni, hogy akár csak rövid időre is lemondjon a bevált beviteli eszközökről. A Palette ezt a gondolkodást változtatná meg a modulárisan felépített taktikai vezérlővel, amelyet bárki úgy állíthat össze, ahogy akar. Az egység számos gombból, szabályzóból és tolócsúszkából áll, amelyek mindegyike önállóan elérhető. Akinek több ilyen kiegészítőre is szüksége van, annak elegendő csupán felírnia, hogy milyen sorrendben akarja azokat beépíteni. Az egyes gombok, szabályzók és tolócsúszkák mágnesesen rögzülnek a helyükön.

Azzal ugyanakkor a Palette is tisztában van, hogy a taktikai vezérlő nem alkalmas minden felhasználásra. A termék elsőként a képszerkesztő szoftveket támogatja, ehhez pedig együttműködik az Adobe megoldásaival. A taktikai vezérlő lehetővé teszi, hogy bárki könnyen és hatékonyan dolgozzon a fotókon. Az új termék – két változatban – novembertől lesz kapható. Az alapsomag két gombot, egy elfordítható szabályzót és egy tolócsúszkát tartalmaz majd 199 dollárért, míg a több gombot és szabályzót tartalmazó verziók drágábbak lesznek. A Palette emellett további beviteli eszközökön dolgozik.

/Forrás: <https://sg.hu/cikkek/113461/eger-es-billentyuzet-helyett-modularis-vezerlo/>

(B. Bné)

E számunk megjelenését önkéntes munkájával segítette:

*Berke Barnabásné
Dudás Anikó
Fonyó Istvánné
Győri Krisztina
Hegyközi Ilona
Kiss Margit
Tószegi Zsuzsanna*